

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK: SOCIOLOGIJA

ODGOJ I OBRAZOVANJE IZ PERSPEKTIVE ISLAMSKE ETIKE

Magistarski rad

Kandidatkinja:

Enesa Kadirić

Broj indeksa: 318/II-SOC

Mentor:

Prof. dr. Haris Cerić

Sarajevo, maj, 2019.

Enesa Kadirić: Odgoj i obrazovanje iz perspektive islamske etike

2019.

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK: SOCIOLOGIJA

ODGOJ I OBRAZOVANJE IZ PERSPEKTIVE ISLAMSKJE ETIKE

Magistarski rad

Kandidatkinja:

Enesa Kadirić

Broj indeksa: 318/II-SOC

Mentor:

Prof. dr. Haris Cerić

SADRŽAJ

UVOD	7
I TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA	9
1.1. <i>Problem istraživanja</i>	9
1.2. <i>Predmet istraživanja</i>	9
1.3. <i>Teorijska osnova istraživanja</i>	10
1.4. <i>Ciljevi istraživanja</i>	11
1.5. <i>Sistem hipoteza</i>	11
1.6. <i>Varijable</i>	12
1.7. <i>Metode istraživanja</i>	12
1.8. <i>Tehnike i instrumenti istraživanja</i>	13
1.9. <i>Uzorak istraživanja</i>	13
1.10. <i>Ciljna skupina</i>	14
1.11. <i>Područje istraživanja i vremenski plan istraživanja</i>	14
POJMOVNA ANALIZA	15
II PORODIČNI ODGOJ	16
2.1. <i>Porodica kao osnovni faktor razvitka ličnosti</i>	16
2.2. <i>Brak</i>	17
2.3. <i>Dužnosti očeva i majki</i>	18
2.3.1. <i>Odgajanje pomoću ličnog primjera</i>	20
2.3.2. <i>Respektiranje individualne osobnosti odgajanika</i>	20
2.3.3. <i>Sukcesivnost u pristupu s ljudima</i>	21
2.4. <i>Emocionalni odgoj</i>	22
2.4.1. <i>Nježnost, blagost i milostivost prema djeci</i>	23
2.4.2. <i>Igra, šala i smijeh sa djecom</i>	24
2.4.3. <i>Pokloni i darivanje djece</i>	25
2.5. <i>Obećavanje nagrade (uvijek održati obećanje)</i>	26
III NAUKA I OBRAZOVANJE U SVJETLU ISLAMA	27
3.1. <i>Intelektualni odgoj</i>	27
3.2. <i>Neophodnost učenja</i>	27
3.3. <i>Važnost poznavanja stranog jezika</i>	29
3.4. <i>Znanje je preduvjet za postavljanje na rukovodeće pozicije</i>	29
3.5. <i>Briga o podučavanju žena i njihova edukacija</i>	30
3.6. <i>Znanje je najbolje dobrovoljno djelo</i>	30

IV ETIKA I MORAL U ISLAMU	31
4.1. Pojam morala i etike.....	31
4.2. Lijepo ponašanje (Ahlak).....	32
4.3. Stid	34
4.4. Blagost i samilost.....	35
4.5. Skromnost i darežljivost.....	37
4.6. Razvijanje iskrenosti, pravednosti i održavanje obećanja	39
4.7. Dobročinstvo	41
4.7.1. Dobročinstvo prema roditeljima	43
4.7.2. Dobročinstvo prema rodbini	45
4.7.3. Dobročinstvo prema komšijama	46
4.9. Zabrana psovki i pogrđnih riječi	47
4.10. Zabrana mržnje, oholosti, zlobe i zavisti	48
4.11. Preispitivanje samih sebe	51
V PEDAGOŠKO DJELOVANJE MUHAMMEDA, S.A.V.S., U PREVENCIJI OVISNOSTI	52
5.1. Pojam ovisnosti.....	52
5.2. Obiteljske prilike i njihova uloga u nastanku ovisnosti.....	53
5.3. Vjerom protiv ovisnosti.....	53
5.4. Duhan	54
5.5. Alkohol.....	55
5.5.1. Zabrana poslovanja i trgovanja alkoholnim pićima u islamu	56
5.6. Narkomanija	58
5.7. Blud i prostitucija	60
5.7.1. Poslanikova, s.a.v.s., metoda u prevenciji bluda i prostitucije	61
5.7.2. Islam o bludu i bračnoj nevjernosti.....	64
VI ISLAMSKO OBREDOSLOVLJE (IBADAT)	65
6.1. Namaz	66
6.1.1. Namaz kao duhovna i psihička snaga	66
6.2. Post	68
6.2.1. Smisao posta	69
6.3. Zekat	71
6.4. Hadž.....	73
VII STRPLJIVOST (SABUR)	73

7.1. Vrste strpljivosti.....	74
7.2. Strpljivost na iskušanjima	74
7.3. Strpljivost pri suzdržavanju od grijeha (bluda).....	76
7.4. Muhammed, sallallahu alejhi ve sellem, o strpljivosti	76
7.5. Mudrosti iskušanja.....	78
VIII ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA.....	80
IX ZAKLJUČAK	94
X BIBLIOGRAFIJA	98
PRILOZI.....	101

Sva zahvala pripada Gospodaru svih svjetova. Neka je mir i blagoslov na najboljeg čovjeka, Poslanika, s.a.v.s, njegovu porodicu i prijatelje, i sve muslimane. Molim Dragog Allaha da ovaj magistarski rad bude od koristi meni i drugim ljudima.

UVOD

Već odavno živimo u vremenu krize morala, alijenacija i prisutnosti sve češćih asocijalnih, poremećenih ponašanja među djecom i mladima, ali i odraslim osobama. Savremeno društvo je duhovno umrtvljeno, utopljeno u borbi za egzistencijom a zapostavlja svoje primarne dužnosti prema Bogu i prema društvu. Pedagogija je, de facto, najvažnija nauka 21. stoljeća, i ona ima najteži zadatak, da usmjeri društvo na pravi put. Islamska pedagogija, kako ističe Mursi „ima taj specifikum da su joj ciljevi unaprijed poznati, te ne sadrži mnogo rasprava o tome šta se konkretno želi od djece, odnosno šta konkretno žele roditelji, te na trećem, ali nimalo manje bitnom mjestu, šta će na kraju dobiti društvo. Budući da u svom ustrojstvu nije samostalna, nego je samo dio jednog velikog, kompletnog i savršenog sistema života - islama, islamska pedagogija se samo uklapa u taj Tvorcem dati sistem, koji nema premca niti, za razliku od nekih drugih društvenih nauka, uopće zahtijeva ikakve nadopune ili modifikacije. Izvori islamske pedagogije su izvori islama...“ (Mursi, 2004:9-10). Savremeno doba je obilježeno velikim razvojem tehnologije u svim segmentima ljudskog života, i, s materijalne strane, ljudska civilizacija nikad nije bila na višem stepenu. Ali, s druge strane, napredak u jednom pravcu istovremeno je učinio da ljudi duhovno nazaduju, pa živimo u vremenu velikog broja „duhovnih invalida“. Sve se više udaljavamo od vjerskih načela, širimo sujevjerja svih vrsta, strahova, samoubistava, bolesti i raznih vrsta ovisnosti. Čovjek je duhovno nazadovao, nesretan je. Razmislimo, ko to pije alkohol jer je sretan i ispunjen? Ili se drogira jer mu je u životu sve potaman? A čovjek, ustvari, samo želi da nekako ispuni onu prazninu u sebi.

U prvom poglavlju ovog rada smo se osvrnuli na pojmovnu analizu odgoja, obrazovanja, islama i njegovih osnovnih izvora. Zatim, govorit ćemo o porodici kao najvažnijem faktoru u razvoju kvalitetne i zdrave ličnosti, obaveze roditelja prema djeci i metode koje treba da primjenjuju u odgoju djece. U trećem poglavlju ćemo govoriti o važnosti nauke u islamu, intelektualnom odgoju i obrazovanju čovjeka u svakom dobu njegovog života, o tome koliko islam podstiče čovjeka da uči o svim naukama, a ne samo o svojoj vjeri. U četvrtom poglavlju govorit ćemo o etici i moralu u svjetlu islama. Govorit ćemo o moralnim vrlinama koje današnjem čovjeku nedostaju, pa i mnogim muslimanima, jer istinski ne slijede Kur'an i

sunnet Poslanika, s.a.v.s. U petom poglavlju govorit ćemo o pedagoškom djelovanju Muhammeda, s.a.v.s., u prevenciji raznih vrsta ovisnosti, poput alkohola, droga, prostitucije i drugih nemoralnih radnji. U šestom poglavlju govorit ćemo o islamskom obredoslovlju i njegovom utjecaju na čovjekov psihički i moralni razvoj kroz namaz, post, davanje zekata i odlaskom na hadž. U sedmom poglavlju ćemo govoriti o strpljivosti (saburu), osobini koja je svakom čovjeku potrebna, kako bi preživio mnoge nedaće koje su nezaobilazne u životu svakog čovjeka. U posljednjem poglavlju analizirat ćemo interpretaciju podataka koji su dobiveni putem ankete, te putem intervjua. U zaključku ćemo govoriti o dokazanim hipotezama koje su postavljene u samom nacrtu istraživanja.

I TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

1.1. Problem istraživanja

U posljednje vrijeme sve je veći akcenat, kao što je poznato u pedagogiji i psihologiji, na razvoj ličnosti čovjeka. Brojni su faktori koji utječu na razvoj ličnosti, a najvažniji su obitelj, škola, vanjska okolina i religija. Porodica ima najveću ulogu u odgoju i obrazovanju svake individue u toku njenog razvoja, te svakako uzima ulogu i u religijskom odgoju. Sve je veći interes istraživača za ispitivanja da li religija kao fenomen i u kakvoj mjeri utječe na formiranje ličnosti. Neosporna je činjenica da je svijet obuhvaćen brojnim krizama: kriza za vodom, hranom, zrakom, kriza socijalnog statusa, identiteta, morala i dr. A sve spomenute krize su upravo nastale lošim potezima samog čovjeka. Nažalost, svjedoci smo najveće krize danas a to je kriza čovječanstva. Čovjek sve više gubi ono glavno što ga čini čovjekom a to je upravo *čovječnost*. Razlog tome je loš odgoj, čovjek nije naučen da se *ljudski* ponaša. Ljudsko društvo se danas suočava sa velikim brojem problema koji su, prema mišljenju sve većeg broja priznatih svjetskih eksperata za mentalno zdravlje, posljedica duhovne i moralno-etičke degradacije čovjeka. Zar možemo biti sigurni od neljudskih ponašanja, onih koji imaju razarajuće misli i koji su bez savjesti? Od njih ne može biti sigurno ni jedno živo biće na Zemlji. Odavno smo svjedoci postojanja nemoralna, bluda, laži, spletkarenja, mržnje, ratova, nedostatka čednosti u društvima. Rješenje za ovaj problem je svakako dobar odgoj i obrazovanje koji će čovjeka učiniti, na svoj način, specifičnom ličnošću, te sinom čovječnosti. Svjedoci smo da u vremenu u kojem imamo pedagoga, pedagoških institucija, metoda i sredstava, sve više se formiraju neodgojeni ljudi. Oni su spremni na krimilan, i činjenju drugih loših djela. Da li su nam odgojne metode pogrešne? U čemu griješimo?

Problemsko pitanje magistarskog rada bi glasilo: Da li principi islamskog odgoja i obrazovanja pozitivno utječe na razvoj čovjekove ličnosti?

1.2. Predmet istraživanja

Religija kao sastavni dio društva neosporno ima važnu ulogu u poimanju svijeta i života. Od samoga postanka svijeta religioznost je imala svoj utjecaj na formiranje i ponašanje ličnosti. Vodeći se principima odgoja i obrazovanja u poimanju moralnosti, sistema vrijednosti, predmet istraživanja se bazira na utjecaj islamskog odgoja i obrazovanja na formiranje ličnosti, formiranje pozitivnih karakteristika, olakšava li, i u kojoj mjeri doprinosi suočavanju sa životnim poteškoćama. Kakav učinak ima slijedenje islamskih pravila, normi na razvoj ličnosti. Iako živimo u vremenu u kojem se čovjek može lahko informisati za mnoge stvari,

ipak mnogi ne shvataju da islam nije samo činjenje obreda. Islam je život. U islamu imamo eksplicitna objašnjenja kako postati potpuna ličnost, a postiže se slijeđenjem Kur'ana i Sunneta (što je Poslanik Muhammed, a.s., radio i preporučio da se radi). Svaki musliman je dužan da slijedi Kur'an i Sunnet Muhammeda, a.s. Obredoslovlje, stvari koje se tiču vjere i njenog prakticanja su veoma važne, međutim, islam također pruža metode s kojima je čovjek u stanju riješiti probleme, problemi s kojima se susreću roditelji, djeca, svaki čovjek bez obzira na konfesiju. Od ranog djetinjstva religija pomaže u određivanju identiteta, određivanje pripadnosti, određivanje svoga primjera i autoriteta, određivanje privremenog cilja i određivanje konačnog cilja. Ova određivanja će svakoj individui dati ravnotežu, smirenost, ispravno vjerovanje, izgradit će ispravne oblike ljudskog ponašanja.

1.3. Teorijska osnova istraživanja

Zbog bolje analize istraživačkog problema, potrebno je da shvatimo pojam identiteta, te koji sve faktori utječu na formiranje čovjekove ličnosti. Giddens pod pojmom identiteta podrazumijeva kako ljudi razumijevaju sebe i šta je za njih značajno. Samoidentitet se odnosi na proces samorazvitka kroz koji formulišemo jedinstveno osjećanje nas samih i naš odnos prema svijetu koji nas okružuje (Giddens, 2007.). Bronfenbrennerova *teorija ekoloških sistema* je model pristupa istraživanju dječjeg (čovjekovog) razvoja koji se fokusira na pojedinca u njegovom okolinskom kontekstu. Bronfenbrenner smatra da dijete i okolina neprekidno utječu jedno na drugo na dvosmjernan, transakcijski način. Okolina transakcijskim (interaktivnim) putem na osobu djeluje kroz mikrosistem (najbliža okolina osobe: porodica, škola, vjerska institucija, igralište...), mezosistem (sistem koji povezuje više mikrosustava osobe, npr. roditelje i učiteljicu/nastavnicu), egzosistem (socijalna okruženja u kojima osoba neposredno ne sudjeluje: lokalna vlast, školsko vijeće...) i makrosistem (kultura i subkultura u kojoj osoba živi: država – zemlja, pojedini dijelovi zemlje...) (Eret, 2011.). G.W. Allportova *personološka teorija ličnosti*, humanistička teorija koja nastoji obuhvatiti sve aspekte ljudske ličnosti, naglašavajući specifičnosti ljudskih bića u odnosu prema drugim živim bićima. Cilj ove teorije je da se objasni ličnost svakog pojedinca i da na osnovi toga predviđaju postupke tog pojedinca, te tok njegova individualnog razvoja. Prema mišljenju Allporta, religija je kod mnogih ljudi osnovica ili snaga koja ujedinjuje njihovu ličnost i oko koje se njihove ličnosti organiziraju. Također je mišljenja da religioznost jača osobu od razočarenja i anksioznosti (Fulgosi, 1987.). Erih Frommova *socijalna teorija ličnosti* govori o utjecaju društvene okoline na razvoj i formiranje ličnosti. On smatra da je ličnost kompromis između biološke prirode čovjeka i normi koje postavlja društvo (Ćatić, 2004.).

1.4. Ciljevi istraživanja

Naučni (znanstveni) ciljevi istraživanja

Ispitati utjecaj religijskog odgoja i obrazovanja, u ovom slučaju utjecaj islamskog odgoja i obrazovanja, na formiranje pozitivnih karakteristika ličnosti. Prikazati koliko su zaista islamski principi odgoja i obrazovanja djelotvorni u vidu napredovanja osobina ličnosti, ali i njenog intelektualnog napredovanja.

Društveni (pragmatični) ciljevi istraživanja

Društveni cilj rada je da se društvu prikaže značaj islamskog odgoja i obrazovanja, ali i općenito vjerskog odgoja u procesu formiranja čovjekove ličnosti. Prikazati da se islamskim odgojnim metodama osobe razlikuju u percepciji vlastitih pozitivnih osobina ličnosti, gdje svoje pozitivne osobine ličnosti pripisuju utjecaju vjerskog odgoja i obrazovanja. Također mi je cilj prikazati da se vjerskim odgojem mogu savladati svakodnevne prepreke s kojima se čovjek susreće, ali i u eventualnim velikim životnim poteškoćama, te da se islam ne svodi samo na izvršavanje Božijih odredbi, već da islam obuhvata metode s kojima ćemo naučiti da se lijepo ponašamo. Islam daje motivaciju da sežemo uvijek za novim znanjem i da uvijek ulažemo u sebe kako bi postali što bolja ličnost.

1.5. Sistem hipoteza

Generalna hipoteza

Osobe koje su u svom odrastanju imale religijski odgoj unutar porodice, i formalni odgoj i obrazovanje u vjerskim institucijama imaju percepciju o posjedovanju više pozitivnih osobina ličnosti, kao što su strpljivost, plemenitost, solidarnost.

Razrađujuće hipoteze

- a) Religiozne porodice su stabilnije i funkcionalnije, smirenije, sretnije; djeca su sigurnija u sebe (izgradnja samopoštovanja).
- b) Odgojni metodi koji se koriste u religioznim porodicama potiču pozitivne osobine ličnosti.
- c) Nastavni metodi koji se prakticiraju na nastavi vjeronauka također potiču pozitivne osobine ličnosti.

- d) Odgoj je primijenjena etika i čovjekova savjest na djelu i akciji. Najveću snagu i temelj religijskom odgoju daje svijest i uvjerenje o Bogu kao da Ga vidi, jer iako čovjek Boga ne vidi, On njega vidi.
- e) Osobe koje su religijski odgojene u stanju su izgraditi bolje odnose s drugim ljudima.
- f) Religijski odgoj utiče na osobu u smislu da život gleda sa entuzijazmom.

1.6. Variable

Nezavisna varijabla

Principi islamskog odgoja i obrazovanja od ranog djetinjstva daju smjernicu čovjeku kojim putem treba da ide, kako bi upotpunio sebe, svoju ličnost, svoju vjeru, duh, te kako bi shvatio bit svog postojanja.

Zavisna varijabla

Nedostatak kvalitetnog odgoja od ranog djetinjstva i obrazovanja su razlog formiranja nepotpune ličnosti. Zatim, u društvu su prisutni nemoral, blud, laži, spletkarenja, mržnje, ratovi, netolerantnost, neznanje koje čovjeka sprječava da racionalno misli.

Indikatori: Odgoj i obrazovajne; pohađanje vjeronauka

1.7. Metode istraživanja

Metoda teorijske analize – pretežno se služi dedukcijom kao logičko-metodološkim postupkom u socijalnom istraživanju. U toku proučavanja i istraživanja islama kao savršene odgojne i obrazovne metode u formiranju čovjekove ličnosti, ovim metodom smo razmotrili već utvrđena pedagoška, psihološka, sociološka, etička, vjerska i druga saznanja o odgoju, obrazovanju.

Osvrnula sam se na pojam odgoja i obrazovanja, te islama i pojma etike i morala i razloge za racionalno rješavanje odgojnih problema.

Također, ovom metodom sam analizirala dostupne naučne i stručne radove (knjige, udžbenike, priručnike, enciklopedije i sl.), kao i izvore sa interneta.

Metoda indukcija – je nužno systemska i dosljedna primjena induktivnog načina mišljenja i zaključivanja s ciljem dokazivanja ili otkrivanja istine. Njome se zaključuje iz „pojedinačnog na općenito, tj. iz učinaka na uzorke, iz činjenica na zakone, iz posljedica na principe“ (Hrkać, 1999., 28).

Metoda dedukcija – se temelji na deduktivnom načinu mišljenja i uvijek predstavlja spoznavanje posebnog i pojedinačnog na temelju znanja o općim svojstvima. Njome se zaključuje iz općenitog na pojedinačno, tj. iz principa na posljedice, iz uzroka na učinke, iz zakona na činjenice. Polazna tačka kod dedukcije je „opća istina, zakon ili princip, pa iz njih izvodimo partikularne istine“ (Hrkać, 1999., 28).

Metoda analize – je misaono teorijsko i praktično rastavljanje svakog složenog predmeta spoznaje na njegove činitelje ili sastavne dijelove, momente i aspekte, rastavljanja općeg na posebne momente, te rastavljanja cjeline na dijelove (Šešić, 1974.).

Metoda sinteze – je proces uopćavanja u kojem nastaju sve apstraktniji pojmovi u usporedbi s prethodnima. Ova metoda omogućuje spoznaju složenih pojava preko njihovih pojedinačnih i posebnih dijelova i to na način da se oni spajaju, odnosno stavljaju u različite međusobne odnose i veze.

Metoda apstrakcije – je misaoni postupak kojim se odvajaju nebitni a ističu bitni elementi i osobine određenog predmeta ili pojave istraživanja (Kukić, 2015:157).

1.8. Tehnike i instrumenti istraživanja

Anketa – je pismeno prikupljanje podataka o stavovima i mišljenjima, koje se uz pomoć upitnika provodi na reprezentativnom uzorku (Kukić, 2015:173). Za potrebe istraživanja uradit će se upitnik koji će se primijeniti na uzorku učenika srednjih škola u Sanskom Mostu. (Prilog br. 1)

Intervju – je, također, tip ankete; on kao i anketa koristi pitanja da bi se došlo do odgovora o predmetu istraživanja. U usporedbi s anketom, razlikuje se u tome što se pitanja postavljaju usmeno, u razgovoru s ispitanikom, i ispitanik odgovara usmeno, sa kratkim ili dužim odgovorima. (180.) Za potrebe istraživanja, uradit će se intervjui sa pedagogicom srednje i pedagogicom osnovne škole, psihologinjom i profesoricom vjeronauke. (Prilozi br. 2, 3, 4)

1.9. Uzorak istraživanja

Uzorak ispitanika sačinjavaju učenici srednjih škola u Sanskom Mostu (289 ispitanika); Direktorica centra za socijalni rad (1 ispitanik), pedagogica srednje Mješovite škole (1 ispitanik), pedagogica osnovne škole (1 ispitanik), profesorica vjeronauke u srednjoj školi (1 ispitanik), te učenici srednjih škola u Sanskom Mostu. Ukupan broj ispitanika je 293.

Pedagogica OŠ „Vrhpolje“, Sanski Most – 1 ispitanik

Pedagogica JU „Mješovita srednja škola“, Sanski Most – 1 ispitanik

Profesorica vjeronauke – JU „Gimnazija“, Sanski Most – 1 ispitanik

Direktorica „Centar za socijalni rad“, Sanski Most – 1 ispitanik

JU „Gimnazija“, Sanski Most - 83 ispitanika

JU „Mješovita srednja škola“, Sanski Most – 114 ispitanika

JU „Poljoprivredna srednja škola“, Sanski Most – 92 ispitanika

1.10. Ciljna skupina

- Profesorica vjeronauke u Gimnaziji, pedagogica JU „Mješovite srednje škole“, pedagogica OŠ. „Vrhpolje“, direktorica „Centar za socijalni rad“ u Sanskom Mostu;
- Učenici trećih i četvrtih razreda srednjih škola u Sanskom Mostu.

1.11. Područje istraživanja i vremenski plan istraživanja

Područje istraživanja je Unsko-Sanski kanton, općina Sanski Most.

Vremenski period istraživanja i pisanja rada je od maj 2017. do 2019. godine.

POJMOVNA ANALIZA

„**Odgaj** je proces formiranja čovjeka, izgrađivanja i oblikovanja ljudskog bića sa svim njegovim tjelesnim, intelektualnim, moralnim, estetskim i radnim osobinama“ (Vukasović, 1999:39). Odgoj je „Svrhovit proces u kome se očituje jedinstvo odgojnog cilja i zadataka, načela i metoda, što u planski ostavrenom odgojnom djelovanju, uz aktivno i skladno sudjelovanje brojnih odgojnih činitelja, teži prema izgrađivanju potpune ljudske osobnosti“ (Vukasović, 1999:39).

Obrazovanje – „Pod obrazovanjem podrazumijevamo proces usvajanja znanja, vještina i navika i njegovo djelovanje na formiranje čovjeka. Obrazovanje je organizirana djelatnost u procesu koje se usvajaju znanja iz različitih područja znanosti i umjetnosti, proizvodnje i tehnike, formiranje navika: higijenskih, intelektualnih, kulturnih, moralnih, radnih, tehničkih i drugih, odnosno formiranje znanstvenog pogleda na svijet“ (Tomić, Osmić i Karić, 2006:10).

Islam – Etimološki, riječ islam dolazi od glagola „*aslama*“, što znači *podčinjavanje, predavanje, prihvaćanje, povjeriti se, predati se*, a musliman označava onog tko se „predao“ volji Božijoj. Pripadnikom islama smatra se osoba koja u nazočnosti svjedoka izrekne da „postoji samo jedan Bog, Allah, a Muhammed je njegov poslanik“. Zasniva se na učenju Kur'ana i hadisima (Cvitković, 2005:190).

Kur'an (ar.) – ono što se čita, recitira, ponavlja; osnovni pisani religijski autoritet u islamu, koji, po vjerovanjima muslimana, sadrži posljednju Božiju objavu u pisanom obliku, prenesenu preko posljednjeg poslanika – Muhammeda (s.a.v.s.). Pripadnici islama ga prihvaćaju kao „Božju objavu“ i „svetu knjigu“ (Cvitković, 2005:247-248).

Hadisi (ar.) – izvješće; riječi, izreke za koje se vjeruje da ih je izgovorio Muhammed (s.a.v.s.). Prenošeni su usmenom tradicijom, a kasnije zapisivani. Uz Kur'an su osnovni izvor islama (Cvitković, 2005:157).

Šerijat (ar.) – skup islamskih propisa, načela i vrijednosti iz kojih su izvedeni zakonodavstvo i pravna znanost. Izvori šerijata su Kur'an, suna (sunnet), idžma ili konsenzus zajednice i kijas, zaključivanje po analogiji; uređuje odnose vjernika sa zajednicom, državom, Bogom i vlastitom savješću (Cvitković, 2005:437).

II PORODIČNI ODGOJ

2.1. Porodica kao osnovni faktor razvitka ličnosti

Prema Iliću (2010.), porodica je „zajednica roditelja, ili najmanje jedne odrasle osobe, i djece ili najmanje jednog djeteta, koji žive u istom domaćinstvu, čiji odnos se zasniva na krvnom srodstvu, zakonskoj (brak, adopcija) ili običajnoj regulativi, a njihove potrebe se, funkcionalno zadovoljavaju“ (Zajimović, 2015:43). U izgrađivanju ličnosti djeteta, de facto, najviše utjecaja ima porodica. „Nijedna odgojna ustanova ne može izgraditi kod djece socijalne stavove, ne može formirati navike za rad, red i društveno ponašanje, kao što to može realizirati porodica. Ona je osnovna društvena ćelija. Zbog toga je izuzetno važan pravilno postavljen porodični odgoj“ (Vukasović, 1999:199). Roditelji imaju najveći utjecaj na dijete te je vrlo važno kod djece stvoriti sistem dobrih i čvrstih navika. Nedovoljna njega u djetinjstvu, loše društvo, slabo organizirano slobodno vrijeme, narušeni porodični odnosi, anksioznost mogu dovesti do ozbiljnih poremećaja u ponašanju kod djece. Zbog toga je važno svu svoju snagu usmjeriti kvalitetnom odgoju svog djeteta, kako bi izraslo u zdravu, ozbiljnu i kvalitetnu ličnost.

Klasična i savremena pedagogija daju poseban značaj porodičnom odgoju, koji je neophodan za normalan razvoj svakog djeteta, gdje dijete sazrijeva na pravilan način. „Značajan preduvjet takve porodice je psihička, socijalna i moralna zrelost roditelja, njihov pedagoški osjećaj i određena razina pedagoške kulture. Roditelj je po svojoj roditeljskoj funkciji odgajatelj, a uspješno odgajati mogu samo dobro odgojene, psihički, socijalno, emocionalno i moralno stabilne i zrele osobe, koje poznaju svrhu odgoja i temeljne pedagoške pretpostavke pravilnog odgajanja. Ujedno to su i važni kriteriji prilikom izbora bračnog druga“ (Kurdić, Hodžić i Prljača, 2011:109). Brak je temelj porodice i zbog toga roditelji moraju biti dobro odgojeni, trebaju biti zrele i dobro formirane osobe.

Porodica je stub društva i osnovna ćelija iz koje se gradi zdrava društvena zajednica. Onoliko koliko je porodica kompaktna i zdrava toliko je društvo čvrsto i jako. Vjerovatno je većina ljudi svjesna važnosti porodice, ali ne znaju put do čvrste i sretne porodice. Mnogi su čuli za riječi: „Podari mi sretnu porodicu, dobit ćeš sretnu zajednicu“, ali ne znaju kako osigurati tu sreću. Od kvalitete braka i porodice zavisi i kvalitet društva. Ako se ti odnosi odvijaju onako kako je Allah odredio, onda i cijelo društvo ide ka sreći i napretku (Zajimović, 2015:12).

U osnovi, čitav proces odgajanja djece trebalo bi da se zasniva na tri vrlo važna načela: razumijevanju, poštovanju i prihvatanju - "naše razumijevanje dječijih potreba, poštovanje njihove 'samostalnosti', prihvatanje onakvim kakvi jesu, sa svim njihovim manama i greškama, ali i zalaganje u korigiranju njihovih mana i grešaka. Najvažnije je da djeca osjete da ih mi razumijemo, poštujemo i prihvatamo.“ (Šejh Hani Abdulkadir, predavanje pod nazivom "Min edžli ebnaina") (<http://el-asr.com/tekstovi/islamska-nacela-u-odgoju-djece/>, 05.12.2018.)

2.2. Brak

Brak je temelj funkcionalne i pedagoški djelotvorne porodice. Brak u islamu je istovremeno vjersko – moralni čin i dužnost, pravno – ugovorni akt i jedan od brojnih Allahovih ajeta – znamenja i dokaza ljudima. Prema islamskim pravnicima, „brak je sklapanje šerijatski valjanog ugovora između muškarca i žene, koji je javan i iz kojeg proizlaze određena prava i obaveze!“ Ovaj ugovor podrazumijeva dopušteni bračni seksualni odnos između muškarca i žene i njihovo zajedničko življenje, održavanje domaćinstva, podizanje potomstva, stvaranje i čuvanje rodbinskih veza. Brak se definiše i kao „ugovor koji sklapaju muškarac i žena na neodređeno vrijeme, u čvrstom uvjerenju da će oboje u ljubavi i braku živjeti i sebi potomstvo izroditi i odgojiti te tako svoj život produžiti“ (Džananović, 2004:10). Brak je relativno trajna, društveno priznata seksualna i životna zajednica između osoba suprotnog spola (dvije ili više) čiji je cilj rađanje djece i osnivanje porodice. Brak je, prema tome, bitan konstitutivni činilac i obilježje porodičnog života“ (Pedagoška enciklopedija I, 1989.) (Zajimović, 2015:20).

„Brak je, stoga, neopoziva dužnost svakom šerijatski punoljetnom, umno, duševno i fizički zdravom muslimanu koji ima materijalne mogućnosti da izdržava ženu, koji će se u braku lijepo ophoditi i humano ponašati, a koji sigurno ne bi mogao kontrolirati strasti i nagone, pa bi bez braka počinio blud“ (Zajimović, 2015:22).

Ahmed Huršid kaže: „Brak treba da bude sklopljen među partnerima koji imaju zajedničke poglede na život i moral i koji djeluju potpuno u duhu sa Božijim odredbama. Ustvari, to je izraženo principijelnim stavom o braku gdje je pravilo: *'nevaljale žene su za nevaljale muškarce, a nevaljali muškarci su za nevaljale žene'*, dok *'čestite žene su za čestite muškarce, a čestiti muškarci za čestite žene'* (Kur'an, En-Nur, 26.); *'bludnik ne treba da se ženi osim bludnicom ili mnogoboškinjom, a bludnica ne treba da bude poželjna osim bludniku ili mnogobošcu, to je zabranjeno vjernicima'* (Kur'an, En-Nur, 3.). Dakle, vjerovanje ne prestaje da igra odlučujuću ulogu u cjelokupnom sistemu porodičnih odnosa.

Bračna zajednica nije jednostavni oblik seksualnog međuodnosa, to je osnovica vjerske i društvene egzistencije“ (Zajimović, 2015:23-24).

2.3. Dužnosti očeva i majki

Islam na porodicu gleda kao osnovnu ćeliju od koje se sastoji kompletno društvo. Samo sa zdravim ćelijama društvo može biti potpuno zdravo. Zato se porodici poklanja tolika pažnja u islamu. U ajetu: „*Gospodaru naš, podari nam u ženama našim i djeci našoj radost očiju naših i učini da se bogobožni na nas ugledaju!*“ (*Kur'an, El-Furkan, 74.*) – ukazuje na ciljeve porodice: bogobožnost, odgoj, lijepo potomstvo i život u svojstvu svjedoka Uzvišenog Allaha na Zemlji. U našem vremenu, čovječanstvo čezne za takvom porodicom.“ (Saki Erol) (Zajimović, 2015:44-45). Poslanik, s.a.v.s., je rekao: „*Ne može otac ostaviti niti pokloniti svome djetetu ništa vrijednije od lijepog odgoja.*“ (Tirmizi i Ahmed); „*Bolje je svakom od vas da odgaja svoje dijete, nego da svaki dan podijeli po pola sa'a siromasima!*“ (Tirmizi i Ahmed); „*Svaki čovjek je pastir i odgovoran je za svoje stado. Čovjek je pastir u svojoj kući i odgovoran je za svoje ukućane. Žena je pastir u kući svoga muža i odgovorna je za to. Sluga je pastir u imanju svoga gazde i odgovoran je za to. Zaista ste vi pastiri i odgovorni ste za ono što vam je povjereno.*“ (Buhari i Muslim)

Roditelji trebaju da budu osposobljeni za svoju odgojnu funkciju, da imaju bar osnovna znanja iz pedagogije i psihologije kako bi mogli uspješno odgajati. Pored toga roditelj (odgajatelj) mora imati visoke moralne kvalitete i svojom naravi i postupcima služiti djetetu kao uzor u svim okolnostima (Tomić, 2006:214). Uzvišeni Allah je roditeljima propisao lijepo odgajanje djece i njihovo pripremanje za život. Tom brigom On ih je obavezao i prije rođenja djece, tako što je muškarce obavezao da pažljivo biraju svoju buduću suprugu, dobru vjernicu, koja može biti dobra majka i supruga. Otac je dužan da štiti djecu, da ih lijepo odgaja i izdržava. Majka, muslimanka, je djetetu, tokom djetinjstva, bliža od oca, i stoga joj je stroga dužnost da učini sve što može kako bi dijete poučila vjeri, dobru i lijepom odgoju koje islam zahtijeva. Ona je odgovorna pred Allahom, i ako nešto od navedenog uskrati svome djetetu, biće za to pitana. Uzvišeni Allah kaže: ***O vi koji vjerujete, sebe i porodice svoje čuvajte od vatre čije će gorivo ljudi i kamenje biti...*** (*Kur'an, At-Tahrim, 6.*) Al-Qyşayri navodi da je Omer, r.a., nakon što je objavljen ovaj ajet, pitao: "*Allahov Poslaniče, mi ćemo sačuvati sebe, ali kako možemo sačuvati svoje porodice?*" Poslanik je odgovorio: "*Tako što ćete ih odvrćati od onog što vam je Allah zabranio, poticati ih i naređivati im ono što je Allah naredio.*" Muqatil, u vezi s tim, kaže: "To je (očeva) dužnost prema sebi, djetetu, porodici, slugama i

sluškinjama.". Al-Kiya je rekao: "Nama je dužnost svoju djecu i porodicu naučiti vjeri, dobrobiti i osnovama odgoja" (Mahmud, 2008:20-21).

U islamskom porodičnom životu nema mjesta individualizmu, sebičnosti i usamljenosti (Isanović i Latić, 2009:160). Ispravan odgoj u islamu ne podrazumijeva samo da dijete naučimo vjerskim obredima namaza, posta ili hadža, već i da ga uputimo u najsitnije detalje lične higijene, odnosa sa drugim ljudima, i opće uloge u društvu. Porodična komunikacija je od esencijelne važnosti. A ona već odavno nedostaje u mnogim porodicama. U današnjem modernom vremenu, roditelji su obuzeti svojim poslovima i obezbjeđivanjem svojoj djeci sve za njihovu budućnost. Često u svemu tome zanemare djecu, zaborave porazgovarati s njima, bilo to o njihovom danu, problemima, prijateljima, vjeri, umjetnosti, sportu i sličnim temama. Veliki broj djece, nakon što uđu u tinejdžersko doba, čini se da se udalje od vjere, vjeronauke, džamije, od vlastite porodice koja im postaje teret, pa utjehu i smiraj pokušavaju naći negdje drugo. „Tinejdžerski period je sam po sebi težak i nepredvidiv. To je vrijeme kad mladi ljudi dobijaju veća saznanja o sebi i svijetu oko sebe, vrijeme u kojem se njihov prkos i buntovnost sučeljavaju s roditeljskom brigom, potrebom za nadzorom, a u religioznim familijama, s vjerskim svjetonazorom“ (Maksud, 2014:5). Gazali je rekao: „Dijete je emanet svojim roditeljima, a njegovo čisto srce je skupocijeni dragulj, pa ako bude naviknuto na dobro i odgojeno na njemu, čeka ga sreća i na ovom i na onom svijetu“ (Mursi, 2004:144).

„Roditelji, muslimani, urođenom osjećaju za ljubav prema djetetu pridružuju snažnu želju da dijete okruže svim što će mu omogućiti da se formira kao musliman koji će činiti dobra djela, a dijete to ne može postići, osim ako se od djetinjstva navikava na pridržavanje islamskih propisa i etičkih normi“ (Mahmud, 2008:20).

Važno je da supružnici međusobno sarađuju u odgoju djece. Danas vidimo česte slučajeve gdje su majke i očevi nemarni prema ovom važnom zadatku. Majka više pažnje posvećuje svom poslu, prijateljicama, poznanicima, izlaze iz kuće ili se 'opijaju' gledajući šta ima novo na društvenim mrežama. Očevi zanemaruju odgovornost pravilnog usmjeravanja i odgoja djece, trošeći slobodno vrijeme u zabavi, obilaženju kafana sa drugovima i sl.

Vjerovjesnik, s.a.v.s., je rekao: „*Budite plemeniti prema svojoj djeci i što ljepše ih odgojite!*“ (Ibn Madže)

2.3.1. Odgajanje pomoću ličnog primjera

U pedagogiji uzor predstavlja jedno od najefikasnijih i najuspješnijih sredstava u moralnom, psihičkom, ali i društvenom odgajanju djeteta. Odgajatelj je u djetetovim očima najbolji uzor i on za dijete predstavlja najboljeg čovjeka, pa ga oponaša, svjesno ili nesvjesno. Odgajateljev govor, rad, osjećaji i misli će ostati utisnuti u misli djeteta, i zbog toga lični primjer ima veliki utjecaj u odgajanju djece, bilo u pozitivnom ili negativnom smjeru. Od velike je važnosti da roditelj-musliman, za uzora ima Poslanika, s.a.v.s. koji je bio najljepšeg morala. Uzvišeni Allah kaže: ***Vi u Allahovu Poslaniku imate divan uzor. (Kur'an, El-Ahzab, 21.)*** Aiša, r.a., o moralu Poslanika, s.a.v.s., kaže: „*Njegov moral je Kur'an.*“ „Poznato je da se djeca indentifikuju sa svojim roditeljima, primaju osobine ostalih članova porodice koji za njih nešto znače, usvajaju kulturu sredine u kojoj žive, prihvataju sistem vrijednosti. Savremena istraživanja pokazuju da postoji znatna koleracija u interesima i stavovima kod roditelja i djece. Pored toga, najnovija istraživanja pokazuju da porodica izuzetno utiče i na intelektualni život djece pogotovo u ranom djetinjstvu kada je porodica jedini odgojni faktor koji djeluje na dijete“ (Halilović, 2007:192). Dr. Mladenović kaže: „Djeca od roditelja ne primaju samo ljubav i nježnost već i pogled na svijet, način života i odnos prema svijetu. Pored ostalih uloga, roditelji imaju i položaj odgajatelja i disciplinskog starješine“ (Halilović, 2007:181).

Ako roditelji žele da im djeca budu iskrena, plemenita, darežljiva, skromna, hrabra, djeca koja mnogo ibadete, traže znanja i sl., upravo te osobine i navike oni sami trebaju da posjeduju. Oni trebaju da budu lijep primjer u praktikovanju moralnih vrijednosti. Jer, npr., lagati svoje dijete i očekivati od njega da će govoriti istinu je smiješno i apsurdno; ako je roditelj pesimista, i dijete će biti pesimistično, itd. Roditelji trebaju biti svjesni da od djece ne mogu očekivati odgovorno ponašanje ako i sami nisu primjer takvog ponašanja. Preispitajmo vlastiti stav prema islamskim istinama i odgovornostima. Pored toga što će roditelji biti dobar uzor, važno je upoznati dijete sa Allahovim Poslanikom, s.a.v.s., kao uzoru kojemu mora težiti. Svakako da će pomoći da im pripovijedamo o dobrim muslimanima, ashabima, učenim ljudima, uzorima koji su dobar primjer za oponašanje. Vodimo dijete na mjesta gdje može vidjeti lijepo ponašanje, poput džamija ili drugih mjesta gdje ima dobrih ljudi.

2.3.2 Respektiranje individualne osobnosti odgajnika

Poslanik, s.a.v.s., je bio svjestan da sve ono što odgovara jednoj osobi ne mora odgovarati drugoj. Zbog toga se prilagođavao ljudima i njihovim individualnim osobnostima, stepenu njihovih spoznajnih mogućnosti, jačini imana i utemeljenosti njihove vjere. Nije se na isti način obraćao onima koji su tek primili islam i onima koji su ga čvrsto prihvatili, nije

razgovarao sa mlađima kako to čini sa starijima, ne postupa isto sa intelektualno jačim i osobama skromnih intelektualnih sposobnosti, ne zadužuje pojedinca onim čime zadužuje kolektiv... Svakoj individui prilazio je na adekvatan i poseban način. obraćanje odgajatelja riječima i konstrukcijama čije značenje odgajatelj ne shvata, proizvodi pogrešno razumijevanje, i doći će do njihove pogrešne primjene, čime je nastala suprotnost onoga što smo željeli postići.

Kada intenzitet imana onoga koji pita nije veliki, onda mu se odgovara, kao u primjeru koji navodi Abdullah b. Amr, r.a., da je Vjerovjesnik s.a.v.s, bio upitan: Šta je, po islamu najbolje činiti? Odgovorio je: *Da nahraniš gladnog i da nazivaš selam onome koga poznaješ i koga ne poznaješ!* (Buhari i Muslim) Naravno da je nahraniti gladnog i nazivati ljudima selam daleko lakše i jednostavnije od borbe na Allahovom putu i napornog puta prilikom izvršavanja pete islamske dužnosti. Davanje različitih odgovora na isto pitanje može se tumačiti respektiranjem okolnosti u kojima se nalaze oni koji ta pitanja postavljaju i uvažavanjem razlika među njima koje ne treba zanemarivati. 'Abdullah b. 'Amr, r.a., prenosi da je neki čovjek upitao Allahovog Poslanika, s.a.v.s: *Koji musliman je najbolji?* On je odgovorio: *Onaj od čijeg jezika i ruku su sačuvani ostali muslimani.* (Muslim) U ovom kontekstu postoji mnogo hadisa u kojima se odgovori razlikuju, kada su u pitanju najvrednija i Uzvišenom Allahu najdraža djela. Očito je da različiti odgovori dolaze zbog različitih individualnih sposobnosti odgajatelja, zbog vremena u kojem je to pitanje postavljeno i okolnosti u kojima se odgajatelj našao u tom momentu. Vjerovjesnik, s.a.v.s., je o svim detaljima vodio računa. On je dobro poznao one koji mu postavljaju pitanja i onda im je, prema prioritetima, davao odgovore.

2.3.3. Sukcesivnost u pristupu s ljudima

Postepenost u odgajanju Allahov Poslanik, s.a.v.s., je preporučivao i drugima kao djelotvornu metodu. To se očituje iz savjeta koji je Vjerovjesnik, s.a.v.s., uputio Mu'azu b. Džebel, r.a., prije nego što ga je poslao da upućuje i odgaja ljude u Jemenu. Abdullah b. Abbas, r.a., prenosi da mu je Allahov Poslanik, s.a.v.s., tom prilikom, rekao: *Ti ćeš tamo zateći narod od Ehlu-l-kitabija, pa pozivaj ih šehadetu, da nema drugog boga osim Allaha i da sam ja Allahov poslanik, i ako ti se oni pokore u tome, poduči ih da im je Allah naredio sadaku koja se uzima od njihovih bogataša i udjeljuje njihovim siromasima, pa ako ti se pokore i u tome, na tebi je da poštediš njihovu najvredniju imovinu! I čuvaj se kletve onoga kome je nepravda učinjena, jer između nje i Allaha nema zastora!* (Buhari i Muslim) Analizirajući ovaj hadis, dolazimo do zaključka da u misionarstvu, podučavanju i odgajanju treba početi s onim što je najbitnije,

jer traženje da se svi propisi odjednom realiziraju dovodi do njihovog odbacivanja, kao što opterećenost učenika svim znanostima u isto vrijeme dovodi do njegovog naglog zasićenja (Kurdić, 2011:57-58).

2.4. Emocionalni odgoj

Ovo odgojno područje je najviše vezano za odnos roditelja prema djeci, ali i drugih odgajatelja, učitelja, muallima, čije uloge mogu imati značajne pozitivne ili negativne implikacije na emocionalno i psihičko stanje djece. Period djetinjstva je period sentimentalnosti, i zbog toga roditelji treba da pruže što više pažnje svojoj djeci. Svaka zastranjivanja i pogreške u ovom odgoju mogu proizvesti trajne implikacije na cijeli dječiji život. Zbog toga je cilj emocionalnog odgoja formiranje cjelovite i uravnotežene ličnosti djeteta. „Autori Mayer i Salovey smatraju da *emocionalna inteligencija* uključuje specifične komponente kao što su: svijest o vlastitim emocijama, sposobnost prepoznavanja i imenovanja vlastitih specifičnih emocija u nekoj životnoj situaciji, ali i sposobnost prepoznavanja i imenovanja specifičnih emocija u nekoj životnoj situaciji, ali i sposobnost prepoznavanja i imenovanja specifičnih emocija drugih osoba iz socijalne okoline, sposobnost empatije i uživljavanja u emocionalna stanja drugih, sposobnost donošenja uravnoteženih odluka između emocija i razuma, te na kraju, sposobnost upravljanja i preuzimanja odgovornosti za vlastite emocije, posebno odgovornosti za vlastitu motiviranost i sreću“ (Mubejjid, 2008:6). Ukoliko roditelji i okolina u najranijoj dobi ne pridaju pažnju na osjećaje djeteta, ako ih ne prepoznaju, ne uvažavaju i ne odgovaraju na njih, postoji mogućnost da dijete neće znati pravilno izraziti svoje osjećaje, negirat će ih ili potiskivati. Dijete neće znati šta osjeća, a još manje će biti u mogućnosti upravljati njima. Da ne bi došlo do ove pojave, važno je djeci posvetiti mnogo vremena, pažnje i ljubavi.

A šta je to potrebno kako bi formirali, njevali i razvijali kvalitetan emocionalni i psihički odgoj? Šta trebamo pružiti djetetu da bi izraslo u zdravu, formiranu i kompetentnu osobu? Poslanik, s.a.v.s., svojim pristupom ovom odgojnom polju daje odgovore na ova pitanja.

Poslanik, s.a.v.s., se borio protiv emocionalne nepismenosti. „Enes, r.a., prenosi da je neki čovjek bio kod Vjerovjesnika, s.a.v.s., pa je pored njih prošao drugi čovjek, te je ovaj rekao: *'Allahov Poslaniče, ja uistinu volim ovog čovjeka koji je upravo prošao!'* Poslanik ga upita: *'Jesi li ga obavijestio o tome?'* Čovjek odgovori: *'Ne.'* Poslanik, s.a.v.s., reče mu: *'Obavijesti ga.'*, pa ga je ovaj sustigao i rekao: *'Ja te volim u ime Allaha.'* Čovjek mu odgovori: *'Neka te zavoli Onaj u čije si me ime zavolio!'* (Ebu Davud) Poslanik, s.a.v.s., je rekao: *'Kada čovjek*

zavoli svoga brata, neka ga obavijesti da ga voli.' (Ebu Davud i Tirmizi)“ (En-Nevevi, 2017:216-217). Od Aiše, r.a., se bilježi da je rekla: „Dođoše neki beduini Allahovom, Poslaniku, s.a.v.s., i upitaše ga: *'Zar vi ljubite svoju djecu?'* On reče: *'Da.'*, a oni odgovoriše: *'Tako nam Allaha, mi ih nikad ne ljubimo!'* Allahov Poslanik, s.a.v.s., reče: *'Šta ja mogu, ako je Allah, dž.š., iz vaših srca već otklonio milost.'*“ (Buhari) „Dok dijete podučavamo kako da izrazi svoje emocije, zapravo ga učimo kako da preuzme odgovornost za vlastite emocionalne potrebe. Učeci dijete kako da spozna bit svojih emocija, te da ih izrazi riječima, zapravo mu darivamo vlastitu sposobnost ophođenja sa sobom i životom. Bude li sve to popraćeno našim poštovanjem djetetovih emocija i podučavanjem djeteta da poštuje tuđe emocije to bi mogli biti pokazatelji bolje dječije budućnosti, budućnosti u kojoj će se mirno i daleko od korištenja agresivnosti i sile riješavati problemi i rasprave“ (Mubejjid, 2008:118).

Ono što preporučujem je da hrabrimo djecu, ali i starije, da čitaju, da se saživljavaju s pričama koje čitaju. Jer priče pružaju razne slike čovjeku i imaginarne prizore, što će dovesti do pozitivnog napretka u životu. Dobra knjiga, dobra pripovijetka, će čitaocu pomoći da postane emocionalno zreliji, približit će ga stvarnim ljudskim osjećanjima. I to će mu, svakako, pomoći da usavrši svoje osobine i specifičnosti, i da postane empatijski čovjek.

2.4.1. Nježnost, blagost i milostivost prema djeci

Blagodat koju roditelji imaju jeste osjećaj samilosti, nježnosti i milosti prema djeci. Ove emocije imaju ogroman i važan uticaj u odgoju djece, njihovom podizanju i formiranju. Dijete koje je uskraćeno milosti može postati grubo, osorno i okrutno, te ove osobine mogu izazvati različite negativnosti, pa i do toga da počne mrziti svoje roditelje. Poslanik, s.a.v.s., je rekao: „*Nije od nas, ko se ne smiluje našem mlađem.*“ (Ebu Davud i Tirmizi) „Dijete ima potrebu da osjeti ljubav drugih i zadovoljstvo njime, posebno svojih roditelja i odgajatelja, što oni moraju pokazivati blagošću i nježnošću, čak i kada dijete pogriješi“ (Mursi, 2004:33). Pokazivanje nježnosti i milostivosti prema djeci ima veliku ulogu za razvoj i oblikovanje njihovih emocija. Tako o poljupcu roditelja kao pedagoškom djelovanju dr. Muhammed Nur Suvejd kaže: „Poljubac ima značajnu ulogu u pokretanju i oblikovanju dječijih osjećanja i emocionalnosti, kao što ima ulogu i u smirivanju njegovih unutrašnjih nemira i srdžbe. Ovome se obavezno mora dodati razvijanje svijesti o čvrstoći veze i ljubavi koja postoji između odraslih i djece i upravo to je dokaz milostivosti srca prema djetetu koje se razvija i to je dokaz samilosti odraslog prema djeci, to je blještava svjetlost koja obasjava dječije srce, od koje osjeća širokogrudnost i koja mu olakšava komunikaciju sa onima oko njega.“ Na kraju i najvažnije, to je potvrđeni sunnet Allahovog Poslanika, s.a.v.s., sa djecom. Od Aiše, r.a., se

bilježi da je rekla: „Dođoše neki beduini Allahovom, Poslaniku, s.a.v.s., i upitaše ga: *'Zar vi ljubite svoju djecu?'* On reče: *'Da.'*, a oni odgovoriše: *'Tako nam Allaha, mi ih nikad ne ljubimo!'* Allahov Poslanik, s.a.v.s., reče: *'Šta ja mogu, ako je Allah, dž.š., iz vaših srca već otklonio milost.'*“ (Buhari) Ebu Hurejre, r.a., je rekao: „Allahov Poslanik, s.a.v.s., poljubio je Hasana sina Alijinog, r.a., pa je El-Akre'a ibn Hasib rekao: *'Ja imam desetero djece i nikada nisam poljubio nijedno od njih.'* Na to Allahov Poslanik, s.a.v.s., reče: *'Ko nema milosti, neće mu biti ni ukazana.'*“ Do kojih granica je išla Poslanikova, s.a.v.s., samilost prema djeci govori i hadis koji se bilježi od Enesa, r.a., da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: *'Zaista, ja počnem namaz sa željom da ga što duže klanjam, pa začujem dječiji plač, te ga skratim znajući kako se njegova majka osjeća zbog njegovog plača.'* (Buhari) Bez obzira što se radi o Allahovom Poslaniku i što je njemu namaz nešto najdraže na ovome svijetu, on ga skraćuje iz milosti prema djetetu kome nešto treba i njegovoj zabrinutoj majci. Brojni su hadisi koji ukazuju na samilost Allahovog Poslanika, s.a.v.s., prema djeci (Halilović, 2007:103-104). Dr. Abdullah Nasir Ulvan kaže: „...možemo zaključiti da je neprestano omalovažavanje i ruženje djeteta, naročito u prisustvu drugih, jedan od najvećih činilaca stvaranja osjećaja niže vrijednosti i najznačajnijih uzroka psihičkih i moralnih devijacija kod djece. Najbolji način liječenja ove pojave jeste na blag i nježan način upozoriti dijete na učinjenu grešku uz podastiranje argumenata koji će dijete uvjeriti da prihvati da to više ne čini. Ukoliko odgajatelj želi dijete naružiti i ukoriti, to ne smije raditi u prisustvu drugih, isto kao što treba zajedno sa djetetom na lijep način od početka raditi na njegovu preobražavanju i ispravljanju nastale deformacije“ (Nasih Uvlan, 2014:235).

Kao što Poslanik, s.a.v.s., poručuje roditeljima da djetetu pruže ljubav, pažnju, podršku, razumijevanje, tako pedagogija i psihologija navode isto, kako bi dijete odraslo u zdravu i emocionalno stabilnu ličnost.

2.4.2. Igra, šala i smijeh sa djecom

Igra, šala i smijeh su nezaobilazan dio dječijeg svijeta, i činjenica je da djeca sadržaje najlakše i najpotpunije pamte putem igre. Pogledajmo primjer Allahovog Poslanika, s.a.v.s. Taberani prenosi od Džabira, r.a., da je rekao: „Bili smo sa Allahovim Poslanikom, s.a.v.s., pa smo pozvani na ručak kad primijetismo Husejna kako se sa djecom igra na putu. Allahov Poslanik, s.a.v.s., požuri ispred ljudi, ispruži svoje ruke i stade vrtiti njima okolo nasmijavajući ga sve dok ga ne uze. Zatim stavi jednu njegovu ruku za svoj vrat, a drugu iznad svoga uha, pa ga zagrli i poljubi, a zatim reče: *'Husejn je moj i ja sam njegov. Allah voli onoga ko ga voli. Hasan i Husejn su unuci.'*“ (Buharija, Tirmizi, Ibn-Madže i Hakim) Od Abdullaha ibn

Šeddada se prenosi da je rekao: „Jednog dana dok je Allahov Poslanik, s.a.v.s., predvodio ljude u namazu odjednom dođe Husejn i pope mu se za vrat dok je bio na sedždi, pa Allahov Poslanik, s.a.v.s., odulji sedždu toliko dugo da su ljudi zabrinuto mislili da se desilo nešto ozbiljno. Nakon što se završio taj namaz ljudi mu rekoše: *'Allahov Poslaniče, oduljio si sedždu toliko dugo da smo se zabrinuli i pomislili kako se desilo nešto ozbiljno.'* A Poslanik, s.a.v.s., reče: *'Moj sin me obavezao, pa mi je bilo mrsko da ga ometam i požurujem u njegovoj obavezi.'*“ (Buhari i Muslim) Taberani navodi od Džabira, r.a., da je rekao: „Ušao sam kod Poslanika, a.s., i našao ga da hoda četveronoške, na leđima mu Hasan i Husejn, a on im govori: *'Divna li vam je ova vaša kamila, divne li ste bisage (jahači) vas dvojica.'*“

Djetetova potreba za nježnošću i zabavom veoma je važan segment prirode djeteta sve dok se nalazi u okviru šerijatski dozvoljenog. U tome ne treba pretjerivati kako se dijete ne bi razmazilo, a isto tako ne treba škrtariti, pa da djetetu bude uskraćena najvažnija prirodna potreba, što opet može uzrokovati povlačenje u sebe i pretjerani stid kod djeteta. Djetetu se ne uskraćuju samilost i zabava koji poboljšavaju aktivnost, s tim da to bude paralelno, što će mu omogućiti da sačuva svoju osobnost i emocionalnu stabilnost. (<http://el-asr.com/tekstovi/islamska-nacela-u-odgoju-djece/>, 05.12.2018.)

Poslanik, s.a.v.s., se znao šaliti i poigravati sa svojim ashabima, ali i tada bi govorio samo istinu. Kroz šalu i igru ih je podučavao mnogim stvarima iz znanja o vjeri. Jer šala i igra odmara čovjeka, te on mnogo više saznaje i uči nego u stanju namršenosti i ljutitosti. „Konstantna ozbiljnost dovodi do umora razuma i posustalosti ideja. Duhovita i blaga šala s vremena na vrijeme regeneriše čovjekovu dinamiku i pažnju“ (Ebu Gudde, 2003:169).

Prenosi se od Omera, r.a., da je rekao: „Čovjek bi u svojoj kući trebao biti poput djeteta.“ (Ibn Ebi-Dunja), tj. u ljubavi prema porodici, u pristupačnosti, jednostavnosti i igranju i šali s djecom (Halilović, 2007:106-107).

2.4.3. Pokloni i darivanje djece

Poklon se može smatrati dokazom ljubavi, ali on, svakako, i čini da se ljubav obnavlja, povećava, te uvećava se veza prijateljstva i bliskosti. Poslanik, s.a.v.s., je rekao: „*Dijelite poklone međusobno – voljećete se!*“; „*Dijelite poklone međusobno jer oni udvostručuju ljubav i otklanjaju zlobu iz prsa!*“ (<http://minber.ba/vrijednost-davanje-poklona/>, 21.09.2018.) Roditelji ne bi trebali izdvajati jedno dijete nad drugim prilikom davanja poklona, jer je Poslanik, s.a.v.s., rekao: „*Bojte se Allaha i budite pravedni prema djeci.*“ (Muslim); *"Kad djeci dajete poklone, izjednačavajte ih. Kad bi nekom trebalo dati prednost, ja bih je dao*

ženskoj djeci." (Taberani); *"Prema djeci, prilikom davanja poklona, budite pravedni kao što biste voljeli da i ona budu pravedna prema vama u dobročinstvu i lijepom ophođenju."* (Taberani)

2.5. Obećavanje nagrade (uvijek održati obećanje)

Nagrada je najčešće sredstvo poticanja. Ona je vrlo osjetljivo odgojno sredstvo. Treba dobro paziti da nagrada ne postane sama sebi cilj, nego samo sredstvo za postizanje viših etičkih ciljeva. Neki roditelji koriste obećanja kao izlaz iz određene situacije, ne razmišljajući o posljedicama ili čak bez ikakve namjere da ispune obećanje, što je ogromna pogreška. Roditelji, svaki musliman, smiju obećavati samo ono što mogu ispuniti. Ispunjavati obećanja je jedna od najvećih vrlina u islamu. Uzvišeni Allah kaže: ***O vjernici, ispunjavajte obaveze (obećanja)... (Kur'an, El-Ma'ide, 1.)*** Kur'an ukazuje da je znak dobročinstva držanje dogovora i ispunjavanje obećanja: ***...i koji obavezu svoju, kada je preuzmu, ispunjavaju... (Kur'an, El-Bekare, 177.)***

Hadisi Poslanika, s.a.v.s., su prepuni savjeta i ilustrativnih primjera koji govore o ispunjavanju obećanja i istinoljubivosti. Islam preporučuje da se istinoljubivost usađuje u dušu djeteta kako bi odrasli s njome i kako bi ona srasla sa njihovim riječima i postupcima. Abdullah b. Amir kaže: „Jedne prilike me zvala majka dok je Božiji Poslanik, s.a.v.s., sjedio kod nas kući: *'Dođi da ti nešto dam!' – 'Šta si željela da mu daš?' – upita Poslanik, s.a.v.s. – 'Htjela sam da mu dam hurmu.' – 'Kada mu ne bi dala ništa, na teret bi ti bila stavljena laž' – kazao joj je Poslanik, s.a.v.s.“ (Ebu Davud) Ebu Hurejre bilježi da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao: „*Ko kaže djetetu: 'Dođi, evo ti!' a ne da mu ništa, to mu se ubraja u laž.*“ (Ahmed) Pogledajmo kako Božiji Poslanik, s.a.v.s., podučava majke i očeve da svoju djecu odgajaju u duhu istinoljublja i mržnje prema laži. Da je on ovo dozvolio i ubrojio ga u bezazlene riječi, lahko bi se moglo dogoditi da djeca odrastu smatrajući laž malim grijehom, a to je, ustvari, kod Allaha krupan grijeh. (El-Gazali, 2012:47). Iz ovog hadisa možemo naučiti i da, prije nego što damo obećanje, trebamo prvo razmisliti da li je to u okviru naših mogućnosti.*

III NAUKA I OBRAZOVANJE U SVJETLU ISLAMA

3.1. *Intelektualni odgoj*

„Bitno obilježje čovjeka je intelekt. Čovjek je razumno biće – homo sapiens. Njegovanje intelekta, razvijanje intelektualnih snaga i sposobnosti jedan je od najvažnijih zadataka u formiranju čovjeka kao ljudskog bića. Suvremeni znanstveno-tehnički napredak pretpostavlja i traži intelektualne snage i mogućnosti. U svim zemljama postoje težnje za razvijanjem čovjekove intelektualne sfere. Sve veći broj mladih i odraslih pohađaju srednje, više i visoke škole ili sveučilišta. Javlja se potreba za permanentnim odgojem i obrazovanjem, vrši se demokratizacija odgoja i obrazovanja, vrše se promjene u strukturi obrazovnih sadržaja i traže se efikasniji načini usvajanja znanja i razvijanja sposobnosti... Krajnja svrha intelektualnog odgoja je maksimalan razvoj intelektualnih sposobnosti. Zbog toga se sistemski i organizirano jačaju čovjekove intelektualne snage i mogućnosti. „U oblikovanju čovjeka kao razumnog ljudskog bića intelektualni odgoj ima svoj puni smisao i opravdanje.“ (A. Vukasović, 1998.)“ (Tomić, Osmić i Karić, 2006:67-68).

„Dr. Muhammed Nur Suvejd kaže: „Ovo odgojno područje smatra se jednim od najznačajnijih i najutjecajnijih na dijete, jer ako intelektualni odgoj i obrazovanje bude na zdravim osnovama u tome će biti dobrobit za pojedinca i društvo, a ako pak bude iskrivljen o ovom ili onom obliku, iz toga će se izroditi dušmanin koji će se boriti protiv svijeta i iznutra će napadati pojedince i društvo, gurajući sve prema džehennemu, da nas Allah, dž.š., sačuva toga““ (Halilović, 2007:73).

3.2. *Neophodnost učenja*

Musliman treba da uči i istražuje sve ono što mu je potrebno da zna u vjeri i životu na ovom svijetu, ono što će biti od koristi i njemu i cijelom društvu. Stjecanje znanja je jedno od najvrijednijih djela u islamu. Čovjek ne smije zapostaviti stjecanje znanja, pravdajući se zauzetošću misionarskim aktivnostima. Muhammed, s.a.v.s., kaže: „*Sticanje znanja je stroga obaveza svakom muslimanu.*“ (Ibn Abdu'l-Birr); „*Prednost učenog nad pobožnim je poput moje prednosti nad najnižim od vas.*“ (Tirmizi); „*Ko krene sticati obrazovanje, Bog će mu olakšati put ka Džennetu.*“ (Muslim)

Uzvišeni Allah kaže: *A Allaha se boje od robova Njegovih - učeni. (Kur'an, Fatir, 28.); Allah će na visoke stepene uzdignuti one među vama koji vjeruju i kojima je dato znanje. (Kur'an, El-Mudžadele, 11.); Reci: „Zar su isti oni koji znaju i oni koji ne znaju? Samo oni koji pameti imaju pouku primaju!“ (Kur'an, Ez-Zumer, 9.)* „Svi islamski učenjaci

jednoglasno se slažu da „znanje koje se spominje u ovim ajetima ni u kom slučaju ne odnosi se samo na religijsko znanje, nego obuhvata svako korisno znanje koje povećava ljudske mogućnosti, unapređuje njegovu pamet i upućuje ga više u pitanja, stanja i pojave ovoga svijeta““ (Halilović, 2007:17). Svako korisno znanje koje je muslimanima, svim ljudima, potrebno na ovome svijetu radi njihovog zdravlja, ekonomije, unapređivanja privrede i tome sl.

Ono što je važno istaći je da je muslimanima naređeno stjecati znanje samo u ime Allaha. Poslanik, s.a.v.s., upozorava da se svako znanje stečeno bez želje da ono bude sredstvo približavanja Allahu, dž.š., pretvara u svoju suprotnost. „*Ko stiče znanje iz nekog drugog razloga, a ne iskreno u ime Gospodara, ili sa njim želi postići nešto drugo osim Božijeg zadovoljstva neka pripremi sebi mjesto u Džehennemu!*“ (Tirmizi) Kroz historiju, ali i danas, vidimo koju opasnost donosi obrazovanje bez odgoja i bogobožnosti. Znanje koje se ne stiče u ime Boga, koje ne priznaje Boga je proizvelo ljudska zla i najružnije, najštetnije, destruktivne pojave poput: atomskog, hemijskog i biološkog naoružanja, droga i dr., s kojima se danas čitav svijet bori. Razmislimo: Pa zar najveći ratni zločinci nisu bili istaknuti 'intelektualci'? Zbog toga je potrebno čovjeka, od najranijih dana, navikavati ga da je znanje ključno sredstvo za sticanje Božijeg zadovoljstva, a što je nerazdvojivo od dobrobiti čovječanstva. „Ispravna nauka, dakle, vodi vjerovanju, a ispravno vjerovanje daje prostora nauci, što bi značilo da se nauka i vjerovanje međusobno prožimaju, potpomažu i razumijevaju. To bi bila nauka kakvu islam želi, bez obzira na predmet i oblast istraživanja. To bi bila nauka pod okriljem vjerovanja i u službi najviših ideala, na što ukazuje i prvi kur'anski ajet koji je objavljen: *Čitaj u ime Gospodara tvoga, Koji stvara. (Kur'an, El-Alek, 1.)*“ (El-Karadavi, 2005:20).

Islam je vjera koja uvažava razum, poziva istraživanju i znanosti, uzdiže položaj učenih, znanjem smatra ključem imana (vjerovanja) i vodičem djelovanja te ne uzima u obzir iman (vjerovanje) onoga koji druge slijepo oponaša niti ibadet neznalice. S tim u vezi, u Kur'anu se otvoreno kaže: *...Reci: „Zar su isti oni koji znaju i oni koji ne znaju?“... (Kur'an, Ez-Zumer, 9.)* (El-Karadavi, 2001c:39). Dužnost da se misli i da se zna jedna je od najvažnijih dužnosti u islamu. Znanje je povezano s vjerom i moralnim djelovanjem: *A Allaha se boje od robova Njegovih oni koji znaju. (Kur'an, El-Fatir, 28.)* Kur'anska dova bijaše i Poslanikova dova: *I reci: 'Gospodaru moj, povećaj mi znanje'. (Kur'an, Taha, 114.)* (Hodžić, 1999:105).

„Muslimanu nije dozvoljeno da živi bez ikakve veze s naukom. Onaj koji ne bude naučnik neka bar uči. Onaj koji ne bude učio (pismen) neka bar sluša. Onaj koji ne bude nijedno od ovoga neka bar voli one koji to jesu, a to je pokazatelj najslabijeg imana.“ (El-Karadavi, 2005:110). Poslanik, s.a.v.s., je na sve moguće načine podsticao ljude na učenje i izučavanje, tako da ga je učinio obavezom. O tome govori svima poznat hadis u kojem stoji: „*Tražanjem znanja (učenje) jeste obaveza svakog muslimana.*“ (Ibn Madža, Ibn Abdulberr, el-Bejheki i et-Taberani); *"Učite nauku, poučite se smirenosti i dostojanstvu, budite ponizni prema onome što učite i nemojte biti oholi učenjaci."* (Buhari)

Šejh Bekr Ebu Zejd rekao je: “Imajući u vidu važnost namjere, čovjek prilikom stjecanja znanja treba da stalno svoje srce čisti od onoga što mu utječe na namjeru, kao što je želja za tim da postane poznat, hvaljen i cijenjen među ljudima, da bude bolji od svojih kolega, i da mu islamsko znanje bude sredstvo za ostvarenje dunjalučkih ciljeva i materijalnih koristi. U slučaju da se sve ovo nađe u srcu čovjeka, njegov nijet bit će pokvaren, a bereket u znanju će iščeznuti.” (http://minber.ba/znanje-je-ibadet/#_ftnref5, 29.11.2018.)

3.3. Važnost poznavanja stranog jezika

Učenje arapskog jezika se smatra vadžibom (obavezom) svakog muslimana. Iz razloga jer muslimani pet puta na dan obavljaju namaz i uče na arapskom jeziku, a ono što se uči u namazu bi trebalo s razumijevanjem učiti, kako bi srce bilo potpuno skrušeno. Koliko je važno poznavanje stranog jezika nam govori i sljedeći hadis u kojem je Poslanik, s.a.v.s., odmah po dolasku u Medinu zadužio ashabe da nauče strani jezik. „Zejd ibn Sabit, r.a., kaže: „Dovedi su me Allahovom Poslaniku, s.a.v.s., prilikom njegovog dolaska u grad i rekli mu: *'Allahov Poslaniče, ovaj dječak iz Benu-Nedždžara zna sedamnaest sura koje su ti objavljene.'* Ja ih sve proučih pred Allahovim Poslanikom, s.a.v.s., što ga silno oduševi pa mi reče: *'Zejde, nauči hebrejski, jer nisam siguran da će Jevreji biti korektni prema Kur'anu.'* Ja odmah prionuh na učenje i prije nego je prošao mjesec dana usvojih hebrejski, tako da sam pisao Allahovom Poslaniku, s.a.v.s., sve šta treba na hebrejskom i čitao mu njihova pisma i knjige koje su mu slali.“ (Ebu-Davud, Tirmizi i Hakim)“ (Halilović, 2007:79).

3.4. Znanje je preduvjet za postavljanje na rukovodeće pozicije

„Zajednica je dužna povesti računa i pobrinuti se da njenim poslovima rukovode samo najsposobniji i najučćeniji ljudi. Nije dozvoljeno da poslovima muslimana rukovodi onaj koji ne poznaje Šerijat koji je osnova vladavine među muslimanima, budući da bi se takav čovjek rukovodio neznanjem ili strastima, a i jedno i drugo vodi u vatru“ (El-Karadavi, 2005:25).

Omer b. Abdulaziz kaže: „Ko radi ono što ne zna, šteta će mu biti veća od koristi.“ Ukoliko postavimo osobu da radi ono što ne zna, to može izazvati anarhiju i opći kaos. Danas je mnogo onih koji imaju zvanja ali ne i znanja, i onih koji imaju znanja ali nemaju zvanja. Zvanja koja nisu stečena znanjem su izuzetno štetna po društvo, jer se kod takvih ljudi pojavljuju osobine umišljenosti, narcisoidnosti te, nerijetko, iskorištavaju i ruše druge svojim podarenim autoritetom. A onaj koji ima zvanje treba da se trudi da dobiveno zvanje čuva, unapređuje i da ga koristi na najbolji mogući način. „Najdublji pozitivni trag u sudbinama ljudi ostavljaju upravo osobe koje stanje ljudi mijenjaju na temelju vlastitog autoriteta kojem je preduvjet zvanje i znanje. Pomanjkanje bilo koje komponente onemogućava ili uveliko smanjuje mogućnost čovjeka da pozitivno djeluje u sredini u kojoj živi“ (Sijamhodžić, 2018:87).

3.5. Briga o podučavanju žena i njihova edukacija

Poslanik, s.a.v.s., je mnogo pažnje posvećivao u podučavanju žena, pa je čak znao predavanja posvetiti samo ženama. Buhari i Muslim bilježe od Ibn 'Abbasa, r.a ., da kaže: „*Svjedok sam da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., klanjao bajram-namaz, prije hutbe. Zatim je održao hutbu. Primijetio je da ga žene nisu čule, prišao im je, savjetovao ih i obratio im se vazom, naredio im je da daju sadaku, pa je Bilal otvorio svoj ogrtač, a žena je bacila svoj prsten, minduše.*“

Prenosi se od Ebi Se'ida el-Hudrija, r.a., da je rekao: „Obratile su se žene Poslaniku, s.a.v.s., riječima: *'Ljudi su te preoteli od nas! Odredi nam, po tvom izboru, jedan dan kada ćemo ti doći da nas učiš onome čemu je tebe Uzvišeni Allah podučio.'* - On im odgovori: *'Sakupite se toga i toga dana!'* One se okupiše i dođoše Poslaniku, s.a.v.s., pa ih je on učio znanju kojem ga je Uzvišeni naučio. Zatim je rekao: *'Nema među vama žene kojoj umre troje djece, a da joj ne budu zaštita od Vatre.'* Jedna od žena reče: *'A dvoje, a dvoje, a dvoje?'* Poslanik, s.a.v.s., odgovori: *'I dvoje, i dvoje, i dvoje!'*“ (Buhari i Muslim)

3.6. Znanje je najbolje dobrovoljno djelo

„Analizirajući brojne hadise, islamski velikani iz prethodnih generacija definirali su znanje i usavršavanje u raznim vrstama znanosti najboljim i navrednijim dobrovoljnim djelom. To najbolje ilustriraju sljedeći citati:

- *Ništa, nakon farza, nije vrednije od traženja znanja.* (Sufjan es-Sevri)
- *Sticanje znanja vrednije je od nafila-namaza.* (Imam Šafija)
- *Učenje je ibadet.* (Ibn Mes'ud, r.a.)

- *Učiti jedan dio noći meni je draže od ibadeta u njoj.* (Ibn 'Abbas, r.a.)
- *Učiti sahat vremena bolje je nego stajati u namazu čitavu noć.* (Ebu-d-Derda', r.a.)
- *Sjediti jedan sahat i učiti o vjeri, meni je draže od bdijenja do sabaha.* (Ebu Hurejre, r.a.)
- *Jedna oblast znanja kojim čovjek ovlada za svoje dobro i dobro onih koji će doći poslije njega, bolja je od ibadeta tokom cijele godine.* (Katade)“ (Kurdić, 2011:99-100).

Sticanje znanja je bolje i od dobrovoljnog ibadeta, jer ibadet koristi samo onome ko ga čini, dok su koristi znanja mnogobrojne i nisu ograničene samo na one koji se tim znanjem bave, već korist uzimaju svi oni koji ih slušaju i čitaju njihova djela. Poslanik, s.a.v.s., je rekao: „*Prednost učenog nad pobožnim je kao moja prednost nad najnižim od vas. Doista Allah i Njegovi meleki, stanovnici nebesa i Zemlje, pa čak i mravi u svojim kućama i ribe, blagosiljaju onoga koji druge poučava dobru!*“ (Tirmizi)“ Učenom čovjeku nije dozvoljeno sakriti znanje, na što upućuju riječi Allahovog Poslanika, s.a.v.s.: *"Ko bude upitan o znanju koje zna, pa ga sakrije, biće zauzdan na Sudnjem danu uzdama od vatre."* (Ebu Davud i Tirmizi)

IV ETIKA I MORAL U ISLAMU

4.1. Pojam morala i etike

Riječ moral potiče iz latinskog jezika (*mos, moris*) i njeno izvorno značenje je: običaj, vladanje, ćudorednost. Riječ etika potječe iz grčkog jezika (*ethos*) u kome je, slično kao moral u latinskom, prvobitno značila: naviku, uobičajenu radnju ili vladanje. (Hodžić, 1999:11,13).

„**Moral** je oblik društvene svijesti, primarna životna potreba, oblik ljudske prakse, stalna i bitna društvena kategorija. To je skup pojmova o dobru i zlu, pravila, principa, nastao u toku povijesnog razvoja čovječanstva kojima se reguliraju međuljudski odnosi, određuje odnos pojedinca prema drugima, društvu i samom sebi, njegov način ponašanja i djelovanja. Znanost o moralu naziva se **etika**. Njen zadatak je da objasni prirodu i karakter morala, njegovo porijeklo, smisao i značaj za društveni život, da analizira, opiše i interpretira različita moralna shvaćanja, osnovne komponente morala, ali da prema njima zauzme kritički stav, da ih vrednuje i pokaže kakvi bi trebali biti. Moralni odgoj je proces formiranja moralnih kvaliteta čovjeka, moralne svijesti, volje i karaktera, vještina i navika moralnog ponašanja i djelovanja u skladu sa prihvaćenim moralno – etičkim koncepcijama u određenom društvu“ (Tomić, Osmić i Karić, 2006:75).

Etika i moral su proistekli iz religije, pa u njoj treba tražiti izlaz iz destruktivnosti savremenog društva, jer moralne norme koje su prisutne danas su relativizirane. Religije: islam, kršćanstvo i judaizam propovijedaju moral kao zakon koji potiče od Uzvišenog Boga. Iako postoji i svjetovni moral, koji je neovisan o religiji, ipak moral najčešće u religiji nalazi svoje uporište i istinsku primjenu. Moral je skoro u svim tradicionalnim društvima povezan s religijom. Religijski zakon moralnosti je poziv na duhovni preobražaj i postizanje ljudske potpunosti. U njima je moralnost izraz duhovne potrebe čovjeka za usavršavanjem. Sav islamski moral izvodi se iz Kur'ana i sunneta. Ova dva glavna izvora islama su u najvećoj mjeri odredili tokove i moralni okvir unutar kojeg se duhovno oblikuje muslimanski čovjek i razvija muslimanska zajednica (Isanović i Latić, 2009:147).

„Moral se u islamu sastoji u čovjekovom voljnom ponašanju ili odnošenju prema drugim ljudima, usklađenom s činjenicom postojanja Boga odnosno s priznanjem Apsolutne Božije volje. Islamski moral sastoji se u osjećanju, uvjerenju i vjerovanju da smo uvijek, odnoseći se prema sebi, prema drugim ljudima, prema živoj i neživoj prirodi, u odnosu prema Bogu“ (Hodžić, 1999:20).

Poslanik, s.a.v.s., među muslimanima, a posebno među nemuslimanima, je bio poznat po svojoj pravednosti, iskrenosti, po tome što nije krao, nije vrijeđao... bio je poznat po svom lijepom ponašanju, a ne po tome što je klanjao, postio i učio Kur'an. Za moralni odgoj je važno da se roditelji ponašaju u skladu sa moralnim principima, kako bi dijete usvojilo takvo ponašanje.

4.2. Lijepo ponašanje (Ahlak)

Riječ *ahlak* predstavlja množinu arapske riječi *hulukun* i označava urođenu sklonost, ćud, način ljudskog ophođenja sa svijetom, duševna i moralna svojstva koja određuju i formiraju način ljudskog vladanja. Iako se u središtu značenja pojma moral nalazi činjenje, a u središtu značenja pojma ahlak duševna i moralna svojstva, može se reći da se pojam ahlaaka u svom značenju poklapa s pojmom morala. I ahlak i moral odnose se na čovjekovo činjenje djela iz slobode (Hodžić, 1999:15). Lijep ahlak (plemenita svojstva, ljudska ćud) je srž plemenitih šerijatskih stremljenja. Kaže Poslanik, s.a.v.s.: „*Zaista sam poslan da upotpunim lijep ahlak (plemenita svojstva).*“ (Buhari i Bejheki) (<https://www.scribd.com/document/354381759/Ahlak-muslimana-pdf>, 03.10.2018.) Uzvišeni Allah je ahlak učinio mjerilom dobrote. Uzvišeni Allah u Kur'anu pohvalio je Poslanika, s.a.v.s.: *Jer ti si, zaista, najljepše ćudi. (Kur'an, El-Kalem, 4.)* Kurtubi kaže: „Ahlak

predstavlja karakteristike čovjeka kojima se on ophodi s drugima. One mogu biti pohvalne ili pokuđene. U općem smislu riječi, pohvaljeno je da u ophođenju s drugima budeš pravedan, a ne sebičan. Pojedinačno, to je opraštanje, blagost, plemenitost, strpljenje, podnošenje zlostavljanja, milost, prisnost, izvršavanje potreba, ljubaznost, nježnost i tome slično. Pokuđeno je sve što je suprotno tome“ (Hakki, 2004:12). A ono što je još važnije spomenuti jeste iskren nijet, odnosno namjera u lijepom ponašanju ali i činjenju dobra. „Nijet je jedan od osnovnih elemenata ahlaka, jer je svaki pokret ili mirovanje voljni čin i ne može se obaviti bez tri stvari: znanja, volje i postupka“ (Hakki, 2004:29). Poslanik, s.a.v.s., je rekao: „*Djela se vrednuju prema namjerama i svakom čovjeku pripada ono što je naumio.*“ (Buhari i Muslim)

Islam mnogo pažnje posvećuje lijepom ponašanju. Svi poslanici islama su pozivali moralu. Ono što je važno jeste da ljude treba podstaći da ostanu na lijepim osobinama, te ih pohvaliti, a pokušati ih udaljiti od ružnih osobina i postupaka. A mnogo je onih koji se ne stide da javno psuju, ružno čine i govore. Ako insan, musliman, želi da se dokaže i pokaže da je najbolji, onda to treba pokazati svojim ophođenjem prema porodici, rodbini, prijateljima, komšijama, radnim kolegama, svim ljudima, bili muslimani ili nemuslimani. Nije bitno samo riješiti svoj odnos prema Gospodaru, već i svoj odnos prema svim ljudima.

Važnost lijepog ponašanja u islamu nam govore i sljedeći hadisi:

„*Najbolji od vas su oni čije je ponašanje najljepše.*“ (Buhari)

„*Neće vjerovati niko od vas dok ne bude svome bratu želio ono što želi sebi!*“ (Buhari)

Usame ibn Šerik prenosi da su ashabi jednoga dana sjedili sa Poslanikom i u tom trenutku došla je jedna nepoznata grupa ljudi. Sjeli su pored Poslanika i postavili mu pitanje: '*Koji je čovjek najdraži Uzvišenom Allahu?*' Poslanik je odgovorio: '*Allahu je najdraži onaj čovjek koji je najljepše odgojen.*' (Taberani)

„*Najsavršeniji je iman kod onih vjernika koji se najmoralnije vladaju i koji imaju najljepšu narav. Između vas je najodabraniji onaj koji se najljepše ponaša prema svojoj kućnoj čeljadi.*“ (Ebu Davud, Tirmizi)

„*Najbolje dobro djelo je lijepa ćud, a grijeh je ono što buni i uznemiruje dušu i što ne želiš da svijet sazna.*“ (Muslim)

„Zaista, meni će biti najdraži i najbliži od vas na budućem svijetu onaj koji bude imao najljepše ponašanje i dobar odnos prema drugim ljudima, a od mene najdalji će biti onaj koji se bude hrđavo ponašao i zlo činio drugima.“ (Ahmed, Ibn Hibban)

„Nemojte govoriti: 'Ako nam ljudi budu činili dobro i mi ćemo njima činiti dobro, a ako nam budu činili zlo i nepravdu i mi ćemo njima uzvratiti zlo i nepravdu.' Budite pri sebi. Ako vam ljudi učine neko dobro, učinite i vi njima dobro, a ako vam učine neko zlo, nemojte im uzvraćati zlim niti im zbog toga činiti neku nepravdu.“ (Tirmizi)

Ebu Džurejh el-Hudženi pripovijeda: „Došao sam Božijem Poslaniku i rekao mu: 'Daj mi neki savjet.' Božiji Poslanik mi reče: 'Ne vrijeđaj i ne psuj nikoga. Ne omalovažavaj ni najmanju uslugu. Ne daj svom bratu neko obećanje a da ga ne ispuniš.'“ (Buhari i Muslim)

„Bog ne gleda u vaše izgledе, niti u imetke, nego gleda u vaša srca i vaša djela.“ (Muslim)

„Ništa neće biti teže na mizanu vjernika na Sudnjem danu od lijepog ahlaka. Allah mrzi bestidne i nemoralne ljude. Onaj ko ima lijepu narav i ponašanje time može postići stepen čovjeka koji posti i klanja.“ (Ahmed)

„U ibadetu umjereni čovjek može postići stepene postača i klanjača svojim lijepim ponašanjem i blagom naravi.“ (Ahmed)

Čovjek treba da se potruđi maksimalno da njegovo ponašanje bude na zavidnom nivou, u želji da to nađe na Sudnjem danu. I treba uvijek imati na umu, da bez obzira što se čovjek osami, Allah ga uvijek posmatra. Grijeħ koji činiš u tajnosti je i dalje grijeħ.

4.3. Stid

Stid je jedan od divnih regulatora u prirodi svakog čovjeka koji ga obuzdava, čuva i štiti od nedoličnog i sramnog. To je svojstvo koje se, s pravom, visoko cijeni u svim religijama, u svim filozofijama (Derviš Spahić, 1980.) (Hodžić, 1999:123). Ovom svojstvu u islamskom učenju se pridaje veliki značaj. Ebu Se'id el-Hudri kaže: „Božiji Poslanik, s.a.v.s., je imao više stida od djevojke u njenoj odaji. Kada bi vidio nešto što mu se ne sviđa, to bismo primijetili na njegovom licu.“ (Muslim); „Stid i iman su združeni. Kada nestane jednog, nestaje i drugo.“ (El-Hakim); „Stid je dio imana, a iman je u Džennetu. Besramnost je odvratnost, a odvratnost je u Vatri.“ (Ahmed); „Svaka vjera ima svoj moral, a moral islama je stid.“ (Ibn Madža)

Stid je ono što se nalazi između čovjeka i zabranjenih stvari. Nevevi kaže: "Učenjaci su rekli: 'Stid se sastoji u osjećaju koji navodi na ostavljanje lošega i otklanja kolebanje u izvršavanju obaveza'. Čuli smo da je Ebu Kasim Džunejd, Allah mu se smilovao, rekao: 'Stid je viđenje blagodati i viđenje nedostataka, tako da se između njih rađa stanje koje se naziva stid.'" Ijad veli: "To da je stid sve dobro ili da je sav dobro teško se može uzeti kao opće pravilo, jer nekada se čovjek može susresti s onim ko čini ružno djelo i zbog stida se ne suprotstavi tome. Odgovor je da se pod ovim stidom podrazumijeva ono što se tiče Šerijata. A stid iz kojeg proistječe kršenje nečijeg prava nije islamski. Naprotiv, to je nemoć i poniženje. Za njega se kaže da je stid zato što naliči islamskom stidu - osjećaju zbog kojeg se ostavlja loše." Ibn Hadžer kaže: „Ovo može značiti da onome kome je stid jedna od osobina, on u najvećem broju slučajeva donosi dobro i da veoma malo prostora ostaje za ono što bi eventualno moglo doći od njega kada je stid u pitanju. Također, stid može sam po sebi dobavljati čovjeku dobro i time sam biva dobro i uzrok dobra“ (Hakki, 2004:95-96).

Skrivanje svojih mahana, nedostataka od ljudi nije dvoličnjaštvo, jer se tim želi utajiti ono što je loše iz stida od javnog činjenja grijeha. Ali danas vidimo da se bestidnost smatra modernim i naprednim. Model života koji nam se odavno nameće dozvoljava čovjeku da čini sve.

„*Stid dolazi samo s dobrim.*“ (Buhari i Muslim)

4.4. Blagost i samilost

Brojni su ajeti i hadisi koji govore o tome da čovjek bude blag. Međutim, srditost ima i korist u tome što nas osobno štiti, našu vjeru, čast, domovinu kojoj neprijatelji žele nauditi. Pohvaljena je ona srditost koju je pokazivao Allahov Poslanik, s.a.v.s., kao reakciju na pojedine situacije. „*Nisam vidio Allahovog Poslanika, s.a.v.s., da bi se svetio za nešto osim za skrnavljenje Allahovih svetinja. Kada bi neko oskrnavio Allahove svetinje, tada bi bio najljući. Uvijek kada bi se nalazio pred dvije stvari, birao bi lakšu na koju se Allah neće naljutiti. Ukoliko bi u tome bilo Allahove ljutnje, izbjegavao bi je više od svih drugih.*“ (Taberani)

Ovdje ću govoriti o srditosti, koja je često izazvana sebičnošću, koja nastaje iz ličnih interesa i dovodi do veoma lošeg utjecaja i teških posljedica. Kur'an naređuje čovjeku suzdržavanje od gnjeva: ***Kada ih ko rasrdi, opraštaju. (Kur'an, Eš-Šura, 37.)*** Poslanik, s.a.v.s., hvali one koji se suzdržavaju od gnjeva i koji imaju kontrolu nad sobom kada se rasrde. U prethodnom poglavlju, gdje sam govorila o blagosti i samilosti prema djeci, isto se odnosi i na starije. Uzvišeni Allah je rekao: ***...koji srdžbu savladaju i ljudima praštaju – a Allah voli one koji***

dobra djela čine. (Ali 'Imran, 134.); Ti sa svakim lijepo! I traži da se čine dobra djela, a neznalica se kloni. (El-'Araf, 199.); Strpljivo podnositi i praštati – tako treba svaki pametan postupiti. (Eš-Šura, 43.); Zlo dobrim uzvрати, pa će ti dušmanin tvoj odjednom prijatelj postati. (Fussilet, 34.)

Poslanik, s.a.v.s., je podsticao na blagost. Blago se odnosio prema svim ljudima, čak i prema onima koji su bili grubi i drski prema njemu. Allahov Poslanik, s.a.v.s., je Esedždžu Abdul-Kajsu rekao: *'Ti imaš dva svojstva koja Allah voli: blagost i staloženost.'* (Muslim); Ebu Hurejre, r.a., prenosi da je jednom neki čovjek rekao Vjerovjesniku, s.a.v.s.: *'Posavjetuj me!'* On mu je rekao: *'Ne srđi se!'* Čovjek mu je ponovo isto zatražio a Vjerovjesnik, s.a.v.s., mu je isto rekao: *'Ne srđi se!'* (Buhari); „*Nije jak onaj koji druge obori na tle, nego onaj koji se savlada pri srđžbi.*“ (Buhari i Muslim); Aiša, r.a., prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: *'Allah je blag i voli blagost u svemu.'* (Buhari i Muslim); „*Gdje god se blagost nađe, ukrašava ga. Stvar u kojoj blagosti nema manjkava je.*“ (Muslim)

Džerir b. Abdullah, r.a., prenosi da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao: *'Ko ne bude prema drugima milostiv, neće se ni prema njemu biti milostivo.'* (Buhari i Muslim) Ovaj hadis podstiče muslimana da bude samilostan prema svim stvorenjima. U to ulazi vjernik, nevjernik, vlastita i tuđa stoka. U milost se ubraja i redovito hranjenje i napajanje ljudi, olakšavanje tereta i nekažnjavanje udaranjem (Hakki, 2004:162).

...neka im oprostite i ne zamjere! Zar vam ne bi bilo drago da i vama Allah oprostí? A Allah prašta i samilostan je. (Kur'an, En-Nur, 22) Samilost se ispoljava prema slabom, mladom i starom, i ostvaruje se putem davanja svakom njegovo pravo, jer je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: *"Ko nije milostiv prema mlađima i ne zna pravo starijih, on nije od nas."* (Ebu Davud) (<https://www.scribd.com/document/354381759/Ahlak-muslimana-pdf>, 03.10.2018.)

Aiša, r.a., kaže: „Božiji je Poslanik, s.a.v.s., je rekao: „*Doista je Allah blag i voli blagost. On zbog blagosti nagrađuje više nego zbog grubosti, i više od ičega drugog.*“ (Muslim) „U ovom hadisu podvlači se vrijednost blagosti i podstiče se na usvajanje te osobine. Grubost je, s druge strane, pokuđena, a blagost je i uzrok svakog dobra“ (Hakki, 2004:109).

Ti praštaj! - i traži da se čine dobra djela, a neznalica se kloni! (Kur'an, El-A'raf, 199.) Allahov Poslanik, s.a.v.s., upitao je: „*Šta je ovo Džibrile?*“ A on mu je odgovorio: „*Allah ti naređuje da oprostíš onom ko ti nepravdu nanese, da daš onom ko tebi ne da i da odeš onom ko tebi ne dolazi.*“ (Nesib er-Rifa'i, 2002:504).

4.5. Skromnost i darežljivost

Životopis Poslanika, s.a.v.s., je najbolji primjer skromnosti, poniznosti i blagosti. Živio je skromnim načinom života, gdje se često odricao uživanja kako bi pomogao svojoj porodici i drugim ljudima u potrebi. Poslanikova, s.a.v.s., poruka cijelom čovječanstvu je: da muslimani spoznaju vrijednost bratstva i jedinstva, vrijednost međusobnog pomaganja, žrtvovanja i nesebičnosti; da budu umjereni i zadovoljni s onoliko koliko je dovoljno za život. Islam ne zabranjuje bogatstvo i uživanje, ali zabranjuje pretjerivanje, bilo u jelu i piću, u posjedovanju materijalnog, odnosno nagomilavanje materijalnog koje čovjeku ne koristi, objavljivanju na društvenim mrežama svaki korak koji učiniš itd. Upravo ta pretjerivanja nas duševno, emocionalno ali i materijalno uništavaju. Skromnost znači da se čovjek *ne veže* za nešto što posjeduje, a ne da čovjek *ne želi* da posjeduje nešto. Nažalost, čovjek na blagodati gleda materijalnom logikom. Ako čovjek ima bogatstvo, zdravu djecu, kvalitetnije auto i slično, ne znači da mu je u životu dat i bereket u svemu tome. Jer mnogo je onih koji posjeduju mnoga materijalna dobra, ali nisu potpuno sretni i zadovoljni. Ne treba žuditi za onim što čovjek nema, već treba ispravno i kvalitetno iskoristiti, trošiti ono što imamo. Ponizan i skroman čovjek se neće hvaliti blagodatima koje ima. Takav čovjek uvijek ima na umu da su sva dobra koja posjeduje Božije blagodati. Onaj ko mu ih je danas dao već sutra može i da ih oduzme, isto što i onaj koji danas nema sutra može da ima. Uzvišeni Allah kaže: ***I oni koji, kad udjeljuju, ne rasipaju i ne škrtare, već se u tome drže sredine. (Kur'an, El-Furkan, 67.)*** Udjeljivati radi hvalisanja je zabranjeno i nikako se ne smatra plemenitim činom. Današnji čovjek svoj imetak često troši na ono od čega nema koristi ili mu čak šteti. Islam uči čovjeka da svoj imetak troši u korisne svrhe, jer kako za svoja djela, tako će i za svoj imetak – u šta ga je trošio – polagati račun pred Bogom. Muslimani se svim sredstvima moraju boriti protiv škrtosti, te opake bolesti, koja je upropastila i prekinula mnoge rodbinske veze. Uzvišeni Allah kaže: ***Ima ih koji su se obavezali Allahu: "Ako nam iz obilja Svoga dade, udjeljivaćemo, zaista, milostinju i bićemo, doista, dobri!" A kad im je On dao iz obilja Svoga, oni su u tome postali škrti i okrenuli se - a oni ionako glave okreću. (Kur'an, Et-Tewbe, 75-76.)***

Poslanik, s.a.v.s., koji je zaista najljepšeg morala, iako važna i snažna ličnost, uvijek je prvi pozdravljao (nazivao selam), kada bi mu se neko obratio, dijete ili čovjek, i okrenuo bi cijelo svoje tijelo prema njemu, iz poštovanja. Poslanik, s.a.v.s., kada bi se pojavio u društvu nije volio da mu neko ustaje i pravi mjesto, on bi sjedao čak i na kraju reda. Enes b. Malik, r.a., kazuje: „Allahov Poslanik, s.a.v.s., mi je bio najdraži. Kada bi ga ugledali niko nije ustajao

pred njim, jer su znali da to ne voli.“ (Tirmizi); sjedio je na zemlji. Uvijek je udovoljavao potrebama slabih i bijednih. Nije se ustručavao raditi obična posla, pa ni kućanska posla gdje je pomagao i svojim suprugama, čak je sebi sam krpio odjeću i sl. Nezamisliva pojava danas, reklo bi se. Naravno, ima izuzetaka, ali većina takve muškarce nazivaju slabićima, onima koji se „boje svojih žena“. Zar se Poslanik, s.a.v.s., ikog bojao, sem Allaha?! Muškarci se odgajaju na takav način da ono što žene rade nazivaju ženski i slabički posao. A naprotiv, žena nije slaba, ona je jača od muškarca u mnogim segmentima. A Poslanik, s.a.v.s., nije omalovažavao ženu, niti ju je smatrao bezvrijednom. Esved b. Jezid rekao je: „Aiša, r.a., upitana je: *'Šta je Vjerovjesnik, s.a.v.s., radio u svojoj kući?'*“, pa je odgovorila: *'Pomagao bi ukućanima, a kada bi nastupilo namasko vrijeme, otišao bi na namaz.*“ (Buhari)

Poslanik, s.a.v.s., je rekao: „*Allah mi je objavio da budete toliko skromni i ponizni da se niko ni nad kim ne oholi i da niko nikome nepravdu ne čini.*“ (Muslim) Ovaj hadis podstiče vjernike na skromnost i izbjegavanje oholosti. Najbolji je čovjek onaj koji je skroman kada je moćan, ko se odriče u imućstvu i ko je pravedan u snazi. Čovjek napušta skromnost samo onda kada ga oholost savlada, a oholi se samo onaj ko je zadivljen sobom. Zadivljenost sobom jedan je od nedostataka razuma (Hakki, 2004:122).

Ebu Rifaa Temim b. Usejd, r.a. kazuje: „Došao sam Allahovom Poslaniku, s.a.v.s., dok je držao hutbu, pa sam mu rekao: *'Allahov Poslaniče, stranac je došao da upita o vjeri, jer on ne poznaje svoju vjeru.'* Tada Allahov Poslanik, s.a.v.s., krenu ka meni, prekinuvši hutbu. Kada je došao do mene, donijeli su mu stolicu, pa je sjeo i počeo me podučavati onome čemu je Allah njega podučio, a zatim se vratio na minber i završio hutbu.“ (Muslim) Ovaj hadis nam pokazuje koliko je Allahov Poslanik, s.a.v.s., bio skroman, i da mu nije bilo teško, u takvoj situaciji, ispuniti tu moralnu obavezu prema tom čovjeku. Ono što nas ovaj hadis još uči jeste iskreno priznavanje svog neznanja, i želja za učenjem kako bi napredovali.

Enes, r.a., kazuje: „Nakon što je jeo, Poslanik, s.a.v.s., oblizao je svoje prste tri puta, a zatim rekao: *'Kada nekome od vas ispadne zalogaj hrane, treba da otkloni ono što se za njega zalijepilo i nakon toga ga pojede, a ne da ga ostavlja šejtanu.'* Također, Poslanik, s.a.v.s., naredio nam je da iz posude sve pojedemo, rekavši: *'Nijedan od vas ne zna u kojem je dijelu hrane skriven blagoslov.*“ (Muslim) Najuglednijem čovjeku nije bilo sporno da padne nešto na zemlju, pa da to očisti, i pojede. Ovaj hadis nam pokazuje koliko je Poslanik, s.a.v.s., bio skroman i jednostavan.

„Konzumerizam u ljude usađuje sebične vrijednosti, dok davanje njeguje nesebičnost i samilost prema drugima: *...i više vole njima nego sebi... (Kur'an, El-Hašr, 9.)* ...davanje materijalnih dobara u ime Allaha oslobađa ljudske duše. Što ste manje posvećeni konzumaciji i gomilanju, to ste sposobniji za lični rast i napredak. Postajete samilosniji i razumnije ljudsko biće. Razvijate unutrašnje vještine, umjesto da tragate za odobravanjem iz vanjskog svijeta. Vaš život postaje svjetliji i srećniji“ (el-Avde, 2014:206). Onaj koji ima iskrenu vjeru u svom srcu neće postati ohol, niti onaj koji ima lijep ahlak. Upravo one stvari zbog kojih se osjećamo skromnije i poniznije su stvari koje istinski posjedujemo.

„*Ne rasipaj vodu, makar bio na rijeci.*“ (Ahmed i Ibn Madža)

4.6. Razvijanje iskrenosti, pravednosti i održavanje obećanja

Allahovog Poslanika, s.a.v.s., je krasio iskren i lijep govor, koji je svakako djelotvorna metoda na putu odgajanja ljudi. Njegova iskrenost plijenila je ljudska srca. Čak i u šali govorio je istinu. Laž u islamu je jedna od najodvratnijih pojava i smatra se licemjerstvom. Roditelji i odgajatelji trebaju da usade u djecu tu odvratnost prema laži; da im objasne koje posljedice laži nose sa sobom. Vjerovjesnik, s.a.v.s., je rekao: *"Pri kome se nađu četiri svojstva bit će čisti licemjer, a pri kome bude jedno od tih svojstava, pri njemu će biti svojstvo licemjerja sve dok ga ne ostavi: iznevjeri kada mu se nešto povjeri, laže kada govori, prevari kada obeća i prelazi granicu kada se prepire."* (Buhari i Muslim) Objasnjenje hadisa: „Ove su osobine osobine licemjera. Ljudi koji posjeduju ova svojstva slični su licemjerima i posjeduju njihove osobine.“ *Obećanje* u ovom hadisu podrazumijeva "obećanje u dobru. A obećanje u zlu je poželjno prekršiti. Štaviše, obavezno ga je prekršiti ukoliko u kršenju nije veća šteta“ (Hakki, 2004:146). Uzvišeni Allah je zapovijedio iskrenost, rekavši: ***O vjernici, bojte se Allaha i budite s onima koji su iskreni. (Kur'an, Et-Tevbe, 119.); O vjernici, bojte se Allaha i govorite samo istinu! (Kur'an, El-Ahzab, 70.)*** Iskrenost obuhvata sve stvari čovjeka i čitav njegov život, te mu se njegove riječi, djela, i namjere neće primiti ako ne budu iskrene. Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao: *„Doista iskrenost vodi dobročinstvu, a dobročinstvo vodi u Džennet. Čovjek će govoriti istinu sve dok se ne upiše u iskrene. A doista laž odvodi u grijeh, a grijeh vodi u Vatru. Čovjek će govoriti neistinu sve dok se kod Allaha ne upiše u lašce.“* (Buhari, Muslim i Tirmizi) „Ulema kaže da ovaj hadis znači to da iskrenost upućuje na činjenje dobrih djela, lišenih ičeg lošeg. A dobročinstvo je izraz koji obuhvata svo dobro... Iskrenost je jedna od neophodnosti ljudskih društava. Ona je osnova zgrade društva bez koje bi sve veze u društvu bile pokidane. Ne može se zamisliti društvo koje međusobno ne saraduje na principu iskrenosti“ (Hakki, 2004:180). Lagati nije dozvoljeno ni u šali, pa makar time nastojali

nasmijati ljude, jer je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: *"Teško onom ko priča ljudima, pa izmišlja laži da bi ih lažima nasmijao, teško njemu, teško njemu."* (Ebu Davud) Razvijanje iskrenosti je veoma važna osnova moralnog odgoja u islamu, na kojoj se zasniva kompletna vrijednost ličnosti svakog muslimana. Iz tog razloga se islamsko društvo zasniva na suzbijanju neprovjerenih informacija, odbacivanju glasina i sumnji. Poslanik, s.a.v.s., je rekao: *Klonite se neprovjerenih vijesti, jer je to najgore što se može reći.* (Buhari) Uzvišeni Allah kaže: *...oni se povode samo za pretpostavkama i onim za čim duše žude, a već im dolazi od Gospodara njihova prava uputa. (Kur'an, En-Nedžm, 23.); ...a o tome ništa ne znaju, slijede samo pretpostavke, a pretpostavka istini baš nimalo ne koristi. (Kur'an, En-Nedžm, 28.); Usuđuju se da laži izmišljaju samo oni koji u Allahove riječi ne vjeruju, i oni su pravi lažljivci. (Kur'an, En-Nahl, 105.); ...Allah nikako neće ukazati na pravi put onome ko je lažljivac i nevjernik. (Kur'an, Ez-Zumer, 3.); Neka prokleti budu lažljivci koji su, utonuli u neznanje, ravnodušni! (Kur'an, Ez-Zarijat, 10-11.)*

Od Ebu-l-Dževra Adija Rabi'e Šejbana se bilježi da je rekao: „Upitao sam Husejna sina Alije ibn Ebi-Taliba, r.a.: 'Šta si upamtio od Allahovog Poslanika, s.a.v.s.?' On mi reče: 'Upamtio sam: 'Kloni se svega sumnjivog, a radi ono u što ne sumnjaš, jer je iskrenost u smirenosti, a laž u sumnji.'“ (Tirmizi); Prenosi Aiša, r. a.: „Ništa Božijem Poslaniku, s.a.v.s., nije bilo mrskije od laži. Kada bi neko slagao u njegovom prisustvu, on bi to pamtio sve dok ne bi čuo da se taj čovjek pokajao.“ (Tirmizi) „Laž je sušta mahana koja govori o pokvarenosti duše čovjeka, o naravi koja iz ničega stvara zlo i koja pribjegava grijehenjima bez uticaja više sile ili teških okolnosti“ (el-Gazali, 2012:44). Zabavljanje lažima često završava brigama i neprijateljstvima. Božiji Poslanik, s.a.v.s., kaže: „Teška li je prijevara da svome bratu pričaš nešto što on vjeruje, a ti, ustvari, lažeš!“ (Buhari); „Muslimanu nije dozvoljeno da prodaje robu za čiji nedostatak zna, a da ne upozori na to!“ (Buhari)

Ono što musliman također ne smije, jeste, nepravedno svjedočenje, a ona je najgora vrsta laži. Bez obzira da li će naštetiti bliskom i dragom insanu ili rodbini, on je dužan da kaže uvijek istinu. Uzvišeni Allah kaže: ***O vjernici, budite uvijek pravedni, svjedočite Allaha radi, pa i na svoju štetu ili na štetu roditelja i rođaka, bio on bogat ili siromašan, ta Allahovo je da se brine o njima! Zato ne slijedite strasti – kako ne biste bili nepravedni. A ako budete krivo svjedočili ili svjedočenje izbjegavali, - pa, Allah zaista zna ono što radite. (Kur'an, En-Nisa, 135.)*** Islam osuđuje nepravdu. Allah Uzvišeni je uzvišen od nepravde i zabranio ju je nama. U hadisi-kudsiju stoji: „Robovi Moji, Ja sam Sebi zabranio nepravdu i zabranio sam je vama. Zato, nemojte činiti jedni drugima nepravdu.“ (Muslim) Zakonodavac je naredio pravednost u

suđenju. Pa kome se povjeri upravljanje u nečemu od stvari muslimana, svejedno bilo to sudstvo ili nešto drugo, obavezan je da sudi po pravdi, jer Uzvišeni kaže: ***Allah vam zapovijeda da odgovorne službe onima koji su ih dostojni povjeravate i kada ljudima sudite da pravično sudite. Uistinu je divan Allahov savjet! A Allah doista sve čuje i vidi. (Kur'an, En-Nisa, 58.)*** A sunnet je pojasnio posljedice ove pravičnosti, kaže Allahov Poslanik, s.a.v.s.: "*Pravedni će kod Allah biti na mimmerima od svjetla. To su oni koji pravo sude, pravedni su prema svojoj čeljadi i pravedno vladaju.*" (Muslim) Islam je zabranio, iz bojazni da ne utiče na tok pravednog suđenja, mito, krivotvorenje (falsifikovanje), davanje hedije kadiji (sudiji) i tome slično. (<https://www.scribd.com/document/354381759/Ahlak-muslimana-pdf>, 03.10.2018.) Poslanik, s.a.v.s., je rekao: „*Božije je prokletstvo i na onome koji prima i koji daje mito.*“ (Buhari i Muslim); „*Pomogni svome bratu kada je u pravu i kada nije u pravu! 'Znamo kako ćemo mu pomagati kada je u pravu, ali kako da mu pomognemo kada nije?' – upitaše ashabi. 'Pomoći ćete mu tako što ćete ga spriječiti u činjenju nepravde.'* - odgovori im Poslanik, s.a.v.s.“ (Buhari i Muslim)

Dio imana je i da se čovjek drži riječi koju je rekao. Ugovorena stvar se mora izvršiti, a zakletva ispoštovati. Biti povjerljiv čini da te ljudi poštuju i daje ti ugled. Božiji Poslanik, s.a.v.s., je rekao: „*Ko se zakune za nešto i zaključi da je druga stvar bolja od toga, on će izvršiti keffaret¹ za tu zakletvu i izvršit će ono što je bolje.*“ (Muslim); „*Veći je grijeh kod Allaha da se ispuni zakletva čije posljedice trpi porodica nego da čovjek da keffaret koji mu je Allah propisao.*“ (Buhari) Mnogo je ajeta koji podstiču na izvršavanje obaveza i upozoravaju na izigravanje: ***I ispunjavajte obavezu, jer će se za obavezu, zaista, odgovarati! (Kur'an, El-Isra, 34.); I ispunjavajte obaveze na koje ste se Allahovim imenom obavezali i ne kršite zakletve kad ste ih tvrdo dali, a Allaha kao jamca sebi uzeli, jer Allah zna ono što radite. (Kur'an, En-Nahl, 91.)*** Izvršavanje obećanja je obaveza, kako prema muslimanima, tako i prema nemuslimanima.

4.7. Dobročinstvo

Dobro je središnji pojam i središnja tema u Kur'anu. Vjerovati i činiti dobro! – temeljna je kur'anska poruka i istina života (Hodžić, 1999:81). Jedna od temeljnih principa islamske etike je činjenje dobra, a odvratanje od zla: ***I neka među vama bude onih koji će na dobro pozivati i tražiti da se čini dobro, a od zla odvrćati - oni će šta žele postići. (Kur'an, Ali Imran, 104.)*** Svakom čovjeku je urođena svijest o dobru i zlu, međutim, ona vremenom može biti

---

¹ Keffaret – iskupljenje od grijeha radi kršenja zakletve kroz post, ishranu siromaha i sl.

zaklonjena nekim društvenim običajima. „Musliman mora biti stalno angažovan u borbi na polju pobjede dobra, istine i pravde, kao i na polju suzbijanja zla, zabluda i nasilja. On svoja vjerovanja, svoju pripadnost islamu, odanost i vjernost Bogu i Božijem Poslaniku dokazuje i potvrđuje samo i isključivo kroz svakodnevnu aktivnost, ponašanje i odnose prema drugima. Principi, učenja i sistemi bez primjene i realizacije u svakidašnjem životu ostaju puke fraze i apstrakcije bez ikakve praktične koristi. Teorija bez prakse jeste obično mlaćenje prazne slame. Nauka bez praktične primjene je, kako stara mudrost kaže, kao voćka bez ploda. Zato je Muhammed, a.s., često obraćajući se Bogu, molio da ga zaštiti od nauke koja ne daje korisnih rezultata. Kur'an na više mjesta osuđuje raskorak između riječi i djela: **Zašto govorite ono što ne radite. Bog strašno mrzi da se jedno govori a drugo radi. (Kur'an, Es-Saff, 3.)**“ (Kurdić, Hodžić, Prljača, 2011:51). Od dobročinitelja se traži da svoje djelo učini iskreno u ime Boga, bez ličnih interesa i očekivanja zahvale od ljudi, ali sa čežnjom za Božijim zadovoljstvom.

Nije dovoljno da čovjek čini dobro i usteže se od zla. On mora i druge pozivati i poticati da čine dobro i odvrćati ih od zla. „U tome se polazi od činjenice da pojedinačne djelatnosti, ako ne čine sastavni dio opće zajedničke aktivnosti, ne znače mnogo. Tek kada se slivaju u zajednička nastojanja i na taj način tvore jedinstvo akcije i jedinstvo misli, tada postaju u stanju da prebrode sve poteškoće i da se suoče sa svim preprekama. Time se stvara javno mnijenje koje vrši snažan pritisak na društvene izgrednike i predstavlja veoma značajan usmjeravajući faktor“ (Kurdić, Hodžić i Prljača, 2011:52).

Kur'an čovjeka upućuje, poziva u činjenju dobra: ***I neka među vama bude onih koji će na dobro pozivati i tražiti da se čini dobro, a od zla odvrćati - oni će šta žele postići. (Ali Imran, 104.); Oni u Allaha i u Onaj svijet vjeruju i traže da se čine dobra djela, a od nevaljalih odvrćaju i jedva čekaju da učine dobročinstvo; oni su čestiti. (Ali Imran, 114.); ...a vi se patrudite da druge, čineći dobra djela, pretečete! Ma gdje bili, Allah će vas sve sabrati. (El-Bekara, 148.); ...i sami sebe u propast ne dovodite, i dobro činite; Allah zaista voli one koji dobra djela čine. (El-Bekara, 195.); Jedni drugima pomažite u dobročinstvu i čestitosti, a ne sudjelujte u grijehu i neprijateljstvu; i bojte se Allaha, jer Allah strašno kažnjava. (El-Maida, 2.)***

Ebu Seid el-Hudri, r.a., veli: „Čuo sam Božijeg Poslanika, s.a.v.s., kako govori: *'Ko od vas vidi neko loše djelo, neka ga promijeni rukom. Ako ne može rukom, onda jezikom. Ako ne može jezikom, onda srcem. To je najslabiji iman.*“ (Muslim) Allahov Poslanik, s.a.v.s.,

podstiče da se loše djelo poprati dobrim: *"Boj se Allaha gdje god da si, loše djelo poprati dobrim, izbrisaće ga i lijepo se sa ljudima ophodi."* (Tirmizi)

„Svako učinjeno dobro djelo oplemenjuje i ozdravljuje našu dušu, povećava našu sigurnost i ispunjava nas osjećajem zadovoljstva i životnog smisla“ (Isanović i Latić, 2009:154).

Budimo svjesni da energiju i emociju koju pošaljemo drugima, budi u nama istu emociju, pozitivnu ili negativnu. Zato dobro koje činimo drugima, čini nama dobro i loše koje činimo drugima, čini nama loše, i to na mentalnoj, emotivnoj i životnoj razini.

4.7.1. Dobročinstvo prema roditeljima

Lijepo postupanje prema roditeljima svrstava se, prema Kur'anu, odmah nakon vjerovanja u Allaha Uzvišenog. Dobročinstvo prema roditeljima Allahu predstavlja jedno od najdražih djela. Prema hadisu, Poslanika, s.a.v.s., neposlušnost prema roditeljima spada u najveće grijehe, odmah nakon *širka i kufr*². Dužnost roditelja i odgajatelja je da djecu upoznaju sa njihovim dužnostima prema svojim roditeljima. Dobročinstvo, poslušnost, lijepo postupanje i služenje roditeljima, pažnja kada ostare, nepodizanje glasa i sl., su obaveze svakog muslimana. Uzvišeni Allah kaže: ***Gospodar tvoj zapovijeda da samo Njemu robujete i da roditeljima dobročinstvo činite. Kada jedno od njih dvoje, ili oboje, kod tebe starost dožive, ne reci im ni: „Uh!“ – i ne podvikni na njih, i obraćaj im se riječima poštovanja punim. Budi prema njima pažljiv i ponizan i reci: „Gospodaru moj, smiluj im se, oni su mene, kad sam bio dijete, njegovali!“ (El-Isra', 23-24.)*** Roditelji se najviše, bezgranično žrtvuju za svoju djecu, i zbog toga odnos djece spram njihovih roditelja mora biti dostojan njihove žrtve. To islam uči čovjeka. Poslanik, s.a.v.s., je rekao: *„Allahovo zadovoljstvo je u zadovoljstvu roditelja, a Allahova srdžba je u srdžbi roditelja!“* (Tirmizi) Koliko puta čujemo djecu da gundaju, kažu 'neću' na neku roditeljevu naredbu, ali i odrasli koji ružno postupaju prema svojim roditeljima. „Ajet nam zabranjuje da im činimo ružno i da dižemo ruke na njih; dužnost nam je obraćati im se blagim, lijepim, dobrim, učtivim, dostojanstvenim i riječima punim poštovanja; treba da im se smilujemo u njihovoj starosti i prilikom njihove smrti“ (Nesib er-Rifa'i, 2002:747). ***...i obraćaj im se riječima poštovanja punim...***, ove kur'anske riječi Omer ibn El-Hattab prokomentarisao je na sljedeći način: „To je da ih dozivaš njima najmilijim riječima“ (Halilović, 2007:94).

---

² *Širk* – (ar.), u islamu (v.), zabranjeno idolopoklonstvo; politeizam (v.).

Kufr - nevjerovanje, Cvitković, Ivan (2005.): „Rječnik religijskih pojmova“. DES, Sarajevo, str. 245, 438.

Samo ova dva ajeta su nam dovoljna da spoznamo važnost lijepog ponašanja i činjenja dobra prema našim roditeljima. Jer roditelji su ti koji se žrtvuju za svoju djecu, i zdravlje i imetak, i svoj život, čineći to sa radošću, a dijete brzo sve to zaboravi, pa mu je stoga potrebno ponavljati njegove obaveze. U Kur'anu piše: ***Mi smo naredili čovjeku da bude poslušan roditeljima svojim. Majka ga nosi, a njeno zdravlje trpi, i odbija ga u toku dvije godine. Budi zahvalan Meni i roditeljima svojim, Meni će se svi vratiti. (Lukman, 14.); Mi smo svakog čovjeka zadužili da bude dobar prema roditeljima svojim... (El-Ankebut, 8.)***

Poslanik, s.a.v.s., je također govorio i naređiva dobročinstvo prema roditeljima. Navest ću neke hadise:

“Ebu Abdurrahman Abdullah b. Mesud, r.a., kazuje: „Upitao sam Vjerovjesnika, s.a.v.s.: 'Koje je djelo najdraže Allahu?' Poslanik odgovori: *'Namaz obavljeno u propisano vrijeme.'* Zatim sam upitao: 'A koje onda?' *'Dobročinstvo prema roditeljima.'*, odgovori on. 'A koje poslije njega?' Poslanik, s.a.v.s., reče: *'Džihad na Allahovom putu.'*“ (Buhari i Muslim)“ (en-Nevevi, 2017:185). Dobročinstvo prema roditeljima se stavlja u ravan sa namazom i džihadom, i ono je Allahu jedno od najdražih djela (Kurdić, 2005:201).

„Ebu Hurejre, r.a., navodi da je Vjerovjesnik, s.a.v.s., rekao: *'Neka je ponižen, neka je ponižen, neka je ponižen onaj koji doživi starost jednog ili oba roditelja, pa ne uđe u Džennet.'* (Muslim)“ (en-Nevevi, 2017:187).

Islam podučava čovjeka lijepom odnosu prema svojim roditeljima. Zamislite, insan se ne može odužiti nikada za ono što su oni za njega uradili. Allahov Poslanik, s.a.v.s., je rekao: *'Dijete se ne može odužiti svome roditelju, izuzev da ga nađe kao roba, pa ga otkupi i onda ga oslobodi!'* (Buhari, Muslim, Tirmizi i Ibn Madže) (Kurdić, 2005:203).

Čovjek bi trebao na različite načine činiti dobročinstvo prema roditeljima, npr. lijepom riječju, ponašanjem, nekim poklonom, pomagati im finansijski i sl., ali je najbitnije da roditelji osjete njihovu ljubav spram njih. „Ponašanje Ebu Hurejre, r.a., nam može poslužiti kao primjer. On je živio u jednoj, a njegova majka u drugoj kući. Kad god bi izašao iz svoje kuće, došao bi do vrata kuće njegove majke i pozvao bi je blagim glasom: *Mamice moja!* I nazvao joj selam. A ona bi mu uzvratila: *Sinčiću moj! Neka je i na tebe Allahov selam, rahmet i beričet!* Tada bi joj Ebu Hurejre, r.a., rekao: *Neka ti se Allah smiluje, kao što si se ti meni smilovala i odgajala me kad sam bio mali!*, a ona bi njemu odvratila: *Neka se Allah smiluje tebi, kao što ti meni*

činiš dobro u mojoj strosti! Kad bi se vraćao kući, postupao bi na isti način. (Buhari)“ (Kurdić, 2009:204).

4.7.2. Dobročinstvo prema rodbini

Održavati rodbinsku vezu, i pomagati i činiti im dobra djela, je u islamu naređeno, a u svijetu sve manje zastupljena pojava. Mali je broj porodica u kojoj su rodbinske veze održane, gdje su svi u dobrim i lijepim odnosima. Uzvišenom Allahu je održavanje rodbinskih veza jedno od najdražih djela. Brojni ajeti i hadisi govore o ovom propisu njegovanja i razvijanja rodbinskih veza. Uzvišeni Allah kaže: ***I Allahu se klanjajte i nikoga Njemu ravnim ne smatrajte. A roditeljima dobročinstvo činite. I rodbini, i siročadi, i siromasima, i komšijama, bližnjim i komšijama daljnjim, i drugovima, i putnicima-namjernicima, i onima koji su u posjedu vašem! (Kur'an, En-Nisa, 36.); I Allaha se bojte – s imenom čijim jedni druge molite – i rodbinske veze ne kidajte, jer Allah, zaista, stalno nad vama bdi. (Kur'an, En-Nisa, 1.)***

Poslanik, s.a.v.s., je u brojnim hadisima ukazao na potrebu velike pažnje prema rodbini. Na koji stepen je to podigao najbolje će ilustrirati autentičan hadisi-kudsi koji prenosi Muslim, a u kojem se rodbinska krvna veza svrstava u nešto što je Uzvišenom Allahu blisko, pa čak se vezuje i za sami Arš³. U tom hadisu koji prenosi Aiša, r.a., Vjerovjesnik, s.a.v.s., je rekao: „*Rodbinska krvna veza visi o Aršu i više: 'Ko mene posjećuje i respektira i njega će Uzvišeni Allah posjećivati i respektirati, a ko mene ne posjećuje i ne respektira, neće ni Uzvišeni Allah njega posjećivati niti respektirati!*“ (Kurdić, 2009:222). „*Neće ući u Džennet onaj koji prekida rodbinske odnose!*“ (Buhari i Muslim); „*Allahova milost se neće spustiti na narod u kojem se nalazi onaj koji prekida rodbinske odnose!*“ (Buhari) Enes, r.a., prenosi da je Poslanik, s.a.v.s., rekao: „*Ko želi da mu se nafaka poveća i produži životni vijek, neka pazi i redovno posjećuje rodbinu!*“ (Buhari i Muslim) „Ibnut-Tin i drugi smatraju, da se pod produžetkom životnog vijeka misli na bereket u životu i vremenu i na porod koji ostane iza takve osobe, pa radeći dobra djela, koriste i toj osobi nakon njene smrti“ (Kurdić, 2009:226).

Sljedeći hadis nam govori da bez obzira što je naša rodbina neraspoločena, drska i radi na prekidanju rodbinskih veza, mi smo dužni održavati ih, i dužni smo im pomoći. Ebu Ejjub el-Ensari, r.a., prenosi da je Vjerovjesnik, s.a.v.s., rekao: „*Najvrednija je ona sadaka koja se da rodbini koja je na tebe ljuta i prema tebi neraspoločena!*“ (Ahmed) Davanjem sadake svojoj rodbini obećava se dvostruka nagrada: „*Sadaka učinjena siromahu je uobičajena sadaka, a*

---

³ Arš – po islamskom vjerovanju 'Božje prijestolje'.

sadaka učinjena rodbini je dvostruka: ona je i sadaka i njegovanje rodbinskih odnosa!" (Tirmizi) Prema predanju koje počinje od Ebu Hurejre, r.a., Muslim prenosi da se jedan čovjek žalio: *"Allahov Poslaniče, ja imam rodbinu s kojom održavam rodbinske veze, ali ih oni prekidaju. Činim im dobro, a oni mi lošim uzvraćaju. Ja sam blag i samilostan prema njima, a oni neće da znaju za mene."* Poslanik, s.a.v.s., mu je odgovorio: *"Ako bude tako, kako si rekao, to je kao da ih posipaš vrelin lugom. Sve dok se tako ponašaš, neprestano će s tobom biti Allahov pomagač protiv njih."*; *"Od grijeha nema ništa dostojnije da zbog njega Allah kazni i na ovom svijetu, uz neizostavno kažnjavanje i na Budućem svijetu, nego što je nemoral i prekidanje rodbinskih veza."* (Ahmed)

4.7.3. Dobročinstvo prema komšijama

Komšije u islamu imaju cijenjeno mjesto, što doprinosi čvršćem uspostavljanju kvalitetnih društvenih veza. Prema Islamu, dužnosti prema komšijama se temelje na četiri osnovna načela: neuznemiravanje komšije, zaštita od lošeg postupanja drugih prema njemu, međusobni odnosi utemeljeni na dobročinstvu i prihvaćanje njegova grubog ponašanja sa ljubaznošću i opraštanjem (Nasih Ulvan, 2014:289). Dobročinstvo prema susjedima je navedeno u istom ajetu, zajedno sa vjerovanjem i ibadetom Gospodaru svjetova, Uzvišenom Allahu. Time se, očito je, želi odaslati poruka u kojoj se, eksplicite, naglašava važnost lijepog i humanog postupka prema susjedima. Jer, ono što se stavlja u ravan vjere u Plemenitog Allaha itekako je bitno, vrijedno i značajno. Uzvišeni Allah jasno poručuje: ***I Allahu se klanjajte i nikoga Njemu ravnim ne smatrajte! A roditeljima dobročinstvo činite, i rodacima, i siročadi, i siromasima, i komšijama bližnjim i komšijama daljnjim, i drugovima, i putnicima-namjernicima, i onima koji su u vašem posjedu. Allah, zaista, ne voli one koji se ohole i hvališu. (Kur'an, En-Nisa', 36.)*** (Kurdić, 2009:233). Koliko islam pridaje važnost komšijama nam govori i sljedeći hadis: *„Toliko mi je Džibril oporučivao susjeda, da sam pomislio da će ga učiniti nasljednikom!“* (Buhari i Muslim); *„Ko vjeruje u Allaha i Sudnji dan, neka ne uznemirava svoga susjeda! Ko vjeruje u Allaha i Sudnji dan, neka lijepo počasti svog gosta! Ko vjeruje u Allaha i Sudnji dan, neka govori dobro ili neka šuti!“* (Buhari i Muslim) Ebu-Zerr, r.a., prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: *„O Ebu-Zerre, kada budeš kuhao čorbu, dospri malo više vode, pa pošalji svojim susjedima.“* (Muslim) Islamsko preporučuje sa se počaste susjedi kada god se za to ukaže prilika.

Poslanik, s.a.v.s., je rekao: *„Tako mi Onoga u čijoj je ruci moja duša, neće vjerovati ni jedna osoba dok ne bude željela svome susjedu ono što želi i samoj sebi!“* (Muslim); *„Neće ući u Džennet onaj od čijeg zla nije siguran njegov susjed!“* (Muslim)

Poznato je, također, predanje Ebu Hurejre, r.a., u kom se navodi da su jednu ženu pomenuli Vjerovjesniku, s.a.v.s., kako noću klanja, danju posti i dijeli sadaku, ali da uznemirava jezikom svoje susjede, na što je Poslanik, s.a.v.s., energično ustvrdio: „*Nema kod nje dobra! Ona je stanovnica Džehennema!*“ (Buhari) (Kurdić, 2009:239).

U sljedećem hadisu, Poslanik, s.a.v.s., naglašava da istinski vjernik ne može biti onaj ko legne sit, a njegov susjed osjeća glad. Poslanik, s.a.v.s., je rekao: „*Nije vjernik onaj koji zanoći sit, a njegov susjed gladan.*“ (Buhari)

4.9. Zabrana psovki i pogrđnih riječi

Ružan govor, psovke su česte pojave kod djece, ali i odraslih. Razlog tome su roditelji koji se koriste takvim rječnikom, ali i loše okruženje, društvo. Jer, djeca su često prepuštena ulici, a roditelji koji su ih zanemarili onda očekuju da im se djeca ponašaju kao ashabi prema svojim roditeljima.: da lijepo govore, da se lijepo ophode... Naravno da ne možemo ništa drugo ni očekivati od djece čiji roditelji na takav način komuniciraju. Ako zaista želimo da naša djeca imaju lijep ahlak, govor, onda im moramo biti taj primjer u lijepom govoru, lijepim izrazima i frazama. A musliman, vjernik, ne vrijeđa i ne govori ružne riječi. Ne čuvanjem svog jezika, odnosno govora, ne činimo dobro, i time udaramo na čovjekovu čast. Već odavno se čovjek ni ne trudi da ima kontrolu prilikom govora. Navedeni hadisi govore o zabrani psovke i upozorenju na pogrđne riječi: „*Psovanje muslimana je grijeh a borba protiv njega je nevjerstvo.*“ (Buhari i Muslim); „*Jedan od najvećih grijeha je da neko proklinje svoje roditelje.*“ Zatim je Allahov Poslanik upitan: "*Kako čovjek može proklinjati svoje roditelje?*" On je na to odgovorio: "*Čovjek opsuje oca drugom čovjeku, pa mu ovaj uzvрати, i opsuje mu majku, pa mu ovaj uzvрати.*" (Buhari i Muslim) Zanimljivo je da volimo čuti kada lijepo o nama govore, kada se lijepo prema nama odnose, a ne trudimo se baš najbolje da uzvratimo na lijepe riječi, jer, tobože, lakše je svoje frustracije riječima istresti na čovjeka, nego liječiti dušu lijepim govorom. Čovjek je društveno biće i on ne može izbjeći susret s ljudima, koji imaju različito mišljenje i ponašanje. Od jednih može čuti lijepe, a od drugih ružne riječi, što na njega može pozitivno ili negativno utjecati. Kur'ansko pravilo: ***Recite ljudima lijepe riječi!*** se spominje na više mjesta. Uzvišeni Allah kaže: ***Reci robovima Mojim da govore samo lijepe riječi... (Kur'an, El-Isra, 53.)*** Kur'anska smjernica da se ljudima govore lijepe riječi čovjeku će pomoći da uspostavi s njima dobru i zdravu komunikaciju.

„Govor roba o onome što ga se ne tiče je znak da ga je Allah, dž.š., napustio“ (Sijamhodžić, 2018:262).

4.10. Zabrana mržnje, oholosti, zlobe i zavisti

Zavist se definira kao želja da određenoj osobi, koja uživa neku blagodat, ta blagodat bude uskraćena, bez obzira na to da li se radi o blagodatima u vjeri ili imetku. Uzvišeni Allah kaže: **...ili bi ljudima na onome što im je Allah iz obilja Svoga darovao zavijdjeli. (En-Nisa, 54.)** Enes, r.a., prenosi da je Vjerovjesnik, s.a.v.s., rekao: „*Nemojte jedni druge mrziti, nemojte jedni drugima zavijdjeti niti leđa okretati, i nemojte međusobne odnose prekidati, nego, o Allahovi robovi, budite braća! Muslimanu nije dozvoljeno da se od svoga brata distancira više od tri dana.*“ (Buhari i Muslim) (En-Nevevi, 2017:712). Osoba koja želi da nečije blagodati nestanu, predstavlja opasnost za društvo. Ebu Hurejre, r.a., prenosi da je Poslanik, s.a.v.s., rekao: „*Dobro se čuvajte zavisti, jer zavist proždire dobra djela baš kao što vatra proždire drva – ili je rekao: baš kao što vatra proždire travu.*“ (Ebu Davud) Ljudi koji su zavidni vezani su za ovaj svijet, za materijalne stvari, slijede svoje strasti, te često pate i s gorčinom gledaju one koji su stekli i dobili veću dobit od njih. Zavist se liječi tako što ćemo stalno razmišljati o blagodatima koje imamo, i tako što ćemo razmišljati o onima koji imaju manje blagodati od nas, kako bi bili zahvalni na svom stanju. Uzvišeni Allah kaže: **Ne hodi po zemlji nadmeno, jer zemlju ne možeš probiti ni brda u visinu dostići, sve to je ružno, Gospodaru tvome mrsko. (Kur'an, El-Isra, 37-38.)** Uzvišeni Allah zabranjuje Svojim robovima oholost i uobraženost u hodanju. A čovjek se neće uzdići svojim ponosom i narcisoidnošću, kao što spominje hadis: „*Ko je ponizan Allahu, On će ga uzdignuti. On smatra sebe ništavnim, ali je u očima ljudi značajan (velik), a ako se uzoholi, Allah će ga poniziti. On sebe smatra velikim, ali je u očima ljudi ništavan, čak im je mrži od psa i svinje.*“ (Nesib er-Rifa'i, 2002:751). **I, iz oholosti, ne okreći od ljudi lice svoje i ne idi zemljom nadmeno, jer Allah ne voli ni gordog ni hvalisavog. U hodu budi odmjeren, a u govoru ne budi grlat; ta najneprijatniji glas je revanje magarca! (Kur'an, Lukman, 18-19.)** Oholost je stanje zadivljenosti čovjeka samim sobom, gdje čovjek sebe smatra većim od drugih. Oholost podrazumijeva ponižavanje ljudi, odbijanje savjeta, istine i dobronamjerne kritike, a uživanje samo u pohvalama... Zato je Poslanik, s.a.v.s., rekao da neće ući u Džennet onaj koji i trun bude imao oholosti. „Čudno je to što se ljudi ohole, a prošli su kroz prolaze mokraće dva puta. Prvi put su bili zgrušano sjeme, a drugi put nečista tjelesina. Između toga bio je težak teret“ (Hakki, 2004:213).

U islamu nema mjesta mržnji, zlobi, zavisti, vrijeđanju niti uznemiravanju ljudi. Želja da drugom nestanu njegove blagodati je danas česta pojava. Istinsko muslimansko društvo počiva na međusobnoj ljubavi, saradnji, ljubaznosti i uvijek se radi u korist društva. U

Kur'anu piše: **Oni koji poslije njih dolaze – govore: 'Gospodaru naš, oprosti nama i braći našoj koja su nas u vjeri pretekla i ne dopusti da u srcima našim bude imalo zlobe prema vjernicima; Gospodaru naš, Ti si, zaista, dobar i milostiv!'** (Kur'an, El-Hašr, 10.) Poslanik, s.a.v.s., je rekao: „Ljudi će biti na dobru sve dok jedni drugima ne počnu zavidjeti.“ (Taberani) Islam zabranjuje stvari koje uzrokuju mržnju. *“Ne zavidite jedni drugima, nemojte lažno povećavati jedni drugima cijene robe, ne mrzite se, ne okrećite jedni drugima leđa, nemojte se jedni drugima nametati u kupoprodaji i budite, Allahovi robovi, braća. Musliman je brat muslimanu: ne čini mu nasilje, ne ostavlja ga na cjedilu, ne laže ga, ne omalovažava ga. Bogobojaznost je ovdje!”* – pa je pokazao na svoja prsa tri puta. *“Dovoljno je zla čovjeku da omalovaži svoga brata muslimana. Muslimanu su zabranjeni krv, imetak i čast drugog muslimana!”* (Muslim) Komentar: Ovaj hadis obuhvata cjelokupne međumuslimanske odnose. Islam podstiče na bratstvo u ime Allaha i na to da muslimani budu poput jednog tijela, poput međusobno uvezane građevine. Da bi se islamsko bratstvo ostvarilo, zabranjena su sva ružna ponašanja koja bi ga narušila i uništila. Riječi: *“...ne mrzite se“*, odnose se na mržnju koja je pokuđeno osjećanje srca zato što je među muslimanima naređena ljubav: *“Nijedan od vas neće vjerovati sve dok svome bratu ne bude želio ono što želi i sebi.”* (Buhari i Muslim) Postavlja se pitanje da li je čovjek u mogućnosti da vlada osjećanjima koja se pojavljuju u srcu? Ovo je temperament, narav ljudi, ali ako zamrziš nekoga, nemoj postupati po tom osjećanju, nemoj ga sprovesti ili ispoljiti, pa tako nauditi svome bratu, već se prisjeti stvari koje povećavaju ljubav i naklonost među muslimanima. (<http://minber.ba/ispit-koji-polau-odabrani/>, 07.11.2018.) Ljudski imetak i čast su sveti kod Allaha, dž.š., pa tako trebaju biti i kod ljudi.

Abdullah b. Mesud, r.a., prenosi da je Vjerovjesnik, s.a.v.s., rekao: *„U džennet neće ući onaj u čijem srcu bude koliko je trun oholosti.“* Neki čovjek reče: *Čovjek voli da njegova odjeća i obuća budu lijepi?* Poslanik, s.a.v.s., reče: *„Allah je lijep i voli ljepotu. Oholost je odbacivanje istine i omalovažavanje ljudi.“* (Muslim) Kada čovjeku ukažemo na njegove greške, i pokažemo mu istinu, a on je i dalje odbacuje, iz svog nekog ponosa, to je oholost. Smatrati sebe boljim, obrazovanijim, učenijim, ljepšim od drugih potpada pod omalovažavanje drugih ljudi. Ove osobine se ne bi smjele nalaziti kod vjernika.

Onaj koji u sebi nosi mržnju svoj „smiraj“ nalazi u „pražnjenju“ na one koji im se nađu u blizini. Uzvišeni Allah kaže: **One koji vole da se o vjernicima šire bestidne glasine čeka teška kazna i na ovom i na onom svijetu; Allah sve zna, a vi ne znate.** (Kur'an, En-Nur, 19.) Uzvišeni Allah je pohvalio prikrivanje tuđih mahana, pa makar one i postojale kod ljudi.

Muslimanu nije dozvoljeno da prlja reputaciju drugog muslimana, pa i onda kada je istina ono što iznosi. *...i ne ogovarajte jedni druge! Zar bi nekome od vas bilo drago da jede meso umrloga brata svoga, a vama je to odvratno, zato se bojte Allaha, Allah, zaista, prima pokajanje i samilostan je. (Kur'an, El-Hudžurat, 12.)* „Uzvišeni je ogovaranje uporedio s jedenjem mrtvog mesa, zato što mrtvac to ne osjeća, kao što živi ne osjeća kada ga neko ogovara. Katade veli: "Kao što zazirete da jedete meso svoga mrtvog brata, treba da zazirete od ogovaranja živih ljudi"“ (Hakki, 2004:188). Ogovaranje i prenošenje tuđih riječi se radi s ciljem stvaranja nereda. A islam upozorava na mržnju i prepiranje.

„Ebu Hurejre bilježi da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao: *'Znate li šta je gibet⁴?' 'Allah i Njegov Poslanik znaju!' – odgovoriše ashabi. 'Kada spomeneš svoga brata po onome što mu nije drago.' 'A šta ako se kod moga brata nalazi ono što sam rekao?' – upita neki od ashaba. 'Ako ga spomeneš po nečemu što je kod njega zastupljeno, to je gibet. Ako to kod njega nije zastupljeno, onda si ga potvorio!' – odgovori Božiji Poslanik, s.a.v.s.*“ (Muslim); „*Ko sazna neku sramotu svoga brata i sakrije je, Allah će njega pokriti na Sudnjem danu.*“ (Et-Taberani) Budimo realni, iskreni, da svi imamo neke mahane, i greške koje smo počinili, i one skrivene, za koje ne bi voljeli da ljudi saznaju. I to je sasvim u redu. Ali ako čovjek ne želi da o njemu loše pričaju, ili neistinu iznose, zbog čega on to sam čini drugima?

„Zabranjivanjem gibeta islam želi očuvati čovječnost muslimana i zadržati element snage u njemu. Jer, osoba koja u tajnosti želi poniziti sebi mrske ljude navodeći njihove skrivene ili vidne mahane, svakako je bezvrijedna osoba“ (el-Gazali, 2012:138).

„Dr. Muhammed Nur Suvejd lijepo kaže da čista duša, bez imalo zavisti u sebi, živi u potpunoj harmoničnosti i uravnoteženosti i ona uči čovjeka da želi i voli dobro cijelom društvu. Pored toga ona čovjeku daje snagu da razvije svoju dobrotu do najvećih ljudima poznatih razmjera. Allahov Poslanik, s.a.v.s., je pozvao malog Enesa ibn Malika da svako jutro i pred mrak otklanja nečistoće svoje duše, da oprašta onome ko je pogriješio prema njemu, te da iz svog srca ukloni sve oblike šejtanovih smutnji i sumnjičenja koje Prokletnik neprekidno ubacuje u glave i duše ljudi. Enes ibn Malik, r.a., bilježi da mu je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: *'Drago dijete, ako možeš da osvaneš i omrkneš ne zavideći i ne planirajući zlo nikome, učini to! Drago dijete, to je moj sunnet, pa ko praktikuje i oživi moj sunnet, kao da je oživio i mene, a ko to radi njegovo mjesto je u Džennnetu!*“ (Halilović, 2007:10).

---

⁴ Gibet - ogovaranje

4.11. Preispitivanje samih sebe

Uzvišeni Allah kaže: ***O vjernici, Allaha se bojte, i neka svaki čovjek gleda šta je za sutra pripremio i Allaha se bojte jer On dobro zna šta radite. (Kur'an, El-Hašr, 18.)***

U islamu se od čovjeka traži da se uvijek iznova, svakodnevno, preispituje u svim životnim situacijama. Poslanik, s.a.v.s., je naglašavao da uvijek trebamo preispitivati i procjenjivati svoja djela. Čovjek koji sebe ne preispituje se smatra nehajnim, samozadovoljnim i nesposobnim. „Šeddad ibn Evs, r.a., prenosi da je Poslanik, s.a.v.s., rekao: „*Mudra osoba je ona koja krivi samu sebe za svoje propuste i puno se trudi za ono što slijedi nakon smrti, dok je nemarna i samozadovoljna ili nesposobna osoba ona koja slijedi svoje strasti i prohtjeve i nada se Allahovoj milosti.*““ (Bešir i Bešir, 2007:11). Vjernici se trebaju uvijek preispitivati i procjenjivati svoja djela, kako bi se mijenjali na bolje čim uoče svoje pogreške. Ako to ne budemo radili, stagnirat ćemo, jednostavno nećemo moći napredovati. Trebamo se na kraju dana preispitati: da li smo obavili sve ono što moramo i trebamo; da li smo zadatke kvalitetno izvršili; gdje se mogu popraviti; da li sam nekoga emocionalno povrijedio danas; koliko sam vremena proveo s porodicom...? I ako roditelji budu ovako postupali u odgoju svoje djece, i učili djecu da se iskreno samoispitaju, to će im pomoći da izgrade snažnu, uravnoteženu ličnost koja će imati pozitivan pogled na život, te mogu imati pozitivan utjecaj na okolinu. „Ukoliko čovjek bude redovno radio na svom samopopravljanju, te aktivnosti će, nakon određenog perioda ustrajnosti i fokusiranosti, postati jedan od većih faktora koji će utjecati na njegovo formiranje kao usmjerene i stabilne ličnosti“ (el-Avde, 2014:170). Sokrat je rekao: „Spoznaj samoga sebe!“; a samokontrola, zapažanje i svjesnost vode ka samospoznaji. „Onaj ko ne spozna samog sebe, predat će se spletkama duše i njime će ovladati njeni nedostaci“ (El-Avde, 2014:7).

De facto, nedovoljno je onih koji se žele samoizgraditi, samopropitivati, samoodricati i koji su spremni na žrtvovanje određenih uživanja (tj. izlaženje iz komfor zone) kako bi postali najbolja verzija sebe, i što je ujedno i preduvjet za zdravo društvo. Sve dok ne krenemo od sebe, tj. radu na sebi, nećemo biti u mogućnosti promijeniti stanje države, društva. U Kur'anu piše: ***...Allah neće izmijeniti jedan narod dok on sam sebe ne izmijeni... (Kur'an, Er-Ra'd, 11.)*** Ova Kur'anska metoda nas, prije svega, licem u lice suočava s odgovornošću za ono što je u našim dušama. Ali to suočavanje nerijetko izaziva bol, jer čovjekovom nefsu (egu) je lakše okriviti drugoga, nego da radi na sebi – zauzimajući položaj koji mu pripada – položaj onoga koji je stvoren da se trudi. Sposobnost oslobađanja, kao i situacija mijenjanja sebe prije drugog nalazi se na vrhuncu emocionalne inteligencije. I upravo neke pedagoške i duhovne

škole naglašavaju važnost ovakvog stava, da čovjekovu aktivnost i pažnju treba usmjeriti prije svega na mijenjanje i popravljavanje njega samog. Ako nismo u stanju izmijeniti sebe radi svog dobra, zašto očekivati da će se drugi izmijeniti zbog nas?

"Sanjam da jednog dana decu učimo da su lenjost i narcizam u samom korenu ljudskog zla i zbog čega je to tako. Učićemo decu da je svaki čovek individua od svete važnosti. Ona će doći do saznanja da kod pojedinaca u grupi postoji prirodna težnja da svoje etičko rasuđivanje prepuste vođi grupe i da se toj težnji treba suprotstavljati. I najzad, deca će videti i da je dužnost svakog pojedinca da sebe neprestano proverava i da, ako u tim proveravanjima naiđe na lenjost ili narcizam, od njih treba da se pročisti. To će činiti u saznanju da je takvo lično pročišćavanje potrebno ne samo za spasenje njihovih individualnih duša, već i za spas njihovog sveta" (Pek, 1995:287).

V PEDAGOŠKO DJELOVANJE MUHAMMEDA, S.A.V.S., U PREVENCIJI OVISNOSTI

5.1. Pojam ovisnosti

„Ovisnost je stanje periodične ili kronične intoksikacije (trovanja), izazvane ponavljanim uzimanjem prirodne ili sintetičke droge, odnosno sredstava koja mijenjaju stanje svijesti, a posljedica su toga zdravstvene, psihičke i socijalne poteškoće za pojedinca i društvo“ (Pedagoška enciklopedija, 1989.).

„U ovisnost spadaju promjene načina ponašanja u ophođenju s alkoholom ili drugim psihoaktivnim supstancama. To je npr. tendencija pijenja alkohola svaki dan i nepridavanje pažnje pravilima društveno ustaljenog ponašanja u vezi s alkoholom. Ovisnosti se razvijaju u vremenski različitim dimenzijama, u spektru od nekoliko mjeseci do mnogo godina. Normalnu potrošnju treba razgraničiti od ovisnosti. Ovisnost često dovodi do narušavanja zdravlja“ (Tomić i Hasanović, 2007:182).

Mnoge ovisnosti su rezultat strukturnih nedostataka i disfunkcije u mozgu ovisnika, a nasljedni faktor, razni psihički i seksualni poremećaji, neadekvatan porodični odgoj i nedostatak vjerskog odgoja, također su direktni uzročnici ovog problema. Ovisnost je zamka u kojoj bolesnik gubi osjećaj za vrijednost i ljepotu života i porodice, ostaje uskraćen za uživanje u dozvoljenim stvarima: hrani, druženjima, i ruši svoje lijepe snove i plemenite ciljeve. Ovisnost čovjeka prenosi iz časnog svijeta u tjesnac animalnosti i ravnodušnosti. (el-Avde, 2014:244, 245).

5.2. Obiteljske prilike i njihova uloga u nastanku ovisnosti

Obiteljske prilike imaju snažan utjecaj u nastanku loših navika i ovisnosti kod djece i mladih. „Č. Hajduković, 1975. godine kao obiteljske faktore koji imaju bitan utjecaj u nastanku loših navika i ovisnosti kod djece i mladih ubraja brojne faktore. U rizičnu grupu djece on ubraja:

- Djecu iz konfliktnih brakova,
- Djecu bez oca (smrt oca), vanbračna djeca, djeca čiji je otac na izdržavanju kazne,
- Djecu bez majke,
- Djecu alkoholičara.

Louria D. 1977., a prema B. Dukanović, 1994. Iznosi sljedeće aspekte obiteljske patologije i navodi da ona može biti značajan faktor rizika da se razvije narkomanija kod adolescentnog člana te obitelji:

- Loši odnosi u obitelji,
- Upotreba depresanata od strane roditelja,
- Prekomjerno pušenje roditelja,
- Ekscesivna upotreba alkohola od strane roditelja“ (Tomić i Hasanović, 2007:182-183).

Ako roditelji konzumiraju duhan, alkohol ili neke psihoaktivne lijekove, njihova djeca će biti sklona uzimati ilegalnu drogu. Član koji je ovisnik se kasno identificira. Postaje mu teže da se vrati u 'normalu'.

5.3. Vjerom protiv ovisnosti

Poslanik, s.a.v.s., je uvijek upozoravao na negativne i destruktivne pojave i devijantna ponašanja u društvu. Njegove metode preventivnog djelovanja nisu zastarjele, a sve do danas su se pokazale korisnim i uspješnim metodama. Vjera sve više utječe u borbi protiv raznih vrsta ovisnosti, devijatnih ponašanja, socijalne isključenosti i anomalija. Svijet je odavno suočen sa mnogim problemima, posebno u današnjem modernom društvu, gdje imamo mnogo ovisnika o duhanu, alkoholu, drogama, prostituciji od kojih nastaju i šire razne bolesti; zatim masovna ubistva i samoubistva. Živimo u vremenu u kojem imamo mnogo obrazovnih institucija, škola, fakulteta, univerziteta, obrazovanih ljudi, učitelja, profesora, psihologa, pedagoga, sociologa, ali i sve više problema s kojima se današnji roditelji i njihova djeca

bore. Svakako da prvi korak, ka rješavanju ovih problema, jeste priznavanje svojih grešaka. „Budući da islam nije produkt čovjeka nego univerzalni koncept života koji je propisao Sveznajući, Nepogrešivi i Univerzalni Tvorac ljudi, on se ne bavi liječenjem bolesti i ovisnosti, nego na svako, eventualno, zlo preventivno djeluje. *Seddu-z-zerai* tj. *sasijecanje zla u korijenu* je prepoznatljiva i karakteristična crta islama. Odsijecanje ruke za krađu, batinanje alkoholičara i korisnika opojnih sredstava, batinanje djevojaka i mladića i kamenovanje udatih i neoženjenih za izvršavanje bludne radnje su, naoko, oštre i drastične kazne! Međutim, upravo tu se krije sasijecanje zla u korijenu i sprečavanje širenja te pošasti u društvu! Zar nije human gest ljekara koji predloži odsijecanje prsta, koji je zaražen, kako bi se sačuvali ruka i cio organizam?!“ (Kurdić, 2011:189).

„Poslanik islama, Muhammed, s.a.v.s., je tokom svoje dvadesettrogodišnje misije eksplicite potcrtavao da su čovjekov život, zdravlje, bogatstvo i blagodati kojima je obdaren istinski Allahov emanet koji mu je dat na povjerenje i zato se to ne smije zloupotrijebiti niti pronevjeriti. On je naglašavao, kako prenose 'Abdullah b. Abbas i 'Ubade b. es-Samir, r.a.: *Ne nanosite štetu ni sebi ni drugima!* (Ibn Madže, Ahmed i Malik)“ (Kurdić, 2011:209).

5.4. Duhan

Duhan na zdravlje pušača ostavlja posljedice koje pokazuju da je pušenje bolest kao i druge bolesti ovisnosti, i potrebno je se liječiti. Dnevno se oko 4,5 miliona KM u BiH daje za duhan. Zamislite da sav taj novac, koji se daje iz dana u dan, daje za ekonomiju naše države. Iako je proizvođač na svom duhanskom proizvodu napisao da „Pušenje ubija“, „Pušenje je štetno za zdravlje“ i sl., ljudi ga i dalje konzumiraju. Čovjek sam sebe ubija. Zar smo toliko hipnotisani? „Stavovi Svjetske zdravstvene organizacije o pušenju vide se iz sljedećih stavova:

1. Pušenje je uzrok mnogih bolesti (rak bronha, infarkt, teže plućne poteškoće...)
2. Pušači ranije umiru od nepušača.
3. Pušači umiru od koronarne bolesti dva puta češće od nepušača, zbog bronhitisa 15 puta, zbog raka bronha 20 puta, zbog raka grkljana 15 puta.
4. Pušači traže medicinsku pomoć češće od nepušača, kao i hospitalizaciju.
5. Pušači su češće na bolovanju“ (Tomić i Hasanović, 2007:185).

Pušenje djece i mladih – Pušenje je jako loša i rasprostranjena navika kod odraslih, mladih, a sve češće i kod djece (Tomić, 2006:13). Brojna istraživanja pokazuju da djeca još u osnovnoj školi počinju s pušenjem. Najčešći razlozi su jer i veliki broj prijatelja puši, te činjenica da se

tada osjećaju kao odrasli. A kada odrastu, pušenje im donosi užitak, i postane im sredstvo za smirenje u poteškoćama. Ali ono što također djecu i mlade navede da zapale cigaretu, jeste želja da imitiraju oca, nekog poznanika, jer im to pričinjava zadovoljstvo. „Pušenje često povlači za sobom i druge loše navike kao npr. druženje sa pojedincima asocijalnog ponašanja, dovodi do konflikata sa roditeljima i nastavnicima, javljaju se veće potrebe za novcem, a često se javlja i krađa i laž“ (Tomić, 2006:13). Ono što bi svaki roditelj trebao uraditi, ako primjeti da mu dijete puši, jeste pomoći djetetu s razgovorom, kako bi ga uputili u stvaran život. Naravno, ako i roditelji konzumiraju duhan, onda je smiješno vjerovati da će dijete poslušati svoje roditelje. Time ga samo zbunjuju, jer prima dvostruku poruku. Djetetu treba pomoći da razvije samopouzdanje kako bi stekao osjećaj vlastite vrijednosti i samopoštovanja, te naučiti ih kako da se odupru pritisku vršnjaka. Na žalost, problem mnogih država, pa i BiH, je taj da su djeca u mogućnosti kupiti duhan u skoro svakoj trgovini.

5.5. Alkohol

Alkoholna pića su veliko zlo kojeg se teško osloboditi, i koje je prisutno u skoro svim ljudskim zajednicama i društvima. Alkohol je jedan od glavnih uzroka stradanja i propasti mnogih pojedinaca i zajednica. Alkoholizam je sve rasprostranjeniji među djecom i mladima. On je sve češće 'zdravstveni, socijalni, ekonomski, pravni i pedagoški problem; on predstavlja izvor neuspjeha u radu, ugrožavanje zdravlja, nekada i pripremu za nastanak psihičkih oboljenja i poremećaja u ponašanju' (Tomić, 2006:13). Na Zapadu posebno, ali i u Evropi, alkohol se predstavlja kao ugodna društvena navika. Rekao je Uzvišeni Allah: ***O vjernici, vino i kocka i kumiri i strelice za gatanje su odvratne stvari, šejtanovo djelo; zato se toga klonite da biste postigli što želite. Šejtan želi da pomoću vina i kocke unese među vas neprijateljstvo i mržnju i da vas od sjećanja na Allaha i od obavljanja molitve odvraća. Pa hoćete li se okaniti? (Kur'an, El-Ma'ide, 90-91.)*** Alkoholizam i pretjerano pijenje alkoholnih pića je društvena devijacija, koja u većini savremenih društava predstavlja jedan od najozbiljnijih socijalnih problema. On predstavlja veliko zlo od kojeg se teško oslobađa. Po svojim posljedicama alkoholizam je i medicinski problem. „Rezultati istraživanja raširenosti pijenja i alkoholizma među studentskom omladinom u našoj zemlji vršeni od strane – R. Tomić, M. Iličković, S. Zečić i A. Hadžagić – pokazuju da blizu 30% studenata pije alkohol ponekad previše. Razlozi zbog kojih piju su najčešće želja za opuštanjem i provodom. Većina ispitanika svjesna je štetnih posljedica konzumiranja alkohola. Svi ispitanici su naveli da su počeli piti u srednjoj školi“ (Tomić i Hasanović, 2007:196).

„Socijalno-medicinske probleme alkoholizma (A. Arnautalić, 2001.) iznosi u nekoliko tačaka:

1. Alkoholikar postaje bolesnik u najproduktivnijoj dobi života, što u znatnoj mjeri utječe na socijalno-ekonomsko propadanje samog alkoholičara, i uže i šire društvene skupine u kojoj je alkoholičar živio i radio,
2. Alkoholizam se odražava i na članove porodične zajednice alkoholičara, kao i na članove njegove radne okoline. Alkoholizam roditelja posebna je opasnost za odgoj djece.
3. Alkoholizam žene je daleko opasniji za stabilnost porodice nego alkoholizam muža, jer dovodi do bržeg rasula porodice. Broj žena alkoholičara u naglom je porastu.
4. O ozbiljnosti poremećaja vezanih za alkohol govori i veliki broj saobraćajnih nesreća usljed pijanstva i alkoholizma sudionika u saobraćaju, koji imaju za posljedice smrt i ozljede uz djelimičnu ili trajnu invalidnost.
5. Za ublažavanje posljedica alkoholizmom izazvanih poremećaja zajednica izdvaja znatna sredstva. Ne treba zaboraviti i socijalna davanja za alkoholičare i članove porodice“ (Tomić i Hasanović, 2007:197-198).

Poslanik, s.a.v.s., alkohol je nazvao „majkom svih zala“. Poslanik, s.a.v.s., je rekao: „*Svako piće koje opija je zabranjeno.*“ (Buhari i Muslim); „*Ono što opija kad se uzima u većim količinama, zabranjeno je uzimati i u najmanjoj mjeri.*“ (Ahmed, Ebu Davud i Tirmizi) Konzumiranje alkohola čovjeka često učini nasilnikom, pa su žene češće žrtve jer se premlaćivaju. Pretjerano konzumiranje alkohola jedan je od najrazornijih utjecaja na bračnu kvalitetu. A konzumiranje alkohola od strane roditelja ostavlja negativne posljedice i na djecu. Imam Ibn Tejmije kaže: „Sve što opija razum je zabranjeno (haram), makar i ne rezultiralo euforičnim raspoloženjem, jer je svjesno zamagljivanje razuma, bez šerijatski opravdanog razloga, zabranjeno (haram) prema konsenzusu svih muslimana“ (Zajimović, 2015:112).

5.5.1. Zabrana poslovanja i trgovanja alkoholnim pićima u islamu

Ono što muslimanu nije dozvoljeno konzumirati također mu nije dozvoljeno ni prodavati. „*Allahov Poslanik je prokleo desetoricu koji rade na poslovima proizvodnje i ponude opojnih pića: onoga ko ih cijedi, kome se cijede, ko ih pije, ko ih nosi, kome se nose, ko ih toči, ko ih prodaje, ko se zaradom od njih hrani, ko ih kupuje i kome se kupuju.*“ (Tirmizi, Ibn Madže) Poslanik, s.a.v.s., je rekao: „*Ko vjeruje u Allaha i Sudnji dan neka ne sjeda za stol na kome kruže čaše s alkoholnim pićem.*“ (Tirmizi i Ahmed) Kao što vidimo, hadis govori da musliman treba izbjegavati društva, skupove i mjesta u kojima se toči, služi i konzumira

alkohol. Kada je u pitanju ova vrsta ovisnosti, u sunnetu Poslanika, s.a.v.s., brojni su hadisi kojima se želi preventivno djelovati.

'Abdullah b. Omer, r.a., prenosi da je Muhammed, s.a.v.s., upozorio: „*Ko bude pio alkohol na ovom svijetu, neće piti džennetsko vino na onom svijetu, izuzev ako se pokaje!*“ (Muslim)

„*Kradljivac, u momentu dok krade, onaj ko čini blud u času dok obavlja bludnu radnju i osoba koja konzumira alkohol, u trenutku kada to čini, nisu muslimani!*“ (Buhari, Muslim i Ebu Davud)

„Ovi i drugi hadisi, sa žestokim spomenutim prijetnjama i nagovještanjem strahovitih sankcija na Sudnjem danu, itekako su preventivno djelovali na prethodne generacije muslimana i sprečavale ih i da se približe tom zlu. Otuda je vezivanje ljudi za vjeru i usađivanje vjerskih istina u njihovu svijest i dan-danas najefikasniji mehanizam prevencije u slučaju ove vrste ovisnosti“ (Kurdić, 2011:200). Ali svakako treba napomenuti da Uzvišeni Allah nije odmah zabranio alkohol, već se to odvijalo u 3, a po nekim učenjacima u 4 faze, tj. postepeno. I to nam pokazuje koliko je alkohol zlo, i koliko vremena i napora treba da bi se to zlo iskorijenilo. ***Pitaju te o vinu i kocki. Reci: 'Oni donose veliku štetu, a i neku korist ljudima, samo je šteta od njih veća od koristi.' I pitaju te koliko da udjeljuju. Reci: 'Višak!' Eto, tako vam Allah objašnjava propise da biste razmislili. (Kur'an, El-Bekare, 219.)*** – Kur'an eksplicitno ukazuje da je veća šteta od koristi u konzumiranju alkohola. I pored toga što ljudi znaju šta alkohol može prouzrokovati, oni ga i dalje proizvode, prodaju i konzumiraju. Problem je u tome što osoba koja pije alkohol, ne postaje samo sebi problem, već i svojoj porodici, prijateljima, poznanicima i cijelom društvu. Iritantno mi je čuti kada neko kaže da umjereno pije. Kako da vjerujem nekoj osobi da umjereno pije i da se zna u tom momentu kontrolisati? Kako da vjerujem da ta osoba neće prouzrokovati nesreću u kojoj će nevin čovjek stradati? Samo ću vas podjestiti na tragičan slučaj u Travniku, gdje su majka i kćerka smrtno stradale, a dva dječaka su zadobili teške tjelesne (ali i psihičke) ozljede, upravo zbog čovjeka koji konzumira ono što je strogo zabranjeno. Nedavno, čovjek u mom komšiluku, je, pod utjecajem alkohola, učinio trostruko ubistvo! Koliko nam primjera još treba da kažemo ovom zlu STOP! Da li prvo treba da se nama i našim najmilijima nešto ovakvo ili slično desi kako bismo napokon progledali?! Primjetim da mnogi imaju averziju prema vjeri, religiji, a posebno islamu, gdje islam smatraju religijom ekstremizma i radikalizma, a islam, de facto, sve ono što je zabranio je zabranio iz razloga jer šteti čovjeku, ljudima, svijetu.

5.6. Narkomanija

U brojnim zemljama svijeta, pa i u BiH, mladi ljudi masovno uzimaju drogu, i širi se upotreba sve jačih vrsta droge. Uzimanje droge među mladima smatra se društvenom devijacijom koja predstavlja i socijalni problem. „Prema definiciji Svjetske zdravstvene organizacije (1969.) „droga je svaka supstanca koja unesena u organizam može da modifikuje jednu ili više funkcija“ (Tomić i Hasanović, 2007:199-200).

„Preventivno djelovanje u smislu kreiranja humanog ambijenta za ljudsko življenje jedini je pravi lijek. Jačanje vjere, promicanje vrijednosti, smisla i stila života koji promovira islam najjače je oružje u borbi protiv narkomanije i svih drugih vidova toksikomanije i štetnih navika. Otuda, mnoga istraživanja pokazuju da je znatno manje konzumenata ilegalnih droga među adolescentima koji su religiozni“ (Kurdić, 2011:202). Opće načelo islamskog prava je da je muslimanu zabranjeno konzumirati bilo koju tvar koja direktno ili indirektno ugrožava njegov život, psihičko i fizičko zdravlje. Budući da je medicinski i iskustveno nepobitno dokazano da upotreba raznih vrsta droga šteti ljudskom razumu i organizmu, da uzrokuje ovisnost i dovodi do takvog psihičkog stanja koje je pogodno za razvijanje različitih oblika devijantnog i kriminalnog ponašanja, može se sa sigurnošću zaključiti da je islamskim pravom upotreba droga najstrožije zabranjena. Imam Ibn Tejmijje kaže: „*Sve što opija razum je zabranjeno (haram), makar i ne rezultiralo auforičnim raspoloženjem, jer je svjesno zamagljivanje razuma, bez šerijatski opravdanog razloga, zabranjeno (haram) prema konsenzusu svih muslimana.*“ (Kurdić, 2011:202-203). Štetno djelovanje narkotika je razlog zbog čega islam zabranjuje da se konzumira. „Spomenuti štetni efekti upotrebe droga po zdravlje ljudi, njihovu fizičku, psihičku i intelektualnu sposobnost, zatim štetni efekti koji se odražavaju na ekonomiju, sigurnost i opće stanje društva, dovoljan su razlog za zabranu zloupotrebe droga“ (Kurdić, 2011:203).

Stručnjaci su mišljenja da su osobe koje konzumiraju drogu nezrele, slabe i nesamostalne ličnosti, frustraciono netolerantne, ispoljavaju često neurotične i karakterne poremećaje. Nisu u stanju podnositi životne teškoće, čekati duže na zadovoljenje svojih potreba, potruditi se da postignu uspjeh ili poštovanje drugih. Svaku bol, tenziju i napetost teško podnose. Niskog su samopoštovanja. Uživanje droge često je simptom poremećaja ličnosti, gdje osoba bježi u maštu iz neprihvatljive životne realnosti (Zajimović, 2015:106-107). De facto, čovjek koji je krenuo putem droge načinio je prvi korak na putu ka suicidu. Uzvišeni Allah kaže: ***Ne bacajte se svojim rukama u propast! (Kur'an, El-Bekare, 195.)*** „Opći princip protiv korištenja droge temelji se na prihvatanju da muslimani nisu vlasnici svojih tijela niti imaju pravo da im štete

kako žele; Allah posjeduje naša tijela i svaka je materija koja je štetna ili škodljiva tijelu ili koja može čak izazvati smrt *haram*“ (Maksud, 2014:70).

„Neki od rizika:

- izazivanje saobraćajne nezgode pod utjecajem droga;
- izazivanje nečije smrti ili invaliditeta;
- slučajno predoziranje koje vodi do gubitka svijesti;
- disajna paraliza i smrt;
- depresija koja vodi do pokušaja ili stvarnih samoubistava;
- prelazak s „lahkih“ droga na „teške“ droge;
- visoki rizik ovisnosti;
- potreba da se često udovolji strašnoj potrebi vodi do kriminala, krađe, ucjene, nasilja i rasturanja droge;
- posljedice čine normalan život nemogućim;
- bolesti kao što su HIV, AIDS, hepatitis B;
- činjenje stvari koje bi ti inače bile strane, posebno seksualni odnosi sa svim svojim rizicima;
- mentalne bolesti kao što su šizofrenija;
- biti uhapšen te tako skončati svoju karijeru“ (Maksud, 2014:74).

Ne korišćenjem opojnih sredstava, čovjek neće, doslovno, bacati novac. Jer trošiti novac na opojna sredstva, na sredstva koja štete insanu, je, kako sam već rekla, zabranjeno u islamu. A time čovjek gubi ugled i status u društvu. Mladi se odaju alkoholu, pušenju i drogiranju iz radoznalosti, zatim, dokazivanje „hrabrosti“ jer čine nešto što je zabranjeno u vjeri, porodici i društvu, želja da se istakne u društvu, da bude u „trendu“, ali razlog može biti i traženje utjehe u svemu tome. Marihuana, kokain, speed i sl. su supstance koje mute i uništavaju čovjekov razum, slabe njegovu volju, i često čovjek zbog njih halucinira. Opojna sredstva, de facto,

uništavaju čovjekov imetak, ruši progicu, vode čovjeka često u krađu, razbojništvo i zločine. Zar ovakav čovjek ne postaje teret cijelom društvu?

5.7. *Blud i prostitucija*

Blud je, prema islamskom učenju, svaki zabranjeni spolni odnos muškarca i žene. *Prostitucija* je organizirani oblik vanbračnih spolnih odnosa pri čemu neko lice (žena ili muškarac) za novčanu ili neku drugu materijalnu korist ima spolni snošaj ili čini druge seksualne radnje s individualno neodređenim brojem lica u cilju zadovoljenja njihovog spolnog prohtjeva. (<http://dzemat-oberhausen.de/?p=1315>, 26.11.2018.)

Kod čovjeka je seksualni nagon itekako izražen. Kada je ovaj nagon u pitanju, čovjeku se pružaju tri mogućnosti izbora:

1. *Neograničena sloboda* – da čini što god hoće i kako hoće, bez ikakvih ograničenja, što je posljedica razaranja pojedinca, porodice i cijelog društva;
2. *Gušenje i obuzdavanje strasti* - kao što naučavaju isposnička, asketska i pesimistička učenja poput maniheizma, monaštva i sl., čime se nagoni pokopavaju. Takav svjetonazor sukobljava se sa zakonom života, jer su nagoni u funkciji njegovog opstanka i kontinuiteta;
3. *Postavljanje granica* - unutar kojih će se kretati, bez nepoželjnog prigušivanja i bez sulude razularenosti i raspuštenosti. To je opredjeljenje nebeskih objava koje zabranjuju preljubu, a propisuju zakoniti brak. Islam respektira nagon i on omogućava njegovo zadovoljenje na lijep i dozvoljen način, a zabranjuje celibat i izbjegavanje žene, kao što najstrožije zabranjuje blud i sve ono što njemu vodi. Ako brak nije uspostavljen, seksualni nagon ne bi mogao ispunjavati svoju ulogu u produženju ljudske vrtse. A da nije zabrane bluda i zakonitog braka, porodica ne bi bila ustrojena u okrilju koje se rađaju razvijena društvena osjećanja i simpatije u vidu ljubavi, samilosti, nježnosti, topline, požrtvovanja i sl. I da nije porodice, ne bi bilo ni društva koje bi vodilo napretku, razvoju i progresu! (Kurdić, 2011:209-210).

Čovjeku je dozvoljeno da zadovolji svoje nagone, seksualne potrebe, ali putem ustanove braka. Brak je kontrolni mehanizam i sigurnosni ventil za seksualni moral. On je tvrđava i zaštita od razvrata i bluda. Uzvišeni kaže: *I jedan od dokaza Njegovih jeste to što za vas, od vrste vaše, stvara žene da se uz njih smirite, i što između vas uspostavlja ljubav i samilost; to su, zaista, pouke za ljude koji razmišljaju. (Kur'an, Er-Rum, 21); I ženite se njima, s dopuštenjem vlasnika njihovih, i dajte im vjenčane darove njihove, kako je uobičajeno,*

kada su čedne i kada javno ne čine blud i kada tajno ne žive s ljubavnicima. (Kur'an, En-Nisa', 25) (<http://dzemat-oberhausen.de/?p=1315>, 26.11.2018.)

5.7.1. Poslanikova, s.a.v.s., metoda u prevenciji bluda i prostitucije

„Poslanik islama, Muhammed, s.a.v.s., slijedeći Allahovu preporuku prevencije bluda i prostitucije: *I ne približavajte se bludu, jer je to razvrat, kako je to ružan put! (El-Isra', 32.)*, te metode prevencije doveo je do perfekcije. Islam, kao i sve nebeske vjere, zabranio je blud. Međutim, on nije samo zabranio blud, već je pripremio mehanizme kako da prepriječi sve puteve koji vode ka tom društvenom i moralnom zlu. Vjerovjesnikov, s.a.v.s., metod u tom pogledu dijametralno je suprotan praksi savremenog društva u kojem se, na sve moguće načine, podstiče rasplasanje strasti i srozavanje moralnih vrednota, putem filmova, serija, reklama...” (Kurdić, 2011:211).

Neosporna je činjenica na koju ukazuje i islam, je da je širenje nemoralna, bluda i prostitucije jedan od presudnih uzroka stradanja i propasti ranijih društava, civilizacija i kultura. Sve je veći broj neželjenih trudnoća, djece rođene van braka, što je direktna posljedica moralnog kraha. Zapitamo li se ikad kakve sve psihološke traume takva saznanja ostavljaju na mlade ljude, kada shvate na koji način su započeli svoj život? I u našoj državi je pojačan proces širenja raznih vrsta nemoralna koji zahvata gotovo sve sfere i strukture društva. Vanbračni seksualni odnosi, silovanja, prostitucije... sve je to prisutno u našem društvu. Zakonodavstvo (i društvo u cjelini) koje dozvoljava blud, tolerira pornografiju, zabranjuje, ali blago kažnjava silovanje i prostituciju, ne može biti uspješno u borbi protiv ovih društvenih zala i velikih grijeha. (<http://dzemat-oberhausen.de/?p=1315>, 26.11.2018.)

Poslanik, s.a.v.s., je rekao: „*Nisam ljudima ostavio veće iskušenje od žena!*“; „*Kada se u jednoj sredini pojavi blud, pojavi se siromaštvo i bijeda.*“ (Buhari i Muslim) Ovaj svijet već odavno se bori protiv AIDS-a i brojnih drugih oboljenja, upravo zbog nepoštivanja ove moralne dimenzije. Često razmišljanje o seksu i zadovoljavanju svojih nagona, odavanju svojim strastima, sve to dovodi čovjeka da čini nemoralne stvari, koje ne samo da su za njega, njegovu psihu štetne, već i za društvo. Islam vodi brigu o mentalnom i tjelesnom zdravlju čovjeka, te mu zabranjuje alkohol, pušenje, onaniju, seksualna uzbuđivanja jer oni negativno utječu na razum, pamćenje, ravnodušnost i razmišljanje. A najčešći razlog za raspad porodice je prevara bračnog partnera.

Proslanikove, s.a.v.s., metode u prevenciji bluda su:

a) *Zabrana osamljivanja muškarca i žene*

Mnogi muslimane, odnosno islam, smatraju radikalnim jer se izbjegava miješanje žena i muškaraca u jednoj prostoriji. Međutim, činjenica je da se nemoral dogodi, najčešće, između muškarca i žene, a prvi korak je svakako boravak u istoj prostoriji. U redu je da čovjek ima svoju slobodu, i treba da je ima, ali blud smatrati slobodom izbora, u smislu, „moje tijelo i radim šta hoću“ je smiješno. Iz takvih razmišljanja nastaju mnoga vanbračna djeca, koja ne odrastaju u potpunoj, zdravoj, porodičnoj atmosferi, često budu ostavljena. Allahov Poslanik, s.a.v.s., je rekao: „*Muškarcu nije dozvoljeno da se osami sa tuđom ženom, izuzev u prisustvu njenog bližnjeg rođaka (mahrema)!*“ (Buhari i Muslim) U Ahmedovom predanju, nakon citiranih riječi, još stoji: *jer je onda s njima u društvu šejtan!*

b) *Zabrana zanoćivanja muškarca kod tuđe žene*

„Džabir, r.a., prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s, upozorio: „*Neka nikako ne zanoći muškarac kod udate žene, osim ako joj je muž ili neko od najbliže rodbine tu prisutan!*“ (Muslim)

c) *Zabrana ulaska tuđim ženama*

'Ukbe b. 'Amir, r.a., prenosi da je Vjerovjesnik, s.a.v.s., strogo naglasio: „*Pazite da ne ulazite kod tuđih žena!*“ (Muslim)

Džabir, r.a., prenosi da je Vjerovjesnik, s.a.v.s., strogo zabranio ulazak tuđim ženama, naglasivši: „*Ne ulazite ženama kada su im muževi odsutni, jer šejtan prolazi kroz vas kao što krv cirkulira vašim venama!*“ (Tirmizi)

d) *Podsticaj na čuvanje spolnog organa*

Poslanik, s.a.v.s., je zagarantirao ulazak u Džennet osobama koje očuvaju svoje spolne organe od bludne radnje. U predanju Sehla b. Sa'da, r.a., on jasno poručuje: „*Ko mi garantira za ono što je između njegovih vilica i ono između nogu, ja mu garantiram Džennet!*“ (Buhari i Tirmizi)

Nekada bi preventivno djelovao uz obećanje Dženneta i džennetskih ljepota, a nekada bi to činio prijetnjom Džehennemom i njegovim strahotama. Tako Ebu Hurejre, r.a, prenosi dobru predaju u kojoj se navodi da je Poslanik, s.a.v.s., jednom prilikom bio upitan o tome šta će

najviše ljude uvesti u vatru, pa je odgovorio: „*Usta i spolni organ!*“ (Tirmizi, Ibn Madže i Ahmed)

e) Zabrana rukovanja s osobom suprotnog spola

Rukovanje prilikom susreta kod nazivanja selama odnosi se isključivo na osobe istog spola. Zabranjeno je rukovanje muškarca i žene koji nisu mahrem jedno drugom (u bliskim rodbinskim odnosima). To jasno ističe hafiz Ibn Hadžer el-'Askalani i El-Mubarekfuri kada komentiraju hadis o rukovanju među muslimanima, prilikom nazivanja selama, naglašavajući da su od ovog propisa *izuzete ženske osobe koje nam nisu u prisnoj rodbinskoj vezi i prelijepi dječaci.* (Ibn Madže i El-Mubarekfuri)

f) Zabrana gledanja u drugi spol sa strašću

U cilju uspostave efikasnog mehanizma kontrole nad seksualnim nagonom islam je zabranio bespotrebno gledanje, a posebno bezrazložno oduljivanje pogleda muškarca prema ženi i žene prema muškarcu, jer je oko ključ srca, a pogled vijesnik zavođenja i preljube. Stoga je Allah, dž.š., naredio vjernicima i vjernicama da obore poglede svoje i vode brigu o stidnim mjestima svojim: *Reci vjernicima neka obore poglede svoje i neka vode brigu o stidnim mjestima svojim, to im je bolje, jer Allah uistinu zna ono što oni rade. A reci vjernicama neka obore poglede svoje i neka vode brigu o stidnim mjestima svojim, i neka ne dozvole da se od ukrasa njihovih vidi išta osim onoga što je ionako spoljašnje, i neka vela svoja spuste na grudi svoje, neka ukrase svoje ne pokazuju drugima, to mogu samo muževima svojim, ili očevima svojim, ili očevima muževa svojih, ili sinovima svojim, ili sinovima muževa svojih, ili braći svojoj, ili sinovima braće svoje, ili sinovima sestara svojih, ili prijateljicama svojim, ili robinjama svojim, ili muškarcima kojima nisu potrebne žene, ili djeci koja još ne znaju koja su stidna mjesta žene, i neka ne udaraju nogama svojim da bi se čuo zvuket nakita njihova koji pokrivaju.* (Kur'an, En-Nur, 30-31.) (http://dzemat-oberhausen.de/?p=1315#identifizier_4_1315, 26.11.2018.)

g) Zabrana opisivanja tuđe žene

'Abdullah b. Mesud, r.a., prenosi da je Vjerovjesnik, s.a.v.s., rekao: „*Nije dozvoljeno ženi, koja se druži s nekom ženom, da je opisuje svome mužu, kao da je on i sam gleda!*“ (Buhari i Muslim)

h) Supruga ne odbija muža

Supruga će voditi računa da ne odbije svoga muža kada je pozove da zadovolji svoje potrebe. Ebu Hurejre, r.a., prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., upozorio: „*Ako muž pozove svoju suprugu u postelju, a ona to odbije, te on zanoći ljut na nju, meleki će je proklinjati sve do svanuća!*“ (Buhari i Muslim) - Ovaj hadis se odnosi na ženu koja uvijek ili često odbija svoga muža bez valjanog razloga. Ne treba dozvoliti da muž izgubi strpljenje, pa da dođe u iskušenje da ode drugoj ženi i učini blud. To sve ima za cilj udaljavanje od svake vrste iskušenja, i zbog toga islam želi sasjeci zlo u samom začetku.

5.7.2. Islam o bludu i bračnoj nevjernosti

Uzvišeni Allah kaže: ***I ne približavajte se bludu, jer je to razvrat, kako je to ružan put! (Kur'an, El-Isra, 32.)***. Uzvišeni Allah zabranjuje blud, približavanje njemu i sve uzroke i povode za to, te se ono smatra velikim grijehom. Imam Ahmed prenosi hadis od Ebu Ummame, r.a.: „Došao je jedan mladić Vjerovjesniku, s.a.v.s., i rekao mu: „*Allahov Poslaniče, dopusti mi da učinim blud.*“ Narod se okupio oko njega, negodujući, kritikujući ga. Poslanik, s.a.v.s., rekao je: „*Dovedite ga!*“ Kada je došao blizu, rekao mu je: „*Sjedi!*“ On je sjeo, a onda ga je Poslanik, s.a.v.s., upitao: „*Da li bi volio da neko učini blud sa tvojom majkom?!*“ Rekao je: „*Ne, tako mi Allaha, Allahov Poslaniče.*“ Vjerovjesnik, s.a.v.s., rekao mu je: „*Ni drugi ne vole da se to učini njihovim majkama!*“ Zatim ga je upitao: „*Da li bi volio da se to učini tvojoj kćerci?!*“ Odgovorio je: „*Ne, tako mi Allaha, Allahov Poslaniče.*“ Rekao je: „*Ni drugi ne vole da se to desi njihovim kćerkama.*“ Ponovo je upitao: „*Da li bi volio da se to desi tvojoj sestri?!*“ Mladić je odgovorio: „*Ne, tamo mi Allaha, Allahov Poslaniče.*“ Rekao je: „*Ni drugi ne vole da se to desi njihovim sestrama!*“ Upitao je: „*Da li bi volio da se to dogodi tvojoj tetki po ocu?!*“ Odgovorio je: „*Ne, tako mi Allaha, Allahov Poslaniče.*“ Rekao je: „*Ni drugi ne vole da se to dogodi njihovim tetkama po ocu!*“ Upitao je: „*Da li bi volio da se to dogodi tvojoj tetki po majci?!*“ Odgovorio je: „*Ne, tako mi Allaha, Allahov Poslaniče.*“ Poslanik, s.a.v.s., rekao je: „*Ni drugi ne vole da se to dogodi njihovim tetkama po majci!*“ Tada je stavio svoju ruku na njega i proučio: „*Allahu moj, oprost mu grijeh, očisti mu srce i sačuvaj njegov spolni organ.*“ Ebu-Umame, r.a., kaže: „Nakon toga ovaj mladić se nije na to više osvrtao“ (Nesib er-Rifa'i, 2002:750). Posljedice bluda ne trpi samo bludnik, već se one protežu i na cjelokupno društvo. Poslanik, s.a.v.s., o tome kaže: „*Moj će ummet biti u dobru, kompaktan i povezan, sve dok se ne namnože u njemu vanbračna djeca. A kada se to dogodi, onda je blizu dan kada će ih Allah sve kazniti Svojom kaznom.*“ (Ahmed) Kazne za blud koje su spomenute u Kur'anu i hadisu su upozorenja koja čovjeka

odvraćaju od ovog opasnog i razvratnog čina. Kur'an izričito propisuje: *Bludnicu i bludnika izbičujte sa stotinu udara biča, svakog od njih, i neka vas pri vršenju Allahovih propisa ne obuzima prema njima nikakvo sažaljenje, ako u Allaha i u onaj svijet vjerujete... (Kur'an, En-Nur, 2.)* Ova je kazna predviđena za neoženjene bludnike, ukoliko se dokaže krivično djelo bluda na propisani način, dok za oženjene bludnike slijedi kamenovanje. Imam Buharija u svome Sahihu bilježi predaju od Abdullaha b. Abbasa, r.a., da je rekao: "Omer, r.a., sjedio je na minberu Poslanika, s.a.v.s., pa je rekao: 'Uzvišeni Allah poslao je Muhammeda, s.a.v.s., sa istinom i objavio je Knjigu u kojoj je bio objavio i ajet o kamenovanju (ajetur-redžmi) koji smo učili i razumjeli njegovo značenje. Poslanik, s.a.v.s., je kamenovao bludnika (oženjenog), a kamenovali smo i mi poslije njega. Ja se bojim da će neko nakon izvjesnog vremena reći: Mi u Allahovoj Knjizi ne nalazimo propis o kamenovanju bludnika, pa će na takav način otići u zabludu ostavljajući jednu od Allahovih strogih naredbi (farzova). Zaista je propis o kamenovanju (bio) u Allahovoj Knjizi, i to je obaveza da se izvrši nad svakim oženjenim muškarcem ili udatom ženom (koji počine blud) ukoliko se to dokaže potpuno jasnim dokazom, trudnoćom ili priznanjem.'" (Buharija, br. 6830, Muslim, br. 1690) (<http://minber.ba/zato-je-erijatska-kazna-za-blud-kamenovanje/>, 28.05.2018.)

Preljub je postojao u svim društvima tokom historije, a većina društava ga je osuđivala. Preljub se osuđivao kao zločin za koji nema opravdanja ili kao izraz bolesti ili poremećaja preljubnika (Bell, Turner i Schwartz, 1975). Na preljub negativno gleda i osuđuje ga i savremeno društvo i smatra ga štetnim za brak i porodične odnose. (Zajimović, 2015:78).

VI ISLAMSKO OBREDOSLOVLJE (IBADAT)

Kada govorimo o islamskim ibadetima onda mislimo na tačno određene oblike koje je islam propisao radi približavanja Uzvišenom Allahu. Tim specifičnim obredima odredio je vrijeme, obim i način koji se ne mogu zamijeniti niti promijeniti (El-Karadavi, 2001a:189). Iako ibadet ima široko značenje i proteže se na različite i mnogobrojne segmente u životu, a koji, opet, predstavljaju različite stupnjeve i etape u životu, u ovom poglavlju ću se usredsrediti na četiri poznata ibadeta: namaz, post, zekat i hadž.

Ibadeti koji su propisani jesu sredstva kojima se pročišćava čovjekova duša i postaje bliža Bogu. Svaki učinjeni ibadet u čovjekov duh unese pozitivne energije i njegovo srce dodatno oplemeni. Ibadet je veoma koristan za čovjeka. Poslanik, s.a.v.s., je svoju utjehu i radost nalazio u ibadetu.

6.1. Namaz

Namaz (islamska molitva, klanjanje) najvažnija je islamska obaveza, temelj vjere i glavni stub islama. Ibadeti koji se smatraju stubovima islama, nikako ih ne smijemo gledati kao na obične rituale koje musliman mora izvršavati. Te obaveze su ustvari redovne vježbe koje navikavaju čovjeka na ispravno ponašanje kojeg se svaki čovjek musliman treba pridržavati bez obzira u kakvoj situaciji se nalazio. Te obaveze nalikuju na sportske vježbe koje čovjek redovno čini kako bi održao svoju kondiciju i očuvao svoje zdravlje. Namaz odvaja čovjeka od nemara i pretjerane ljubavi prema ovome svijetu, odnosno prema materijalizmu. „Vršenje ibadeta obnavlja vjeru u Boga, oživljava svijest te štiti čovjeka od moralnog posrnuća i čuva ga od one njegove sastavnice koja ga vuče ka zlu, kako se to nahodi iz ajeta: ***Namaz, zaista, odvraća od razvrata i od svega što je ružno. A misao na Allaha je, doista, još veća! (Kur'an, El-Ankebut, 45.)***“ (Kurdić, Hodžić i Prljača, 2011:100). Islam je umjeren u svojim propisima, pa tako musliman treba da bude u svemu umjeren, čak i u obavljanju ibadeta. Namaz je najveći uzrok čišćenja duše i njenog oslobađanja od malodušnosti, straha, škrtosti i lošeg ponašanja. Kaže Uzvišeni: ***Zaista je čovjek stvoren malodušan, kada ga nevolja snađe brižan je, a kada mu je dobro nepristupačan je, osim klanjača. (Kur'an, El-Mearidž, 19-22.)*** (<http://www.bkc-frankfurt.de/vaznost-i-velicina-namaza> , 12.11.2018.) Suština namaza je da čovjeka udaljava od nedoličnosti i čisti ga od lošeg govora i loših djela.

6.1.1. Namaz kao duhovna i psihička snaga

Istinski namaz koga traži islam obezbjeđuje vjerniku duhovnu i psihičku snagu koja mu pomaže da se suoči sa životnim teškoćama i dunjalučkim nesrećama. Zbog toga Uzvišeni Allah kaže: ***O vjernici, tražite sebi pomoći u strpljivosti i namazu! Allah je doista sa strpljivima. (Kur'an, El-Bekare, 153.)*** (El-Karadavi, 2001a:206). Ibadet možemo smatrati nekom vrstom „psihoterapije“, s tim da čovjek u ibadetu (namazu i dovi) se obraća svome Stvoritelju, čvrsto vjerujući u Njegovu milost i pomoć, i takav odnos traje dok je čovjek živ. Bilo da se čovjek osjeća dobro, sretno ili tužno, opterećeno, on Mu se uvijek obraća sve dok mu duša ne osjeti smiraj i zadovoljstvo. I to je ono što čovjekovu dušu, ali i tijelo, drži u formi čitavog života. Obavljanje namaza – s punom koncentracijom (skrušeno) – i življenje po načelima vjere, čovjeka štiti od psihičkih oboljenja i bolesti koje uzrokuju stres. Ibadet čovjekovom duhu ne dopušta da padne nisko – u zabludu, strasti, nasilje i nepravdu, ne dozvoljava da se time unizi kao čovjek. Namaz je znak ljubavi između roba i Njegovog Gospodara i iskazivanja zahvalnosti na blagodatima. „Kada padate na sedždu – vi svoju pamet (umovanje) predajete Stvoritelju. Tada ste najbliži Njemu i u tome je i simbolika – vi

ne znate šta je za vas najbolje, On zna. Vi ne znate zašto se nešto dešava – On zna. Sedžda ima svoju simboliku, sa njom vi predajete um (svoje mišljenje, tumačenje), i vi vjerujete. Kada vjerujete da je sve onako kako treba biti, kada vjerujete više Bogu, a manje svojim mislima (sumnjama, strahovima), za nagradu dobijate blizinu (svjesnost, prisutnost) i vaše dove se primaju. Ali, vi više niste vezani čak ni za dove jer znate da je sve uredu šta god da se desi, jer imate povjerenje, jekin⁵, da će na kraju, za vas biti ono najbolje. To je onaj trenutak kada su vaše srce i um jedno“ (Taletović, 2018:62-63).

Naređeni oblici ibadeta imaju za cilj čišćenje čovjekove duše, jačanje njegovog duha. Sve naredbe u islamu imaju za cilj čovjeka pokrenuti na akciju, kako bi činio korisno za sebe i društvo, dok su sve zabrane izrečene radi čovjekovog dobra, kako bi se otklonio od šteta: duhovna, psihička, fizička, moralna ili materijalna (Kurdić, Hodžić i Prljača, 2011:102). Namaz donosi unutarjni mir u čovjeku, i on služi prvenstveno za odgoj duše. Namaz osvjetljava čovjekovo srce i usmjerava ga da pravilno sagledava život i usmjerava svoje vladanje. Činjenjem ibadeta čovjek izlazi iz kruga svog egoizma, i svoje djelovanje i aktivnosti čini korisnim kako sebi tako i drugim ljudima. Kada musliman postigne ovaj stupanj duhovnosti i morala, tada čini samo ono s čime je Allah zadovoljan i svakim svojim postupkom traži samo Allahovo zadovoljstvo. Kada ovo postignemo, onda smo ostvarili i svrhu zbog koje smo stvoreni: „Učinili smo svoj život ibadetom.“ (Ribo, Saff, br. 264) Uzvišeni Allah dž.š. u Časnom Kur'anu kaže: „...**i namaz obavljaj, da bih ti uvijek na umu bio!**“ (*Ta-ha, 14.*) Ovim ajetom Allah, dž.š., nas savjetuje da je namaz oblik ibadeta koji nas direktno povezuje sa Njim i koji rasterećuje čovjekovu psihu, jer se tad on prepušta Allahu, dž.š., ostavljajući iza sebe ovaj svijet i sve misli su mu usmjerene ka Njemu Uzvišenom. Namaz kao ibadet ima ulogu da odgoji svakog onog ko ga obavlja iskreno, ponizno i skrušeno u ime Allaha, dž.š. Isto kao što voda, prilikom abdesta, ima ulogu da spere nečistoću sa ljudskog tijela, na isti način namaz ima ulogu da odgoji čovjeka i očisti njegovu dušu. Poslanik, s.a.v.s., je namaz uporedio sa rijekom. Ebu Hurejre, r.a., kaže da je čuo od Allahovog Poslanika s.a.v.s. kada je upitao: „Šta mislite, kada bi pred vratima nekog od vas bila rijeka u kojoj bi se on kupao svakog dana pet puta, da li bi to kupanje ostavilo na njemu išta od njegove prljavštine?“ „Ne bi ostavilo ništa od njegove prljavštine“ – odgovorili su oni. „To je primjer pet dnevnih namaza sa kojima Allah briše pogreške.“ (Buharija) Namaz izgrađuje i oplemenjuje dušu svakog pojedinca koju će krasiti pozitivne, lijepe i humane osobine. Namaz odgaja čovjeka i daje mu potpuni mir i ugodan osjećaj sreće i rahatluka na

---

⁵ Jekin – sigurno saznanje, izvjesnost

ovome svijetu. Namaz, kao što ima svoju formu koja se očituje pokretima u namazu, na isti način ima svoju bit i suštinu koja djeluje pozitivno na ljudsku psihu. Suština namaza je da se čovjek približi Allahu, dž.š., i da bude svjestan Njegovog prisustva, jer Allah, dž.š., je Taj koji ga je stvorio i podario mu sve što mu je potrebno da normalno funkcioniše u životu na ovome svijetu. Obavljajući namaz u čovjeku se aktiviraju najljepša i najčistija svojstva, jer se u tim trenucima čovjekova duša spaja sa svojim izvorom snage, mira i pročišćenja. Dušu samo duhovnost može zadovoljiti. (<https://mesihat.org/2015/06/22/ibadet-kao-psihoterapija/>, 02.07.2018.) Onaj koji je razuman priznaje da darovaocu uvijek treba, iz pristojnosti, zahvaljivati. Uzvišeni Allah daje bezbrojne blagodati poput hrane i pića, zdravlja, porodice, stabilne finansijske prihode itd. A najbolji način zahvaljivanja Allahu, na bezbrojnim blagodatima, se čini namazom. Namaz čovjeka poučava da nema razlike među ljudima; on ulijeva među klanjačima ljubav i solidarnost bez obzira na njihove društvene, socijalne, rasne, političke i sve druge različitosti. Namaz uči čovjeka da cijeni vrijeme, uči ga radu i upornosti, disciplini, odgovornosti, jer klanjač se brine da namaz, ali i druge aktivnosti i obaveze, na vrijeme, ispravno i potpuno obavi. U stanju potpune poniznosti i predanosti Svemogućem Allahu, uronjavajući u suštinu namaza i duboki smisao svih riječi koje izgovara i svojih pokreta, on prožima svu čovjekovu dušu i tijelo, podsjeća ga da stoji pred Uzvišenim Allahom te da će uskoro doći dan kada će, isto tako stojeći, odgovarati za sva svoja djela. Ovakav namaz pozitivno djeluje i čovjeka odvraća od ružnih misli i djela, i istovremeno podstiče na moralne vrline i dobra djela. (<http://minber.ba/koristi-namaza-2/>, 11.07.2018.) Čovjek koji je iskren u vjeri, koji iskreno i ponizno klanja, ne može da svjesno, namjerno griješi! Namaz je škola lijepog morala. Namaz je vjerniku sklonište i utočište od svih nedaća. Ostavljanjem namaza čovjek se udaljava od svog duhovnog izvora i svoje duhovne snage, gubi kompas, a terazije mjerenja dobra i zla su poremećene. Udaljavanjem od Allaha dž.š. čovjekova duša postaje siromašna, sklona je duševnim bolestima i svim negativnostima, a sve to ima koban uticaj na čovjeka kao psihofizičku individuu. (<https://mesihat.org/2015/06/22/ibadet-kao-psihoterapija/>, 02.07.2018.)

6.2. Post

Post, onaj koji je naređen Kur'anom i sunnetom, znači nečinjenje, odustajanje, sustezanje, tj. sustezanje od udovoljavanja nagonu za jelom i spolnim uživanjem koji su inače dopušteni, i to s namjerom približavanja Uzvišenom Allahu (El-Karadavi, 2001b:12), od zore do zalaska Sunca. Ramazanski post je stroga dužnost svakog punoljetnog muslimana koji je pametan, zdrav i koji nije na putu, te ukoliko – što se odnosi na žene – ne postoji zapreka, tj. mjesečno i

poslijeporođajno pranje. Pored ramazanskog posta, koji je obavezan, postoji i dobrovoljni post koji je poželjan i pohvalan. Post nije samo voljno sustezanje od jela i pića, već je duševni odgoj vjernika. „Kroz post se izgrađuje ličnost koja je primjer bogobožnosti i suptilnosti“ (Kuduzović, 2002:7). Islam post smatra prvim korakom ka permanentnom odustajanju od zabranjenih uživanja i pokuđenih strasti. Postač je dužan da se kloni bestidnog govora, galame, psovki, vrijeđanja, laži, a treba se truditi biti produktivan i činiti ono što je korisno. Musliman za vrijeme posta nastoji da što više dobra čini, da lijepo postupi sa ljudima, da nahrani siromašne... Svakako, musliman i kada ne posti treba da se ovako ponaša. Poslanik, s.a.v.s., kaže: „*Ko se ne okani neistinitih govora i djela – ta Allahu nije potrebno njegovo sustezanje od jela i pića.*“ (Buhari, Ebu Davud, Tirmizi, Ibn Madže i Ahmed); „*Kada neko od vas bude postio, neka ne govori bestidno i neka ne galami, a ako ga neko bude vrijeđao ili ga napadne, neka kaže: 'Ja postim!'*“ (Buhari i Muslim) Dok Uzvišeni Allah u Kur'anu kaže: **...a kada ih bestidnici oslove, odgovaraju: 'Mir vama!' (El-Furkan, 63.); ...i oni koji ono što ih se ne tiče izbjegavaju... (El-Mu'minun, 3.)** Ovo su svojstva koja su naročito pristuna kod postača.

Sustezanje od dozvoljenog, tokom posta, nas uči skromnosti, razumijevanju neimaštine, realizovanju Božijih blagodati na kojima čovjek i nije uvijek zahvalan, jer ih uzima „zdravo za gotovo“, kao nešto što se podrazumijeva. Muhammed Abduhu je rekao: „Post stvara kod postača osjećaj stalnog Božijeg nadzora i tako povećava stid. Ovaj osjećaj Božije prisutnosti najveća je garancija očuvanja duše od grijeha, ustrajnosti na Božijem putu i sreće na ahiretu. Pogledaj hoće li onaj koji posti iskreno vjerujući u Allaha, znajući da On budno prati sve njegove postupke, varati i zavaravati ljude; je li mu svejedno kada ga Allah vidi kako nečija dobra nepravedno jede; hoće li odbiti dati zekat; uzima li kamatu; čini li prijestupe – grijeha, bilo tajno ili javno. Ne! Sigurno ne, jer onaj ko je svjestan da ga Allah, dž.š., stalno prati i nadzire neće počinuti nijedan od ovih grijeha, a ako bi slučajno i počinio neki od njih, brzo će tevbu Allahu učiniti i grijeha se proći.“ (<http://www.bkc-frankfurt.de/vrijednost-mjeseca-ramazana-unutarnji-smisao-islamskog-posta>, 12.11.2018.)

6.2.1. Smisao posta

Kada je riječ o postu, tekst Kur'ana i Hadisa ukazuju na svekoliki smisao i svrhu posta:

- 1) Postom se čisti duša, budući da se čovjek pokorava naređenom a kloni onoga što je nedopušteno i pripravlja samoga sebe na potpunu predanost Uzvišenom Allahu pri čemu

treba napomenuti da se lišava prohtjeva kakvi su jelo, piće i spolno uživanje, i to samo radi Allaha, dž.š.

- 2) Pored toga što post pozitivno utječe na zdravlje organizma – o čemu svjedoče i medicinski stručnjaci – on također predstavlja i uzdizanje duhovnog nad materijalnim kod čovjeka.
- 3) Post znači i privoljavanje na borbu sa samim sobom, privikavanje na strpljenje i savladavanje navika.
- 4) Neki pravci u psihologiji smatraju da je spolni nagon glavni pokretač ukupnog ljudskog ponašanja. Zbog izopačenog udovoljavanja seksualnim strastima pojavile su se mnoge zarazne bolesti i svakojaka posrnuća. A upravo post utječe na sputavanje strasti, naročito ako se njime želi postići nagrada kod Uzvišenog Allaha. Radi navedenog Resulullah, s.a.v.s., preporučio je mladićima koji nemaju sredstva za brak da poste dok im Allah ne podari mogućnost da se ožene: *„Mladići, ko od vas može da se oženi neka se oženi, jer to je najbolji put da se sačuva pogled i čednost, a onaj ko ne može neka posti jer će mu post biti štit.“* (Buhari i Muslim)
- 5) Svrha posta je, također, i da se kod postača osnaži osjećaj za blagodati koje mu je podario Uzvišeni Allah. Ukoliko čovjek uvijek živi u blagostanju i izobilju, izgubit će osjećaj za vrijednost toga.
- 6) Post ima i socijalni aspekt (naročito ramazanski post) jer obavezno sustezanje od hrane za sve, bez obzira ako su imućni, stvara jednu vrstu obavezne jednakosti u pogledu zabrane i uskraćenosti te kod imućnih pobuđuju osjećaj za nevolje siromašnih, ili kako to kaže Ibn El-Kajjim: *„Post podsjeća čovjeka na gladne stomake siromaha.“* Praktično podsjećanje i opominjanje tokom mjeseca ramazana nosi u sebi samilost, saosjećanje sa drugima, uzajamno razumijevanje i naklonjenost među pojedincima i grupama. U nekim hadisima je ramazan nazvan upravo *„mjesecom saosjećanja sa drugima“*, a Vjerovjesnik, s.a.v.s., u toku toga mjeseca u činjenju dobra bio je hitriji od brzoga vjetra.
- 7) Post čini čovjeka bogobojažnijim i pomaže mu da se uzdigne i nađe mjesta među bogobojažnima. Post – riječi su imama Ibn El-Kajjima – na zadivljujući način utječe na čuvanje tijela i unutarnje snage. Post štiti od pokvarenosti koju uzrokuju nevaljale materije, koje u slučaju da prevladaju u organizmu loše utječu na njega. On pogoduje uklanjanju loših materija što narušavaju zdravlje. Post čuva zdravlje srca i drugih organa vraćajući mu ono što mu je oduzela požuda. To je jedan od najboljih načina da se bude bogobojažan, upravo kao što kazuje Allah Uzvišeni: ***O vjernici! Propisuje vam se post, kao što je propisan onima prije vas, da biste se grijeha klonili. (El-Bekare, 183.)*** (El-Karadavi, 2001b:15-19).

6.3. Zekat

Zekat (a. *zakat*) – milostinja, obavezni milodar, jedna od glavnih obaveza Islama. Pod tim zakon podrazumijeva dažbinu, koja se ubire na određene vrste vlasništva i raspodjeljuje na osam kategorija osoba. **Zekat pripada samo siromasima i nevoljnicima, i onima koji ga skupljaju, i onima čija srca treba pridobiti, i za otkup iz ropstva, i prezaduženima, i u svrhe na Allahovom putu, i putniku. Allah je odredio tako! - A Allah sve zna i mudar je. (Kur'an, Et-Tewbe, 60.)** Kur'an od početka naglašava čin dobrotvornosti kao jednu od glavnih vrlina pravog vjernika. Zekat je izdvajanje jednog dijela imetka za pomoć siromašnima. Oni koji su u mogućnosti su obavezni davati zekat. Zadatak društva je da osigura svakome taj neophodni životni minimum, tj. dovoljno dobra čovjeku i njegovoj porodici da osigura normalan život. Cilj zekata je da se ukine siromaštvo, ali i kako bi se Uzvišenom Allahu iskazala zahvalnost na blagodatima.

Uloga davanja zekata bila bi da omogući siromahu da sam sebe učini neovisnim, tako da ima stabilan izvor prihoda koji će ga učiniti neovisnim od pomoći drugoga, makar taj drugi bila i sama država. (El-Karadavi, 2001c:13). Naime, iz sredstava ubranih zekatom sposobnom nezaposlenom čovjeku može se dati ono što će mu omogućiti da radi (što će mu osigurati posao). Iz tih sredstava može se finansirati i njegovo poučavanje nekom zanatu kojim će se baviti i od kojeg će živjeti. Tim sredstvima mogu se finansirati i kolektivni projekti, kao što su podizanje fabrika, trgovačkih centara, farmi i njima sličnih ustanova u kojima bi radili nezaposleni i koji bi bili njihova zajednička svojina, u cijelosti ili samo jednim dijelom (El-Karadavi, 2001c:21).

Sadaka (a. *sadaqa*) – milostinja. Prema mišljenju arapskih autora, ta riječ dolazi od glagola *sadaqa*, „kazati istinu“; ova se upotreba tumači ukazivanjem na to da je davanje milostinje za muslimana dokaz istinitosti njegove vjere. Njezino je pravo značenje stoga: „dobrovoljno i spontano davanje milostinje“ (Smailagić, 1990:521, 679).

„Jednom je neki čovjek upitao Allahovog Poslanika, s.a.v.s.: *'Božiji Poslaniče, ta i ta žena doista mnogo obavlja namaz, posti i udjeljuje, ali stalno uznemirava susjede.'* 'Ona je u Vatri' – odgovori Poslanik, s.a.v.s. *'Božiji Poslaniče,'* – nastaviše ashabi – *'ima jedna žena koja malo klanja i posti. Međutim, ona udjeljuje komade mladog sira i ne uznemirava susjede.'* 'Ona je u Džennetu' – odgovori Poslanik, s.a.v.s.“ (Ahmed) „Ovaj odgovor nam ukazuje na uzvišenu vrijednost moralnih principa. Uz to, iz hadisa vidimo i da je sadaka društveni ibadet od

više strane koristi. Iz tog razloga kod tog ibadeta ne postoji neka podrazumijevana umanjena mjera kao što je to slučaj kod namaza ili posta, koji su lični ibadeti“ (el-Gazali, 2012:16).

Allahov Poslanik, s.a.v.s., je rekao: „*Sine Ademov, ako podijeliš višak, to je za tvoje dobro, a ako ga zadržiš, to je zlo za tebe, a nećeš biti prekoren ako zadržiš onoliko koliko ti je potrebno. U trošenju počni od onih koje si dužan izdržavati. Gornja ruka bolja je od donje.*“ (Muslim) Musliman treba da umjereno troši imetak na svoje potrebe, i dužan je da drugima pruži nešto od onoga što mu je Allah dao. I upravo Kur'an govori o zabrani rasipanja i naređivanju udjeljivanja bližnjima i siromašnima: ***Daj bližnjem svome pravo njegovo, i siromahu, i putniku-namjerniku, ali ne rasipaj mnogo, jer su rasipnici braća šejtanova, a šejtan je Gospodaru svome nezahvalan. (El-Isra, 26-27.)*** Za one koji nisu u stanju dati, jer i samima je potrebno, Uzvišeni Allah kaže: ***A ako moraš da od njih glavu okreneš, jer i sam od Gospodara svoga milost tražiš i njoj se nadaš, onda im barem koju lijepu riječ reci. (El-Isra, 28.); I molitvu obavljajte i milostinju udjeljujte...(Kur'an, El-Muzemmil, 20.)*** Ljudi treba da budu solidarni i međusobno se potpomagati. Jer, za društveni mir i sreću neophodno je da se jaki pobrinu o slabima, bogati smiluju siromašnima. Onaj koji rasipa novac to čini zbog svojih strasti. Koliko novca se utroši u noćnim izlascima, u alkoholu i duhanu, a od njih nikakva korist! Mnogi će reći da je razlog tome što čine jednostavno da se „opuste“. Ruku na srce, da li se stvarno čovjek opusti nakon ispijenih nekoliko čaša/flaša alkohola? Izdvajanjem dio imetka za druge ćemo spriječiti da budemo pohlepni i sebični, jer pohlepan čovjek nije nikad zadovoljna, i nikad mu nije dovoljno imetka. Pretjerana ljubav prema imetku odvodi čovjeka u propast! Uzvišeni Allah kaže: ***Lijepo je kada javno dajete sadaku, ali je za vas bolje da je dajete siromasima kad niko ne vidi, i On će prijeći preno nekih vaših rđavih postupaka – A Allah dobro zna ono što radite. (El-Bekare. 271.)***

Milioni ljudi umiru od gladi i žeđi, a hrane i vode ima za svakoga. Kako je ovo moguće? Možda užasno zvuči, ali u pomaganju gladnima nema profita, koristi ili moći, za one koji sve gledaju na materijalnoj osnovi, a ne duhovnoj, moralnoj. Onaj koji udjeljuje zna slast koju osjeti njegovo srce, duša. Nažalost, ljudi na sve gledaju kao da je na prodaju, kao nešto što žele posjedovati. Kako samo oholo, nadmeno čovjek zemljom hoda, smatrajući da red na njoj uspostavlja... a koliko je samo životinjskih i biljnih vrsta uništio? Ljudi vide samo novac, zabavu i užitak – što najviše kvari i razara čovjeka. A istinska sreća se postiže dobročinstvom i davanjem drugima. Izgubila se vrijednost ljudstva. Ljudi čekaju da se desi neka promjena, a neće da priznaju, shvate da oni treba da budu ta promjena. Postoji li uopšte želja da postanemo altruisti?

6.4. Hadž

Hadž je jedinstveno putovanje u kome musliman putuje svojim tijelom i svojim srcem u „sigurni grad“ kojim se Allah kune u Kur'anu, putuje radi stajanja na Arefatu i obilaska oko Božije kuće koju je islam učinio simbolom tevhida i jedinstva vjernika, pa je propisao muslimanu da se okreće prema njoj svakog dana u namazu: *...I ma gdje bili, okrenite lica svoja na tu stranu... (Kur'an, El-Bekare, 144.)* Hadž je velika duhovna riznica iz koje se musliman opskrbljuje, puneći svoje grudi bogobojaznošću, jačajući svoju pokornost i kaje se nad greškama; on iz te riznice crpi ljubav prema Allahu, dž.š., i Božijem Poslaniku, s.a.v.s., i prema onima koji ga pomažu i slijede ono s čim je on došao; ta duhovnost u muslimanu budi osjećaje bratstva prema pripadnicima njegove vjere u svakom mjestu i u njegovim grudima pali vatru ushićenosti prema vjeri i vatru ljubomore prema njenim svetostima. Sveta zemlja i uspomene koje se vežu za nju, obredi hadža i uticaj koji oni imaju na ličnost, snaga zajedništva i njen uticaj na misao i ponašanje... sve to u dubini duše muslimana ostavlja dubok trag, i on se s tog puta vraća čišćeg srca, ljepšeg ponašanja, čvršće odluke da radi dobro i da odbaci sve izazove zla. Što je hadž iskreniji prema Allahu i njegov uticaj na budući život muslimana je jači, jer ova duhovna i emocionalna snaga pokreće njegovu moralnu stranu, čak ga formira kao drugo biće pa on izgleda kao novorođenče, kroči u život kreposno i neporočno. Poslanik, s.a.v.s., je rekao: „*Ko obavi hadž, a pri tom nije ružno govorio niti grijeha činio, vraća se čist od grijeha kao na dan kad ga je majka rodila.*“ (Buhari, Ahmed i En-Nesai)

VII STRPLJIVOST (SABUR)

Govoreći o definiciji strpljivosti u svojoj knjizi Zemmul-heva, Ibnul-Dževzi je, između ostalog, rekao: „*Sabr* u jeziku znači zabraniti, zatvoriti, suzdržati, i onaj ko nekome nešto zabrani, on ga samim tim tjera da trpi i sabura. Mjesec ramazan se naziva mjesecom strpljivosti jer se u tim danima vjernici sustežu od jela, pića i intimnog odnosa. Dakle, strpljiv je onaj koji se susteže od onoga za čim teži njegova duša, kao i onaj koga je pogodilo iskušenje, pa on u ime Allaha trpi i podnosi to iskušenje bez očajavanja i srdžbe.” Pohvalna, lijepa strpljivost je ona bez prigovaranja, bez jadikovanja i bez pritužbe. Neko je upitao Džunejda o značenju strpljivosti, pa je rekao: „Strpljivost je dočekivanje bola i iskušenja bez ljutnje i srdžbe.” A Zunun el-Misri je rekao: „Strpljivost znači udaljavati se od prijestupa, biti smiren u srdžbi i prikazivati se bogatim u stanju siromaštva te ne jadati se ljudima.” „Strpljenje nema značenje stalnog mirovanja, nego znači iznalazak načina i pronalazak izlaza, što je pohvalno jer upućuje na promjene...” (el-Avde, 2014:159).

Postoje dvije vrste jadikovanja ili jadanja. Jedno je jadanje Allahu na svoje stanje i ono ne poništava sabur. Primjer za to je Jakub, a.s., koji je, nakon što je izgubio sina Jusufa, govorio: ***Ja tugu svoju i jad svoj pred Allaha iznosim, a od Allaha znam ono što vi ne znate*** – reče on. (*Kur'an, Jusuf, 86.*) A drugo je jadanje ljudima na težinu stanja i iskušenja. Ova vrsta jadanja je u suprotnosti sa strpljivošću i ona je zapravo poništava. Jedan pobožnjak je čuo čovjeka kako se žali svome drugu na svoje teško materijalno stanje, pa mu je prišao i rekao: “Kako te nije stid da se žališ na Milostivog Gospodara, onome ko te ne razumije i ko nema milosti.”

Ne žalosti se! (Jusuf, 69.); Ne boj se! (El-Kasas, 25.); Ne brini se! (Et-Tevba, 40.) Smirivanje situacije i širenje spokojstva u trenucima zbrke i brige je metodologija Allahovih vjerovjesnika, a.s. Riječi tuga, žalost u Kur'anu se pojavljuje samo u obliku zabrane: ***I ne gubite hrabrost i ne žalostite se... (Ali 'Imran, 139.); I neka se ničega ne boje i ni za čim neka ne tuguju... (Junus, 62.)*** Razlog tome je što čovjek nema koristi od tuge i jadikovanja. Uzvišeni Allah želi da čovjek bude sretan, optimističan, a to može postati samo onda kada se odluči na to. Jer čovjek u sebi ne može imati dva osjećanja. Ili je pozitivno ili negativno, sam bira...

7.1. Vrste strpljivosti

Sabur je pohvalna osobina i poželjna karakteristika, koja je čovjeku od koristi. Čovjek u strpljenju dobija priliku da analizira svoje stanje i da razmisli o onome što će mu koristiti. U islamskoj literaturi spominju se tri vrste strpljivosti: 1. strpljenje u onome što je Allah naredio, na pokornosti Uznišenom Allahu, u ibadetima i teškoćama koje ih prate; 2. strpljenje, sustezanje od onoga što je Allah zabranio - harama, grijeha; suzbijanje strasti i samosvladavanje od približavanja njima; sustezanje duše od njenih hirova; zauzdavanje njenog nastojanja da počini nešto ružno; 3. strpljenje u bolnim patnjama, strašnim tragedijama, iskušenjima i ispitima bilo koje vrste, ili sadržine, tj. strpljivost na Allahovom određenju, sudbini (Hakki, 2004:87-88). Sabr ili strpljivost u pokornosti Allahu postiže se prije svega spoznajom i sviješću da su posljedice pokornosti sretan kraj na dunjaluku i vječna nagrada na ahiretu.

7.2. Strpljivost na iskušenjima

Postoje mnogi razlozi koje bi vjernike trebali motivirati i podstaknuti na strpljivost na iskušenjima i udarcima sudbine, a mi ćemo spomenuti neke od njih. Prvo, dokazi o nagradi i sevabima za iskušenje, kao i dokazi o tome da iskušenja brišu grijeha i da su dio sudbine koju

je Allah odredio i koja je zapisana prije nego je čovjek i stvoren, tako da očajavanje neće donijeti ništa dobro. Drugo, svijest o tome da su iskušenja zapravo posljedica grijeha. U tom smislu je i kur'anski ajet: ***Kakva god vas bijeda zadesi, to je zbog grijehova koje ste zaradili, a On mnoge i oprost.*** (Eš-Šura, 30.). Prenosi se da je Alija, r.a., rekao: “Nedaće ne dolaze osim s grijesima, a ne otklanjaju se osim pokajnjem.” Treće, spoznaja da je iskušenje poput gorkog lijeka koji će na kraju biti uzrokom ozdravljenja i potpunog izlječenja. Zato vjernici ne trebaju gledati na gorčinu lijeka, već na njegove posljedice. Uzvišeni je objavio: ***Ne volite nešto, a ono može biti dobro za vas; nešto volite, a ono ispadne zlo po vas. – Allah zna, a vi ne znate.*** (El-Bekare, 216.). Četvrto, svijest da nedaća ne dolazi da uništi čovjeka, već dolazi kao iskušenje i provjera strpljivosti. Ako se čovjek strpi na nedaćama i bude postojan, onda će mu Allah, dž.š. ukazati posebnu počast i učiniti ga odabranim robom ili evlijom, a ako se pokoleba i izrazi svoje nezadovoljstvo Allahovom odredbom, onda će se iskušenje samo povećati i jedna nevolja će se pretvoriti u mnoštvo nevolja, kao što se kod strpljivog čovjeka jedna nevolja na kraju pretvori u mnoštvo blagodati. Peto, svijest o tome da Allah putem iskušenja želi da vjernici potvrde svoju pokornost i vjerovanje u svakoj situaciji. Nije istinski Allahov rob onaj ko obožava Allaha samo kada mu je dobro, a kada ga snađe iskušenje, onda očajava i zaboravi na Allaha. Iskušenja su za vjernike poput vatre koja odvaja patinu od zlata, pa ono ostane čisto i zablista svojim punim sjajem. (<http://minber.ba/sabur-strpljivost-1-dio/>, 06.02.2018.)

Iskušenja su odskočna daska ka nečem boljem. Onaj koji na iskušenje gleda kao na nešto prolazno, iz čega treba nešto da nauči - poslije čega, sigurno, dolazi olakšanje – će lakše podnijeti iskušenje, mentalno i emotivno. Čovjek mora biti svjestan da onako kako definiše svoja iskušenja tako mu se i pokazuju. Kur'anski imperativ glasi „ne tugujte i ne očajavajte“. „Uspješni ljudi ne doživljavaju iskušenja i izazove lično, ne smatraju da su se Bog i sudbina urotili protiv njih nego na sve gledaju kao na priliku da postanu bolji i jači – to je ispravna percepcija koja ih oslobađa zamki uma i mentaliteta žrtve“ (Taletović, 2018:94).

Život na dunjaluku je protkan različitim vrstama iskušenja tako da ljudi imaju potrebu za strpljivošću u svim vremenima i svim generacijama, kao što imaju potrebu za hranom, vodom i zrakom. Kroz ljudski život se neprestano smjenjuju radost i tuga, sreća i nesreća, smijeh i suze, a da bi čovjek ostao uspravan i izdržao sva iskušenja, najbolje je da se naoruža strpljivošću. I sljedeći primjeri i predaje to potvrđuju. Ibn Ebi Dunya u svojoj knjizi El-I'tibar ve a'kab es-surur vel-ahzan, spominje predaju od Ibn Abbasa u kojoj je on rekao: “Nećete sresti ljude da im drugi govore: ‘Blago njima’, a da im vrijeme nije pripremljeno dane kada će

im govoriti: 'Teško njima'." A Ibn Mes'ud je rekao: "Svaka radost sa sobom nosi tugu, i nema ni jedne kuće koja se ispuni radošću a da nakon toga neće biti ispunjena žalošću." (<http://minber.ba/sabur-strpljivost-1-dio/>, 06.02.2018.)

7.3. Strpljivost pri suzdržavanju od grijeha (bluda)

Ova vrsta strpljivosti se posebno odnosi na omladinu, ali svakako da ne isključuje i starije osobe. Problem, sa kojim se suočavaju svi mladi ljudi, je problem 'veze' između muškarca i žene. Allah, dž.š., i Kur'anu govori o Jusufu, a.s., i njegovom iskušenju sa vladarevom ženom, u čijoj kući je boravio kao rob. Jusuf, a.s., je bio mladić, zdrav i izrazito lijep muškarac. Bio je rob, neznanac, koji je mogao učiniti neki grijeh, a da za to niko ne sazna. Žena vladareva je također bila lijepa, žena koja je imala ugled. Ona je bila Jusufova, a.s., vlasnica, i tražila je od njega da počini sa njom grijeh. Ona ga je pozivala u grijeh i prijetila mu zatvorom ako ne uradi ono što se od njega traži. Pitanje: Ima li mladića, pa i starijih muškaraca, koji bi se strpili od grijeha u ovoj situaciji? Ne samo da je vladareva žena pozivala Jusufa, a.s., na grijeh, već su i sve žene grada pokušavale da ga nagovore da počini taj grijeh. Jusuf, a.s., im odgovara: „*Sačuvaj Bože*“ – *uzviknu on* – „*vlasnik me moj lijepo pazi; a oni koji dobro uzvrate zlim neće nikad uspjeti.*“ (Kur'an, Jusuf, 23.) Na kraju je vladareva žena priznala i rekla, kako stoji u Kur'anu: „*Istina je da sam htjela da ga na grijeh navratim, ali se on odupro.*“ (Kur'an, Jusuf, 32.) Oduprijeti se grijehu, strpiti se dok se ne stupi u brak, strpiti se kako ne bi učinili nepravdu našem bračnom partneru... sve nas ovo Allah podučava ovim primjerom.

7.4. Muhammed, sallallahu alejhi ve sellem, o strpljivosti

Poslanik, s.a.v.s., je u mnogim svojim hadisima spomenuo vrijednost strpljivosti, a mi ćemo spomenuti samo neke. Ebu Hurejre, r.a., prenosi da je Muhammed, s.a.v.s., rekao: “*Kome Allah želi dobro, iskuša ga.*” (Buharija i Muslim). Prenosi se od Ibn Mes'uda da je rekao: “Ušao sam kod Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, kada je bio bolestan, dodirnuo sam ga svojom rukom i rekao mu: ‘*Allahov Poslaniče, ti imaš jaku groznicu!*’ Odgovorio je: ‘*Da, ja trpim groznicu koliko dvojica drugih ljudi.*’ Rekao sam: ‘*Je li zato imaš i duplu nagradu?*’ ‘*Da*’, odgovorio je. Zatim je kazao: ‘*Neće ni jednog muslimana pogoditi neka bolest, a da mu Allah time neće obrisati grijehe, koji s njega spadaju kao što lišće spada sa stabla.*’” (Buharija i Muslim); “*Veličina nagrade sukladna je veličini iskušenja. Kada Allah zavoli nekog roba, onda ga iskuša, ako bude zadovoljan Allahovom odredbom, Allah mu uzvratit Svojim zadovoljstvom, a ko se srdi na Allahovu odredbu, bit će mu uzvraceno srdžbom.*” (Tirmizi) Poslanik, s.a.v.s., također je kazao: “*Allah, dž.š., je rekao: ‘Kada Ja Svoga roba*

iskušam oduzimanjem vida i on se strpi na tome, zamjena za to mu je Džennet.’” (Buharija); “Kada čovjeku umre dijete, Allah kaže melekima: ‘Uzeli ste dijete Mome robu?’ Oni odgovore: ‘Da!’ Allah onda kaže: ‘Uzeli ste plod njegovog srca?’ ‘Da’, odgovore meleki. Tada ih Allah upita: ‘A šta je rekao Moj rob?’ Meleki odgovore: ‘Zahvaljuje Ti i govori: -Svi smo Allahovi i svi se Njemu vraćamo! Onda im Allah kaže: ‘Sagradite Mome robu kuću u Džennetu i nazovite je kuća zahvalnosti.’” (Tirmizi). (<http://minber.ba/sabur-strpljivost-1-dio/>, 06.02.2018.) „Kada bi Vjerovjesnika, s.a.v.s., nešto pogodilo ili ga rastužilo odmah bi se namazu predao.” (Ahmed i Ebu Davud) Namaz najviše koristi muslimanu u prevazilaženju briga i potištenosti u njegovom svakodnevnom životu. (<http://www.bkc-frankfurt.de/vaznost-i-velicina-namaza>, 12.11.2018.)

Vjerovanje (iman) se sastoji od dva dijela, jedna polovica je strpljivost, a druga je zahvalnost. Na to aludira i sljedeći ajet: ***I Musaa smo poslali s dokazim Našim: “Izvedi narod svoj iz tmina na svjetlo i opomeni ga Allahovim danima!” To su, uistinu, dokazi za svakog onog ko je strpljiv i zahvalan. (Ibrahim, 5.)*** Muhammed, s.a.v.s., je rekao: „Čudan li je primjer vjernika! U kakvoj se god situaciji nađe, on je na dobitku i takav slučaj nije ni sa kim drugim osim s vjernikom: ako ga zadesi kakvo dobro, on zahvali Allahu i bude nagrađen zbog toga, a ako ga zadesi šta loše, on se strpi, pa mu i to donese nagradu od Allaha.“ (Muslim). Nakon što vjernik i vjernica, na ovakav način, spoznaju i shvate suštinu vjerovanja, onda nipošto ne bi smijeli zapostaviti ova dva puta koji vode Allahovom zadovoljstvu i pridruživanju skupini sretnika na Sudnjem danu. Musliman treba da sebe nauči strpljenju i dugom iščekivanju. Strpljivost je pokazatelj snage i veličine, on je znak vladanja čovjeka samim sobom. Treba shvatiti da Allah, dž.š., ne preferira patnju samu po sebi, On ne voli sa se ljudi namjerno izlažu patnjama. „Enes b. Malik pripovijeda kako je Božiji Poslanik, s.a.v.s., vidio jednog starca kako hoda oslonjen na svoja dva sina. ‘Šta je ovome?’ – upita Poslanik, s.a.v.s. ‘Zavjetovao se da će hodati.’ – odgovoriše mu. ‘Allahu nije potrebno to što ovaj čovjek samog sebe kažnjava.’ – reče Poslanik, s.a.v.s., i naredi mu da uzjaše.“ (Buhari) (Čovjek se bio zavjetovao da će pješice otići da obiđe Kabu, pa mu je Poslanik, s.a.v.s., naredio da ode jašući.)

Poslanik, s.a.v.s., je rekao: „Džennet je obavijen neugodnostima, a Džehennem strastima.“ (Muslim)

Mi ćemo vas dovoditi u iskušenje malo sa strahom i gladovanjem i time što ćete gubiti imanja i živote i ljetine. A ti obraduj strpljive. (El-Bekare, 155.) Allah obavještava svoje

robove da će ih iskušavati, ispitivati ih nekada u dobru, a nekada u teškoćama, kroz strah i glad; da će gubiti dio imetka, što se mnogima dešava, ali ne gledaju na to kao iskušenje, već samo kao nepravdu i ističu nezadovoljstvo; smrt roditelja, prijatelja, bližnjih; neće vam uvijek roditi bašče i njive kao obično, pa ko strpljiv bude u ovakvim i sličnim situacijama – imat će nagradu, a ko bude malodušan – stići će ga kazna. Zato Uzvišeni Allah kaže: **...A ti obraduj strpljive, one koji kada ih kakva nevolja zadesi, samo kažu: Mi smo Allahovi i Njemu ćemo se vratiti. (El-Bekare, 155-156.)**, tj. ovim svojim riječima oni se predaju i nalaze utjehu za ono što ih je pogodilo znajući da pripadaju Allahu... (Nesib er-Rifa'i, 2002:108). **...samo oni koji budu strpljivi bit će bez računa nagrađeni. (Ez-Zumer, 10.)**, tj. njima se neće vagati nego će dobiti bez računa. (Nesib er-Rifa'i, 2002:1156). **...A Allah voli strpljive. (Ali 'Imran, 146.)** - Musliman treba težiti tome da ga Allah, dž.š., zavoli. On treba da se, bez prigovaranja, strpi nad životnim teškoćama, da bude strpljiv u borbi protiv harama, u poslušnosti svojim roditeljima, u učenju dok studira, da bude strpljiv prilikom komunikacije sa drugima, pri odgajanju svoje porodice i sl.

Tražiti nešto u životu, da postignemo, nemoguće je a da ne bude postavljen uvjet za to. Koliko puta u životu nam je bilo 'potaman', ali se nismo znali, barem jednom, u toku dana zahvaliti na svim blagodatima koje smo dobili od našeg Gospodara. A kada nas zadesi neko iskušenje, onda tražimo Boga, pitamo se gdje je On, gdje je Njegova pomoć.

Tražite pomoć strpljenjem i namazom. To je doista teško, osim poslušnima. (El-Bekare, 45.) Ibn-Džerir navodi značenje ajeta: „O vi, svećenici Sljedbenika Knjige, tražite pomoć posvećujući se pokornosti Allahu i obavljanjem namaza, koji zadržava čovjeka od sramotnih i nevaljanih djela i približava Allahovom zadovoljstvu, čije obavljanje nije teško samo pokornim, tj. skromnim i predanim pokornosti iz straha od Njega.“ Jasno je da navedeni ajet, iako predstavlja obraćanje u kontekstu opomene Izraelćanima, nije upućen isključivo njima, nego ima opći smisao kako za njih tako i za druge ljude. A, Allah najbolje zna! (Nesib er-Rifa'i, 2002:57). Onaj koji vjeruje da će sresti svoga Gospodara, koji vjeruje da će biti ponovo proživljen na Sudnjem danu, gdje će svako polagati svoje račune za učinjena djela, za takvu osobu je lahko da djeluje predano i da ne čini loša djela.

7.5. Mudrosti iskušenja

a) Postizanje većih stepena – Uzvišeni Allah čovjeka stavlja na iskušenja kako bi mu uzdigao stepene kod Sebe. „Svaki čovjek će biti iskušavan prema jačini svoje vjere. Ako mu vjera bude

čvrsta, njegova iskušenja će biti jača, a ako je u vjeri slab, biće iskušen prema jačini svoje vjere.“ (Tirmizi) Ako je čovjek na većem iskušenju, ima veći stepen u Džennetu.

b) Kako nas ne bi zadesila oholost i umišljenost – Zamisli smiren život, bez problema. Je li to moguće? Nije. Kada bi zaista tako bilo, čovjek bi postao ohol, umišljen, i smatrao bi da mu niko ništa ne može učiniti, nauditi. Zaboravio bi Onoga ko ga je stvorio. Zbog toga Uzvišeni Allah, iz Svoje samilosti prema čovjeku, stavlja ga na iskušenja, kako bi uvidio svoju potrebu za Njim. I kako bi mu ukazao na Svoju moć. On to čini iz ljubavi prema čovjeku, kako bi napredovao kao ličnost, i postao duhovno jači.

Treba se strpjeti i onda kada se sazna nesretna vijest. *„Enes ibn Malik, r.a., prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., prošao pored neke žene koja je plakala za svojim umrlim djetetom, pa joj je rekao: 'Boj se Allaha i strpi se.' 'Dalje od mene! Tebe nije zadesila moja nesreća i ne znaš kako mi je' – odgovori žena. Kada joj kasnije rekoše da je to bio Allahov Poslanik, s.a.v.s., otišla je njegovoj kući. Bila je iznenađena što kod Poslanikovih vrata nije našla nikakvih vratara (kao kod ostalih vladara), pa mu reče: 'Nisam te poznala.' 'Prava strpljivost je pri prvom udarcu' – odgovori on.*“ (Buhari i Muslim)

Pozitivni efekti problema se mogu ogledati u jačanju ličnosti i razvoju vještina. Čovjek otkriva svoju ličnost i karakter, te spoznaje svoje sposobnosti i slabosti, mahane i vrline. Čovjek jača iskustvom i praksom. Svaki novi problem kroz koji čovjek prođe povećava njegovo iskustvo i spoznaju, i to mu pomaže u savladavanju problema. „Bog nam je dao mnoge darove, ali jedan od najvećih je svakako mogućnost izbora. Kako ćete misliti, kako ćete se osjećati, koje ćete radnje poduzeti – vaši su izbori. Bog vas samo podržava u vašim izborima, ali i štiti od vaših pogrešnih izbora koji vam mogu nanijeti štetu. Čuva vas onda kada vam ne da ono što ste tražili i to samo zbog toga što vam priprema ono što je za vas bolje. Razmišljate li na ovaj način, nikada nećete pasti u očaj jer vam vjera ne dozvoljava da potonete“ (Taletović, 2018:96). Iskušenja imaju svoju svrhu – ona su tu da vas ojačaju, poprave, usmjere, da spoznate ko ste, da postanete mudriji... One vas upozoravaju da nešto promijenite u svom životu, bilo da su to navike ili vlastita reagovanja na neke događaje. Iskušenja znaju biti teška i iscrpljujuća, ali ta privremena bol nas transformiše u nešto bolje, a koristi su trajne. A još bitnije je da shvatimo da kada smo u iskušenju, nemamo vremena da razmišljamo o drugima, tad smo okrenuti sebi. „Ne poznajem nijednog čovjeka koji je imao iskušenje a zadržao vjeru, a da nije zbog toga bio nagrađen. Ako vam se nešto oduzme, strpite

se, dobit ćete bolje“ (Taletović, 2018:107). Uzvišeni Allah kaže u Kur'anu: ***Ta, zaista, s mukom je i last (olakšanje), zaista s mukom je i last! (El-Insirah, 5.-6.)***

„Vjera je temelj zdravog psihološkog razmišljanja koji isključuje strah, oklijevanje i depresiju. To je sve što vam treba i to će vas pokrenuti na svakom nivou“ (Taletović, 2018.:128). Svaki problem nosi sa sobom određenu korist ili određeni pozitivan efekat, a da bi saznali o kojoj vrsti koristi se radi, potrebno je da se malo upustimo u razmišljanje.

VIII ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA

Prilikom izrade magistarskog rada sprovedena je anketa sa učenicima trećeg i četvrtog razreda srednjih škola u Sanskom Mostu. Istraživanje je obuhvatilo sljedeće ustanove:

1. JU „Gimnazija“, Sanski Most
2. JU „Poljoprivredna srednja škola“, Sanski Most
3. JU „Mješovita srednja škola“, Sanski Most

Anketa je obuhvatila 289 ispitanika, dobi od 17-20 godina, srednjoškolskog obrazovanja. Od ukupnog broja ispitanika 66,1% odnosno 191 ispitanika su učenici četvrtog razreda, dok ostalih 33,9% odnosno 98 ispitanika bili su učenici trećeg razreda. U daljem tekstu će biti predstavljeni rezultati ankete.

Tabela br. 1. Broj ispitanika/učenika

	Ukupan broj ispitanika/učenika	%
Četvrti razred	191	66,1%
Treći razred	98	33,9%
Ukupno	289	100%

Broj ispitanika/učenika

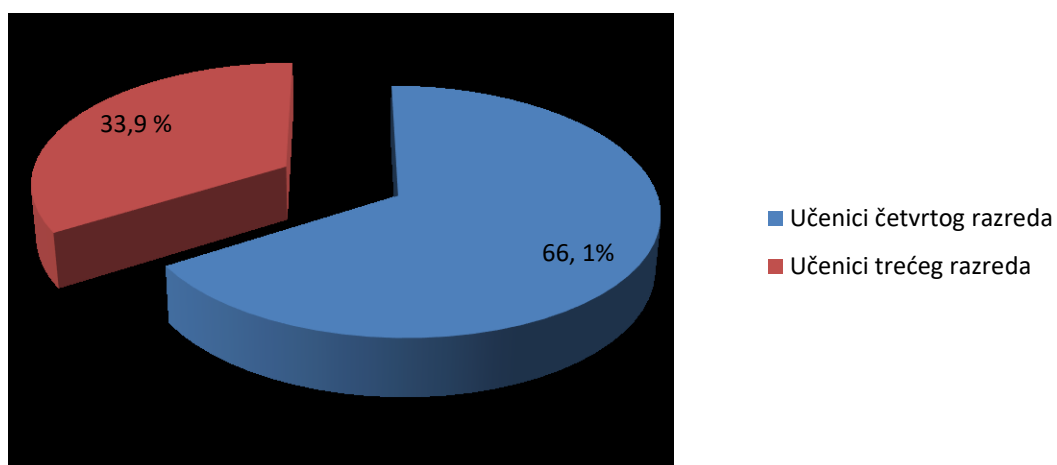
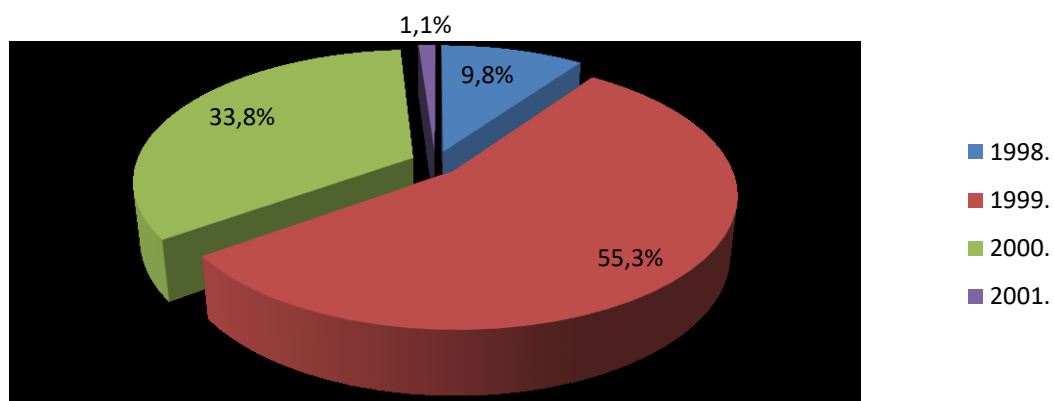

Tabela br. 2. Godina rođenja ispitanika/učenika

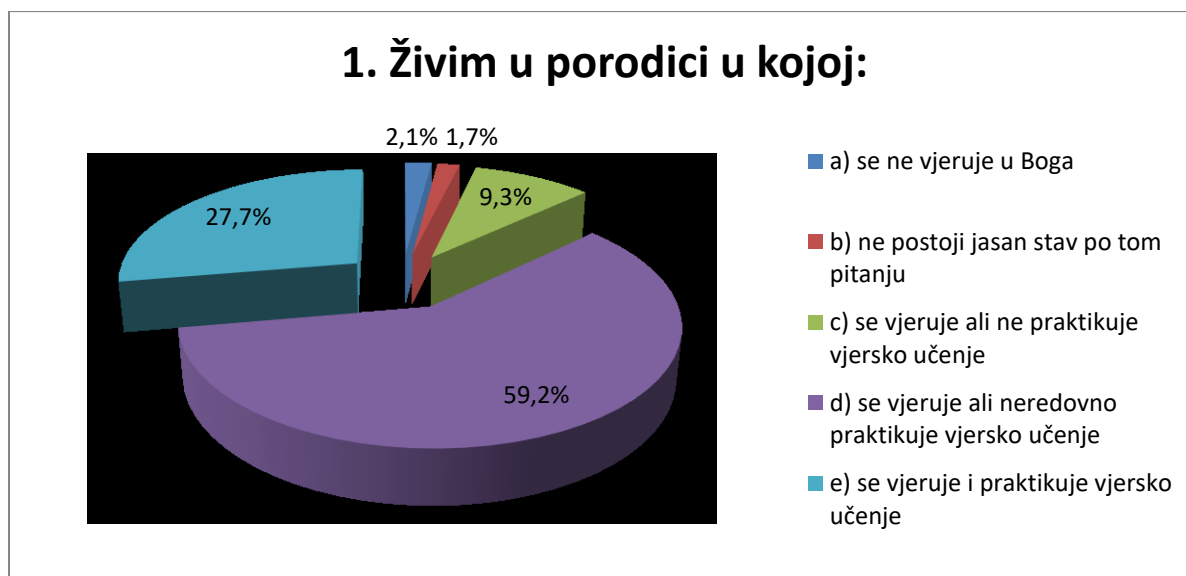
	Godina rođenja ispitanika/učenika	%
1998.	27	9,8%
1999.	152	55,3%
2000.	93	33,8%
2001.	3	1,1%
Ukupno	275	100%

Godina rođenja ispitanika/učenika

Tabela br. 3. Živim u porodici u kojoj:

	Ukupan broj ispitanika/učenika	%
a) se ne vjeruje u Boga	6	2,1%
b) ne postoji jasan stav po tom pitanju	5	1,7%
c) se vjeruje ali ne praktikuje vjersko učenje	27	9,3%
d) se vjeruje ali neredovno praktikuje vjersko učenje	171	59,2%
e) se vjeruje i redovno praktikuje vjersko učenje	80	27,7%
Ukupno	289	100%

Grafikon 1.1 Živim u porodici u kojoj

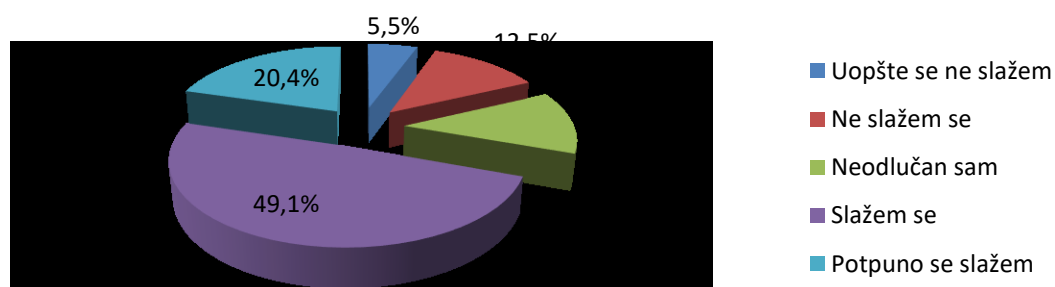
Na pitanje u kojoj porodici učenici žive, od ukupno 289 ispitanika, njih 6 je odgovorilo da žive u porodici u kojoj se ne vjeruje u Boga, sa grafikona se može vidjeti da je procentualno u pitanju 2,1% ispitanika. 5 ispitanika je odgovorilo da ne postoji jasan stav po tom pitanju, što je u procentima 1,7%. 27 ispitanika je odgovorilo da žive u porodici u kojoj se vjeruje ali ne praktikuje vjersko učenje, što je u procentima 9,3%. Najveći broj odgovora je bio da žive u porodici u kojoj se vjeruje ali neredovno praktikuje vjersko učenje, tj. 171 ispitanika, od

ukupnog broja, što je u procentima 59,2%. 80 ispitanika je odgovorilo da žive u porodici gdje se vjeruje i redovno praktikuje vjersko učenje, što je u procentima 27,7%.

Tabela br. 4. Osobe koje su u svom odrastanju imale religijski odgoj unutar porodice i formalni odgoj i obrazovanje u vjerskim institucijama imaju više pozitivnih osobina ličnosti kao što su strpljivost, plemenitost, solidarnost, iskrenost...

	Ukupan broj ispitanika/učenika	%
Uopšte se ne slažem	16	5,5%
Ne slažem se	36	12,5%
Neodlučan sam	36	12,5%
Slažem se	142	49,1%
Potpuno se slažem	59	20,4%
Ukupno	289	100%

2. Osobe koje su u svom odrastanju imale religijski odgoj unutar porodice i formalni odgoj i obrazovanje u vjerskim institucijama imaju više pozitivnih osobina ličnosti kao što su strpljivost, plemenitost, solidarnost,...

Grafikon 1.2 Osobe koje se u svom odrastanju imale religijski odgoj unutar porodice i formalni odgoj i obrazovanje u vjerskim institucijama imaju više pozitivnih osobina ličnosti kao što su strpljivost, plemenitost i solidarnost...

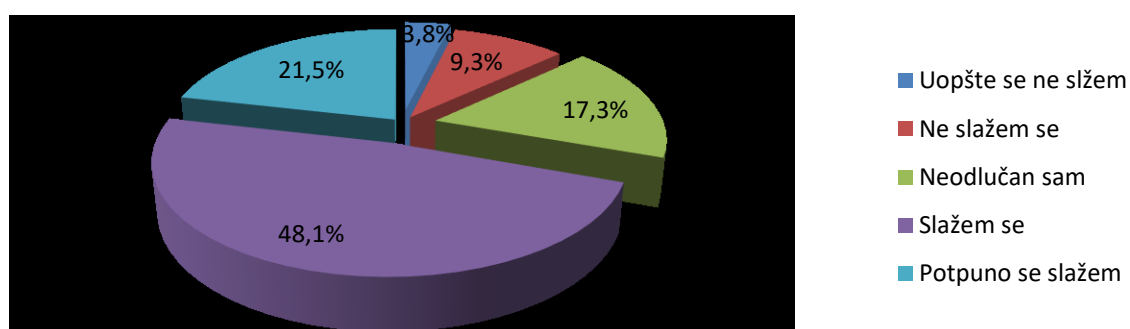
Na pitanje da osobe koje se u svom odrastanju imale religijski odgoj unutar porodice i formalni odgoj i obrazovanje u vjerskim institucijama imaju više pozitivnih osobina ličnosti

kao što su strpljivost, plemenitost i solidarnost... 16 ispitanika je odgovorilo da se uopšte ne slaže sa navedenom konstatacijom, što je u procentima 5,5%. Njih 36 je odgovorilo da se ne slaže sa navedenom konstatacijom, što je u procentima 12,5%. Također 36 ispitanika je odgovorilo da su neodlučni s navedenom konstatacijom, što je u procentima 12,5%. Najveći broj ispitanika je odgovorilo da se slaže sa navedenom konstatacijom, tj. 142 ispitanika, što je u procentima 49,1%. Njih 59, što je u procentima 20,4%, je odgovorilo da se potpuno slažu sa navedenom konstatacijom.

Tabela br. 5. Religiozne porodice su stabilnije i funkcionalnije, smirenije, sretnije.

	Ukupan broj ispitanika/učenika	%
Uopšte se ne slažem	11	3,8%
Ne slažem se	27	9,3%
Neodlučan sam	50	17,3%
Slažem se	139	48,1%
Potpuno se slažem	62	21,5%
Ukupno	289	100%

3. Religiozne porodice su stabilnije i funkcionalnije, smirenije, sretnije.

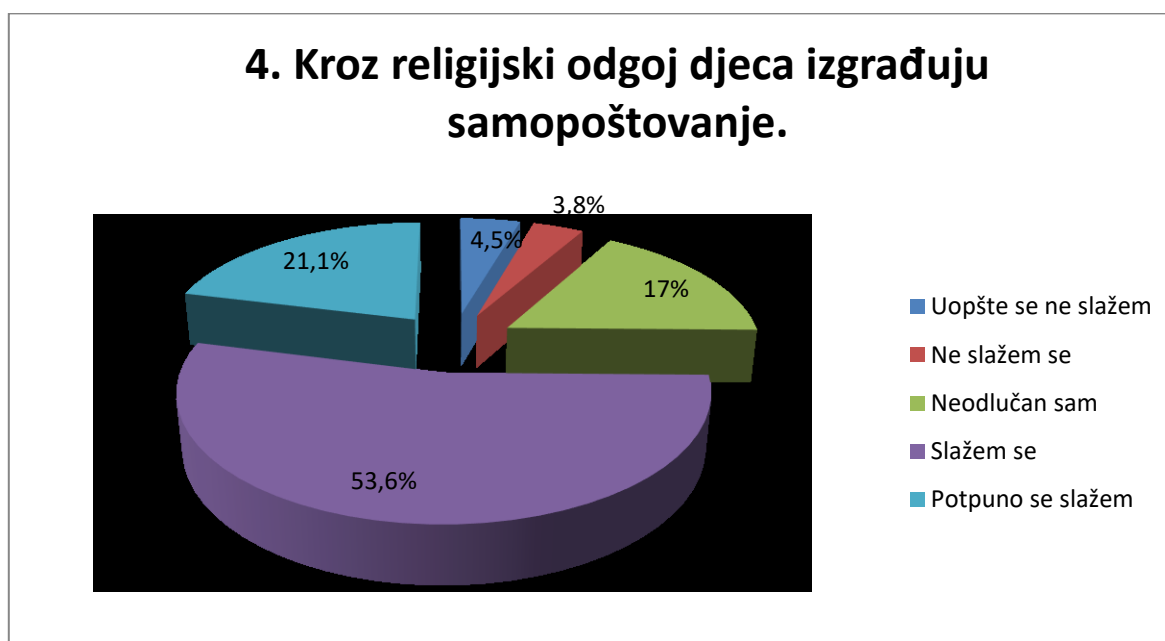
Grafikon 1.3 Religiozne porodice su stabilnije i funkcionalnije, smirenije, sretnije.

Ovom konstatacijom se dokazuje i postavljena hipoteza da su religiozne porodice stabilnije, funkcionalnije, smirenije i sretnije. 62 ispitanika se potpuno slažu sa navedenom

konstatacijom, što je u procentima 21,5%. Na grafikonu se jasno može vidjeti da najveći broj ispitanika, 139 od ukupnog broja, se slaže da su religiozne porodice stabilnije, funkcionalnije, smirenije i sretnije, što je u procentima 48,1%. 50 ispitanika, što je u procentima 17,3%, je odgovorilo da su neodlučni po tom pitanju. Njih 27 se ne slaže s navedenom konstatacijom, što je u procentima 9,3%. Od ukupnog broja ispitanika, 11 je odgovorilo da se uopšte ne slažu da su religiozne porodice stabilnije i funkcionalnije, smirenije, sretnije, što je u procentima 3,8%.

Tabela br. 6. Kroz religijski odgoj djeca izgrađuju svoje samopoštovanje.

	Ukupan broj ispitanika/učenika	%
Uopšte se ne slažem	13	4,5%
Ne slažem se	11	3,8%
Neodlučan sam	49	17%
Slažem se	155	53,6%
Potpuno se slažem	61	21,1%
Ukupano	289	100%

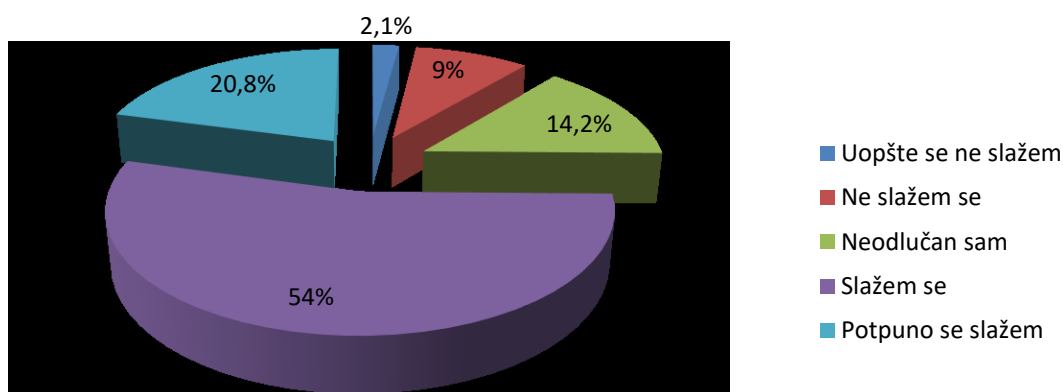
Grafikon 1.4 Kroz religijski odgoj djeca izgrađuju samopoštovanje

13 ispitanika se uopšte ne slaže da kroz religijski odgoj djeca izgrađuju samopoštovanje, što je u procentima 4,5%. Njih 11, u procentima 3,8%, se ne slaže sa navedenom konstatacijom. Neodlučno je bilo 49 ispitanika, tj. 17%. I ovdje jasno vidimo da se najveći broj ispitanika, 155 od ukupnog broja, a u procentima 53,6%, slaže da kroz religijski odgoj djeca izgrađuju samopoštovanje. A ostalih 61 ispitanika se potpuno slaže sa navedenom konstatacijom, što je u procentima 21,1,%. Kao što možemo vidjeti, i ovom konstatacijom se potvrdila hipoteza koja je postavljena u nacrtu istraživanja, i to da religijski odgoj pomaže u izgradnji samopoštovanja, čime djeca postaju sigurnija u sebe.

Tabela br. 7. Odgojni metodi koji se koriste u religioznim porodicama potiču pozitivne osobine ličnosti.

	Ukupan broj ispitanika/učenika	%
Uopšte se ne slažem	6	2,1%
Ne slažem se	26	9%
Neodlučan sam	41	14,2%
Slažem se	156	54%
Potpuno se slažem	60	20,8%
Ukupno	289	100%

5. Odgojni metodi koji se koriste u religioznim porodicama potiču pozitivne osobine ličnosti.

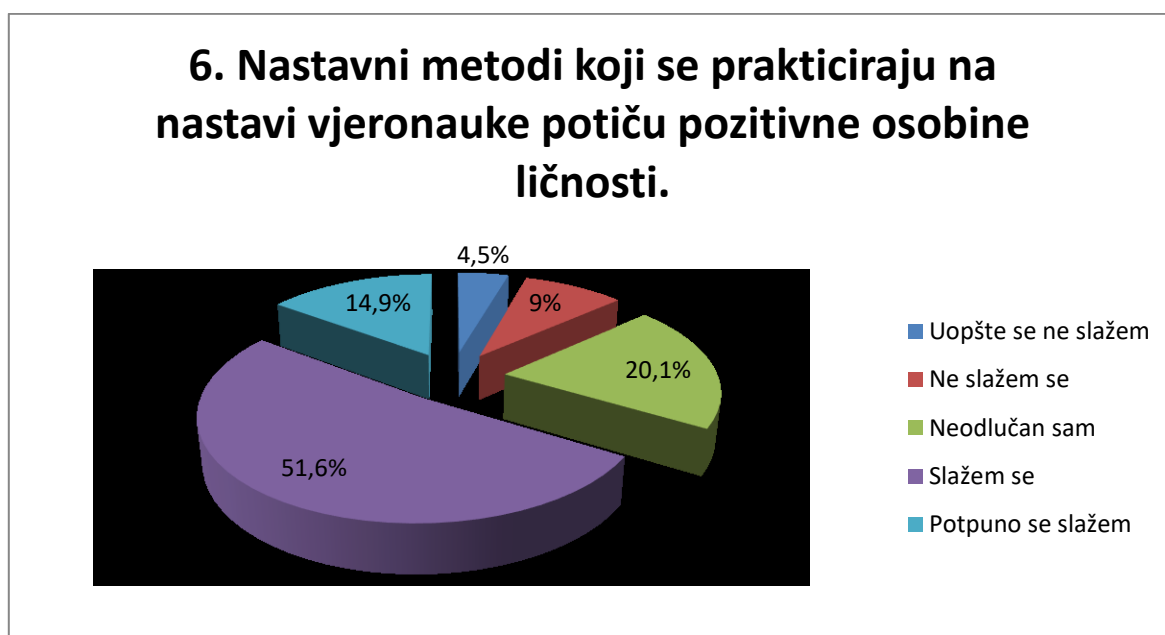

Grafikon 1.5 Odgojni metodi koji se koriste u religioznim porodicama potiču pozitivne osobine ličnosti

6 ispitanika se uopšte ne slaže s tim da odgojni metodi koji se koriste u religioznim porodicama potiču pozitivne osobine ličnosti, što je u procentima 2,1%. Njih 26, tj. 9% ispitanika, se ne slaže sa navedenom konstatacijom. 41 ispitanika, u procentima 14,2%, je odgovorilo da je neodlučno po tom pitanju. Opet se jasno na grafikonu može vidjeti da je najveći broj ispitanika, 156 od ukupnog broja, odgovorilo sa slažem se, što je u procentima 54%. Potpuno se slaže 60 ispitanika, tj. 20,8%. Ovom konstatacijom sam potvrdila svoju hipotezu da odgojni metodi koji se koriste u religioznim porodicama potiču pozitivne osobine ličnosti.

Tabela br. 8. Nastavni metodi koji se prakticiraju na nastavi vjeronauke potiču pozitivne osobine ličnosti.

	Ukupan broj ispitanika/učenika	%
Uopšte se ne slažem	13	4,5%
Ne slažem se	26	9%
Neodlučan sam	58	20,1%
Slažem se	149	51,6%
Potpuno se slažem	43	14,9%
Ukupno	289	100%

Grafikon 1.6 Nastavni metodi koji se prakticiraju na nastavi vjeronauke potiču pozitivne osobine ličnosti

Na konstataciju da nastavni metodi koji se prakticiraju na nastavi vjeronauke potiču pozitivne osobine ličnosti 13 ispitanika se uopšte ne slaže s tim, što je u procentima 4,5% od ukupnog broja ispitanika. 26 ispitanika se ne slaže s navedenom konstatacijom, što je 9% od ukupnog broja ispitanika. 58 ispitanika, u procentima 20,1%, je neodlučno po tom pitanju. 149 ispitanika, što je u procentima 51,6%, se složilo s tim da nastavni metodi na nastavi vjeronauke potiču pozitivne osobine ličnosti. Potpuno se slaže 43 ispitanika, što je 14,9% u procentima. Također i ovom konstatacijom sam dokazala svoju hipotezu da nastavni metodi koji se prakticiraju na nastavi vjeronauke potiču pozitivne osobine ličnosti.

Tabela br. 9. Najveću snagu i temelj religijskom odgoju daje svijest i uvjerenje o Bogu kao da Ga vidi, jer iako čovjek Boga ne vidi, On njega vidi.

	Ukupan broj ispitanika/učenika	%
Uopšte se ne slažem	8	2,8%
Ne slažem se	5	1,7%
Neodlučan sam	37	12,8%
Slažem se	159	55%
Potpuno se slažem	80	27,7%
Ukupno	289	100%

Grafikon 1.7 Najveću snagu i temelj religijskom odgoju daje svijest i uvjerenje o Bogu kao da Ga vidi, jer iako čovjek Boga ne vidi, On njega vidi

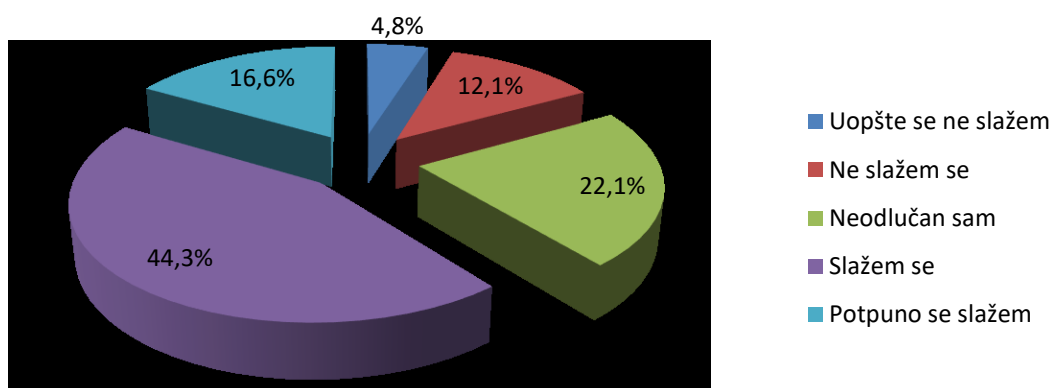

Ovom konstatacijom sam dokazala i svoju sljedeću hipotezu, i to da je odgoj primijenjena etika i čovjekova savjest na djelu i akciji. Najveću snagu i temelj religijskom odgoju daje svijest i uvjerenje o Bogu kao da Ga vidi, jer iako čovjek Boga ne vidi, On njega vidi. 80 ispitanika, što je u procentima 27,7%, se potpuno slaže sa ovom konstatacijom. Zatim, 159 ispitanika, odnosno 55% od ukupnog broja, se slaže sa navedenom konstatacijom, što se jasno može vidjeti i na grafikonu. 37 ispitanika, u procentima 12,8%, je neodlučno po tom pitanju. Dok je 5 ispitanika (1,7%) odgovorilo da se ne slaže, a 8 ispitanika (2,8%) se uopšte ne slaže sa navedenom konstatacijom.

Tabela br. 10. Osobe koje su religijski odgojene imaju veće mogućnosti izgraditi bolje odnose s drugim ljudima.

	Ukupan broj ispitanika/učenika	%
Uopšte se ne slažem	14	4,8%
Ne slažem se	35	12,1%
Neodlučan sam	64	22,1%
Slažem se	128	44,3%
Potpuno se slažem	48	16,6%
Ukupno	289	100%

8. Osobe koje su religijski odgojene imaju veće mogućnosti izgraditi bolje odnose s drugim ljudima.

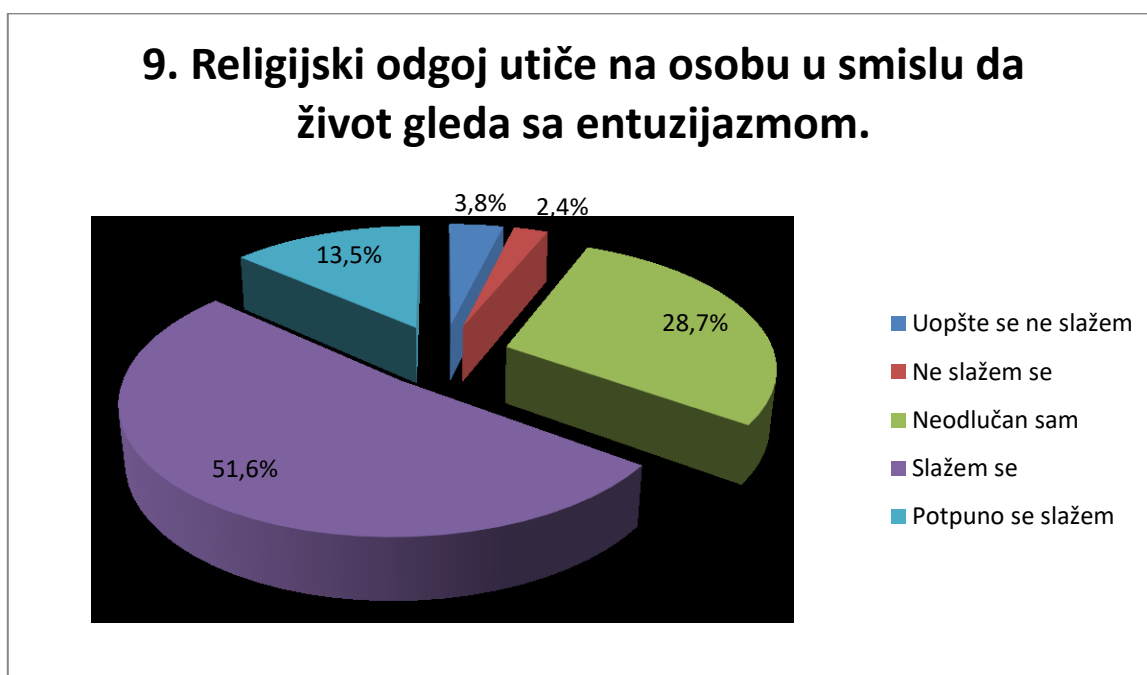

Grafikon 1.8 Osobe koje su religijski odgojene imaju veće mogućnosti izgraditi bolje odnose s drugim ljudima

Na konstataciju da osobe koje su religijski odgojene imaju veće mogućnosti izgraditi bolje odnose s drugim ljudima 14 je odgovorilo da se uopšte ne slaže, što je u procentima 4,8% od ukupnog broja ispitanika. 35 ispitanika se ne slaže sa navedenom konstatacijom, što je u procentima 12,1%. 64 (22,1%) ispitanika je neodlučno po tom pitanju. 128 (44,3%) ispitanika se slaže, dok ostalih 48 (16,6%) ispitanika se potpuno slaže sa navedenom konstatacijom. Time je dokazana još jedna hipoteza, da osobe koje su se religijski odgajale imaju veće mogućnosti izgraditi bolje odnose sa drugim ljudima.

Tabela br. 11. Religijski odgoj utiče na osobu u smislu da život gleda sa entuzijazmom.

	Ukupan broj ispitanika/učenika	%
Uopšte se ne slažem	11	3,8%
Ne slažem se	7	2,4%
Neodlučan sam	83	28,7%
Slažem se	149	51,6%
Potpuno se slažem	39	13,5%
Ukupno	289	100%

Grafikon 1.9 Religijski odgoj utiče na osobu u smislu da život gleda sa entuzijazmom

Na konstataciju da religijski odgoj utiče na osobu u smislu da život gleda sa entuzijazmom, njih 11, što je u procentima 3,8%, je odgovorilo da se uopšte ne slažu s tim. 7 ispitanika je odgovorilo da se ne slaže s navedenom konstatacijom, što je u procentima 2,4%. 83 (28,7%) ispitanika je bilo neodlučno. Najviše ispitanika je bilo koji se slažu sa navedenom konstatacijom što se jasno može vidjeti i na grafikonu – 51,6%, tj. 149 ispitanika od ukupnog broja ispitanika. Njih 39 (13,5%) se potpuno slaže sa navedenom konstatacijom. I time je dokazana još jedna hipoteza koja je postavljena u nacrtu istraživanja.

Tabela br. 12. Čovjek u vjeri lakše podnosi životne teškoće i poraze koje ga zadese.

	Ukupan broj ispitnika/učenika	%
Uopšte se ne slažem	8	2,8%
Ne slažem se	17	5,9%
Neodlučan sam	24	8,3%
Slažem se	133	46%
Potpuno se slažem	107	37%
Ukupno	289	100%

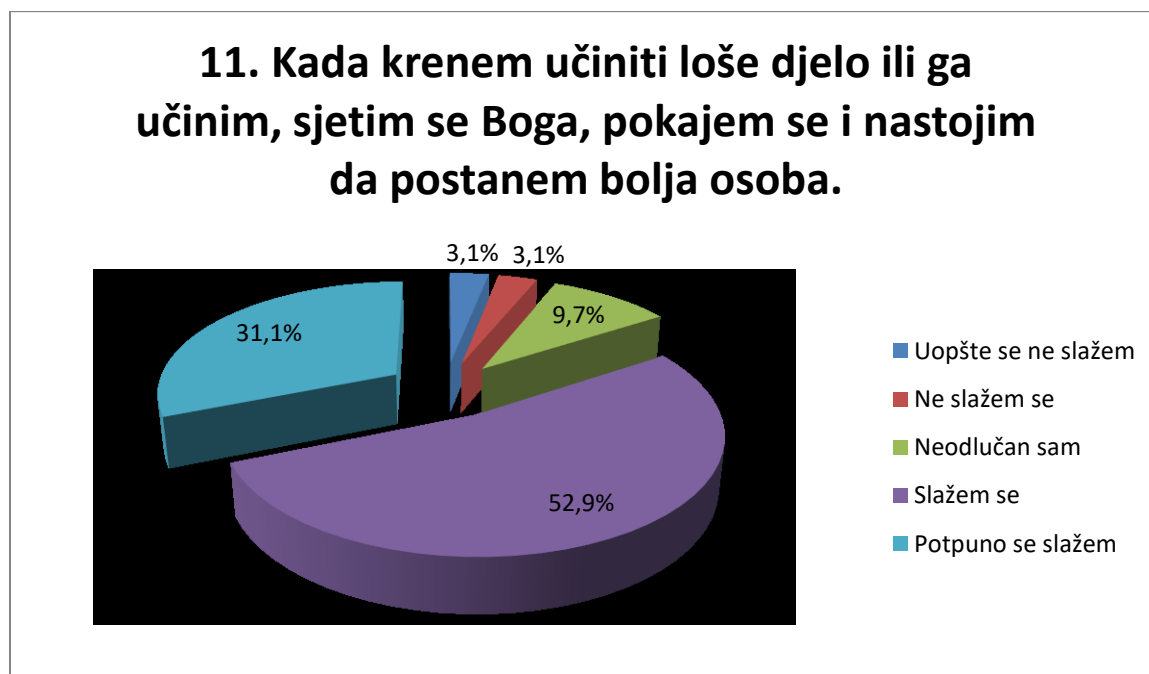

Grafikon 1.10 Čovjek u vjeri lakše podnosi životne teškoće i poraze koje ga zadese

107 ispitanika, što je u procentima 37%, se potpuno slaže s konstatacijom da čovjek u vjeri lakše podnosi životne teškoće i poraze koje ga zadese, dok 133 (46%) ispitanika se slaže sa navedenom konstatacijom. Njih 24 (8,3%) je bilo neodlučno. 17 (5,9%) se ne slaže s tim da čovjek u vjeri lakše podnosi životne teškoće i poraze koje ga zadese, dok 8 (2,8) ispitanika se uopšte ne slaže s navedenom konstatacijom.

Tabela br. 13. Kada krenem učiniti loše djelo ili ga učinim, sjetim se Boga, pokajem se i nastojim da postanem bolja osoba.

	Ukupan broj ispitanika/učenika	%
Uopšte se ne slažem	9	3,1%
Ne slažem se	9	3,1%
Neodlučan sam	28	9,7%
Slažem se	153	52,9%
Potpuno se slažem	90	31,1%
Ukupno	289	100%

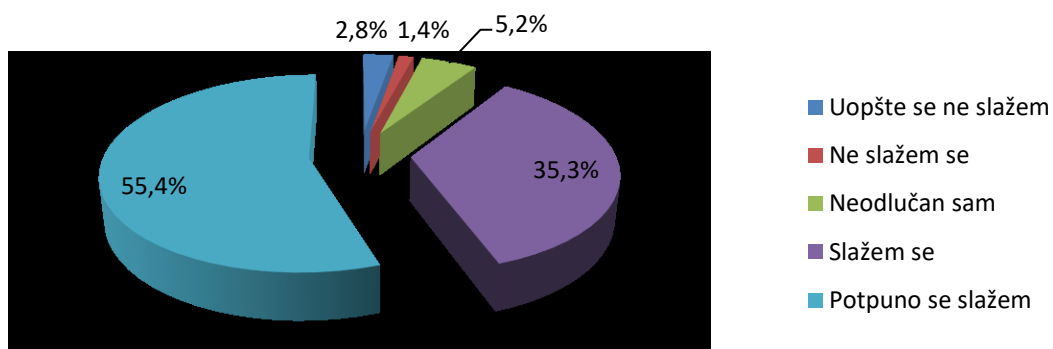
Grafikon 1.11 Kad krenem učiniti loše djelo ili ga učinim, sjetim se Boga, pokajem se i nastojim da postanem bolja osoba

Na grafikonu se može jasno vidjeti kako vjera utječe na čovjeka, u smislu da postane bolja osoba. 90 ispitanika, što je u procentima 31,1%, je odgovorilo da se potpuno slaže, dok je 153 ispitanika, tj. 52,9% od ukupnog broja ispitanika, je odgovorilo da se slaže s navedenom konstatacijom. 28 (9,7%) ispitanika je bilo neodlučno. Njih 9 (3,1%) se ne slaže, i također ostalih 9 (3,1%), od ukupnog broja ispitanika, se uopšte ne slaže s navedenom konstatacijom.

Tabela br. 14. Vjera me uči da se lijepo ophodim prema roditeljima, rodbini, prijateljima, svim ljudima bez obzira koje su vjere ili nacionalnosti.

	Ukupan broj ispitanika/učenika	%
Uopšte se ne slažem	8	2,8%
Ne slažem se	4	1,4%
Neodlučan sam	15	5,2%
Slažem se	102	35,3%
Potpuno se slažem	160	55,4%
Ukupno	289	100%

12. Vjera me uči da se lijepo ophodim prema roditeljima, rodbini, prijateljima, svim ljudima bez obzira koje su vjere ili nacionalnosti.

Grafikon 1.12 Vjera me uči da se lijepo ophodim prema roditeljima, rodbini, prijateljima, svim ljudima bez obzira koje su vjere ili nacionalnosti

Najviše ispitanika, njih 160, u procentima 55,4%, se potpuno slaže s konstatacijom da ih vjera uči da se lijepo ophode prema svojim roditeljima, rodbini, prijateljima, svim ljudima bez obzira koje su vjere ili nacionalnosti. Dok njih 102 (35,3%) je odgovorilo da se slažu sa navedenom konstatacijom. 15 ispitanika (5,2%) je bilo neodlučno. 4 ispitanika (1,4%) se ne slaže, dok 8 (2,8%) se uopšte ne slaže s navedenom konstatacijom.

IX ZAKLJUČAK

U zaključnom razmatranju ovog rada smo ukratko rezimirali rezultate do kojim smo došli u ovom istraživanju.

Svaka religija sadrži neku osnovnu moralnu odgojnu premisu. Za uspješan religijski odgoj potrebna je uspješna komunikacija između odgajnika i odgajatelja, zasnovana na međusobnom povjerenju. Religija prihvata sve ljude, zbližuje ih, svi su dio jedne zajednice, a roditelje možemo smatrati najboljim vjerskim odgajateljima ako posjeduju istinske vrijednosti. Moralna i etička načela najbolje možemo spoznati kroz proces religijskog odgoja. Pedagogija ima istaknuto mjesto u islamu, jer prve riječi i poruke koje su bile objavljene Poslaniku Muhammedu, s.a.v.s., je odgojno-obrazovnog karaktera i čisto su pedagoške prirode. Uzvišeni Allah kaže: **Čitaj, u ime Gospodara tvoga, koji stvara, stvara čovjeka od ugruška! Čitaj, plemenit je Gospodar tvoj, koji poučava peru, koji čovjeka poučava onome što ne zna. (Kur'an, El-'Alek, 1-5.)** Ovaj ajet pokazuje nerazdvoјivost pedagogije i islama; on sadrži učenje i odgajanje, jer bez odgoja nije moguće obrazovanje. I upravo ovako žive, ili bi trebali živjeti muslimani i njihove porodice. „Većina pokvarenosti u djece dolazi od roditelja, njihovog zanemarivanja djece i propuštanja podučavanja propisima vjere. Tako su ih izgubili još kao male i učinili beskorisnim samima sebi u mladosti, a svojim roditeljima u starosti kao što je jedan tako grdio svoje dijete za neposlušnost, na što mu ovaj reče: „Oče, ti si mene zanemario u mladosti, pa ja to činim tebi u starosti, ti si mene izgubio tad, a ja tebe sad.““ (Mursi, 2004:16-17). Savremeno društvo je zaraženo željom za materijalnim vrijednostima, čime se potiskuju sve više etičke, estetske, kulturne, religijske i pedagoške vrijednosti. Narkomanija, alkoholizam i druge ovisnosti u srži razaraju porodično tkivo i često dovode članove porodice do bezizlaznih situacija. A upravo ove anomalije već odavno su zarazile naš svijet. Zapostavio se čovjek i njegov duh. Htjeli mi priznati ili ne, ali udaljavanjem od vjerskih načela došlo je do širenja sujevjerja, strahova, samoubistava, bolesti ovisnosti... Zar nam ovo ne govori da su ljudi duhovno nazadovali? Traže sreću u nesreći, u porocima, nastojeći da popune prazninu koja vlada u njima. „Ljudi miješaju dvije stvari: uvjete u kojima

ljudi žive i ljudsku prirodu. Uvjeti života danas i prije samo dvadeset godina nisu isti, slažemo se. Ali je ljudska priroda ostala netaknuta. Čovjek je, u suštini, isti prije 1400 godina, a i danas, a i nakon nas. Ljudska duša i srce, ljudsko tijelo, ljudske potrebe, ljudske želje, ljudski strahovi – sve je to ostalo netaknuto.“ (*Prof. Nedim Botić – Časopis El-Asr, 22 str.*) Religijski odgajati, a u ovom slučaju islamski, znači formirati kod mladih svijest koja će im omogućiti da svoje ponašanje usklade spram drugima, spram svijeta koji nas okružuje i posebno spram Vječne istine – Uzvišenog Allaha. Smisao religijskog odgoja treba biti u funkciji očovječenja čovjeka. Kur'an i Sunnet daju čovjeku odgovore na sva pitanja, pa i na pitanja kako odgojiti čovjeka, i samog sebe. „U obzorju dvadesetprvog stoljeća čovjek je sve više otuđen, sumnjive vrijednosti su potisnule esencijalne, sve prisutnija individualna i kolektivna frustracija je izbor brojnim etičkim i drugim devijacijama, zbog čega religija postaje neophodni konstituens za uspostavu poremećene nivelacije duhovne i egzistencijalne suštine čovjekovog bitka. Dakle, religija je realna čovjekova nužnost koja je svakim danom sve više potencirana. (R.Čatić, 2003.)“ (Tomić, Osmmić i Karić, 2006:188).

Ako promatramo kroz historiju razvoj čovječanstva, vidimo da je u svim periodima bilo, manjih ili većih, zločina koje su ljudi činili jedni drugima. Zlo, na bilo kojoj osnovi, se ne može potpuno ugasiti, ali se devijantna ponašanja mogu svesti u neke optimalne okvire koji se mogu kontrolirati, prevenirati i učiniti podnošljivim. Odgoj djece je u krizi, ali i porodica koja sve više gubi na značaju. Preokupiranost radom, poslom više nije borba za egzistenciju, već borba za luksuz i uživanje. Roditelji nemaju vremena za djecu, za njihov odgoj i druženje. I ne treba nas čuditi da kao posljedica toga nastaju problemi u društvu, kao što su alkoholizam, narkomanija, kriminal, nemoralne radnje i sl. Međutim, nedostatak kućnog odgoja nije jedini uzrok za pojavu većine problema i zločina u društvu. Jedan od faktora je i gubitak životnog smisla, nezaposlenost, korupcija, različiti stresovi, alkoholizam, narkomanija i sl. Promijenio se sistem vrijednosti, prihvataju se novi pogledi na život, formiraju se stavovi i uvjerenja i u skladu s njima se ponašaju. Čovjek gubi svoj identitet jer mu se nameće drugi identitet, drugačiji stil života, razmišljanje i svrha življenja. De facto, društvo malo radi na edukaciji porodica o važnosti odgoja, a o kvalitetnim uslovima da ne govorimo. Islam, islamske metode odgoja, je u stanju da smanji probleme maloljetničke delikvencije, kriminala, nedoličnog ponašanja i ostalih problema u društvu.

Cilj ovog istraživanja je bio da se ispita da li principi i metode islamskog odgoja i obrazovanja pozitivno utječu na razvoj čovjekove ličnosti. Koliko je zaista zastupljena vjera u bh porodica, u ovom slučaju u Sanskom Mostu, te koji utjecaj ima na njih i njihov život.

Kroz anketu i intervju smo došli do odgovora, gdje se ipak eksplicite može vidjeti da je vjera prisutna u životu čovjeka i da ima pozitivan utjecaj. Kroz anketu i konstatacije dokazane su hipoteze koje smo postavili u radu. Rezultati istraživanja potvrdili su pomoćne hipoteze, a samim tim potvrđena je i generalna hipoteza. U toku istraživanja došli smo do zaključka da većina mladih ljudi ima pozitivan stav i mišljenje o vjeri i njihovim odgojnim načelima, te da na njih imaju pozitivan utjecaj. Jedna od razrađujućih hipoteza je bila da su religiozne porodice stabilnije i funkcionalnije, smirenije, sretnije, te da su djeca u takvim porodicama sigurnija u sebe, i dokazana je putem ankete gdje se 53,6% složilo s navedenom konstatacijom. Sljedeća hipoteza, koja je glasila da odgojni metodi koji se koriste u religioznim porodicama potiču pozitivne osobine ličnosti, također je dokazana u anketi, gdje se 54% učenika složilo s tom konstatacijom. Kroz intervju sa psihologinjom Kadirić, koja dugi niz godina i radi sa roditeljima, djecom i omladinom, možemo vidjeti da religijski odgoj i obrazovanje u suštinskom smislu doprinose razvoju poželjnih osobina ličnosti i ponašanja, jer, kako ona i navodi, ne postoji religija čije je učenje samo po sebi destruktivno ili negativno. „Porodice koje religiju istinski žive i doživljavaju i u skladu s njenim općim načelima ponašaju žive u prednosti jer, između ostalog, svoje probleme i eventualne životne poteškoće i nedaće stavljaju u širi kontekst te ih u skladu s tako razvijenim stavovima lakše i rješavaju,“, navodi Kadirić. Sljedeća hipoteza glasila je da nastavni metodi koji se prakticiraju na nastavi vjeronauke također potiču pozitivne osobine ličnosti, čime se složilo 51,6% ispitanika. Učenje o vjeri i njenim moralnim učenjima ostavlja pozitivan trag na učenike. Međutim, kao što je i profesorica vjeronauke, Selma Omić, navela, bilo bi od važnosti da se na časovima Vjeronauke, pored moralnih učenja, govori i o životnoj svakodnevnici, kako da djeca, a kasnije i kada odrastu, da se snose sa izazovima i potrebama koje život nosi. Pa vidimo da je Vjeronauka od onih predmeta u školi, koja ima, pored obrazovnog i odgojni cilj. 55% ispitanika se složilo da je odgoj primijenjena etika i čovjekova savjest na djelu i akciji, te da najveću snagu i temelj religijskom odgoju daje svijest i uvjerenje o Bogu kao da Ga vidi, jer iako čovjek Boga ne vidi, On njega vidi. Pedagogica, OŠ „Vrhpolje“ je navela kako bez vjere nema morala, jer bez vjere nema savjesti. Ako čovjek nema savjesti, i ako smatra da kada se osami, da je zaista sam, a ne pod stalnim nadzorom od svog Stvoritelja, onda je on i spreman, bez razmišljanja, da uradi ono što je loše, kriminalno ili nemoralno. Sljedeća hipoteza glasila je da osobe koje su religijski odgojene u stanju su izgraditi bolje odnose s drugim ljudima se složilo 44,3% ispitanika. Iako nužno to ne mora značiti, jer to može biti i stvar karaktera, odnosno, karakter roditelja/odgajatelja, ali i okruženja u kojem dijete odrasta, pa ga oni učine da bude otvoreniji, društveniji i komunikativniji. Ali svakako je to osobina

koju bi trebao posjedovati svaki čovjek koji slijedi islam. Religijski odgoj utiče na osobu u smislu da život gleda sa entuzijazmom. 51,6% se složilo sa navedenom konstatacijom. Vjernik je osoba koja neće pasti u očaj, već će se truditi da bude uvijek optimističan i produktivan. Da čovjek u vjeri lakše podnosi životne teškoće i poraze koje ga zadese, se složilo 46% ispitanika. Ova konstatacija nam je svima poznata, te i da se mnogi ljudi vrate ili okrenu vjeri kada naiđu na životne teškoće, tražeći utjehu i snagu od Onog koji ih je i stvorio. 52,9% ispitanika se složilo sa konstatacijom da kada krenu učiniti loše djelo ili ga učine, sjete se Boga, pokaju se i nastoje da postanu bolja osoba. Vidimo da vjera i svijest o Bogu ljude odvraća od činjenja loših djela. Sa konstatacijom da nas vjera uči da se lijepo ophodimo prema roditeljima, rodbini, prijateljima, svim ljudima bez obzira koje su vjere ili nacionalnosti se složilo 35,3%, a u potpunosti se složilo 55,4% ispitanika. Osobe koje istinski, iskreno žive u skladu sa Kur'anskim principima nikada ne napuštaju svoje roditelje, te se prema njima, ali i prema svojoj rodbini, prijateljima, komšijama i svim ljudima ophode na najljepši način.

Možemo reći da odgoj u vjeri, u ovom slučaju odgoj u islamu, daje pozitivne efekte, odnosno, daje pozitivne rezultate, gdje osobe kasnije izrastu u kompletne i zdrave ličnosti. Osobe koje odrastaju u vjeri su duhovno, emocionalno i psihički jače i stabilnije, koje znaju kako postupati u svim životnim situacijama, te imaju i više pozitivnih osobina poput strpljivosti, iskrenosti, povjerljivosti... Svakako, te osobine mogu posjedovati i osobe koje nisu imale vjerski/religijski odgoj. Ali vjerski odgoj, de facto, snažno utječe na čovjekov moralni odgoj, u pozitivnom smislu.

X BIBLIOGRAFIJA

1. Bešir, Ekrem; Bešir, Muhammed Rida (2007.): „*Odgoj djece u svjetlu Kur'ana i Sunneta*“. ILUM, d.o.o., Bužim.
2. Cvitković, Ivan (2005.): „*Rječnik religijskih pojmova*“. DES – Sarajevo, Sarajevo.
3. Ćatić, Refik (2004.): „*Psihologija*“. SVJETLOST, Sarajevo.
4. Ebu Gudde, Abulffetah (2003.): „*Poslanik kao učitelj i njegovi metodi u podučavanju*“. EL-KELIMEH, Novi Pazar.
5. Ed-Duvejš, Muhammed b. Abdullah (2008.): „*Uspješan odgoj*“. Medina.
6. El-Avde, Selman (2014.): „*Stazama egoizma: otkrivanje tajni duše*“. UDRUŽENJE ORIJENT, Sarajevo.
7. El-Gazali, Muhamed (2012.): „*Karakter muslimana*“. BOOKLINE, Sarajevo.
8. El-Karadavi, Jusuf (2001.): „*Ibadet u islamu*“. MEDŽLIS IZ KONJIC.
9. El-Karadavi, Jusuf (2001.): „*Propisi o postu*“. MEDŽLIS IZ, Tuzla.
10. El-Karadavi, Jusuf (2001.): „*Uloga zekata u rješavanju ekonomskih problema*“. BEMUST, Sarajevo.
11. El-Karadavi, Jusuf (2005.): „*Poslanik, s.a.v.s., i nauka*“. MEDŽLIS ISLAMSKE ZAJEDNICE SANSKI MOST, Sanski Most.
12. En-Nevevi, Jahja b. Šeref (2017.): „*Vrtovi pobožnjaka: zbirka hadisa „Rijadus-salihin*““. UDRUŽENJE „ORIJENT“, Sarajevo.
13. Fulgosi, Ante (1987.): „*Psihologija ličnosti: teorije i istraživanja*“. ŠKOLSKA KNJIGA, Zagreb.
14. Hakki, Ahmed Muaz (2004.): „*Moral muslimana*“. BOOKLINE, Sarajevo.
15. Halilović, Nezir (2007.): „*Utjecaj mekteba na odgojnost djece*“. MEDŽLIS ISLAMSKE ZAJEDNICE ZENICA, Zenica.
16. Hodžić, Dževad (1999.): „*Uvod u islamsku etiku*“. BEMUST, Sarajevo.

17. Isanović, Nusret; Latić, Džemaludin (2009.): „*Vjeronauka 1: za srednje škole*“. EL-KALEM, Sarajevo.
18. Izetbegović, Alija (2005.): „*Islam između istoka i zapada*“. OKO, Sarajevo.
19. Kuduzović, Safet (2002.): „*Svojstva Poslanikovog, s.a.v.s., posta u svjetlu vjerodostojnog Sunneta*“. AMMAN – JORDAN.
20. Kukić, Slavo (2015.): „*Metodologija znanstvenog istraživanja*“. SARAJEVO PUBLISHING, Sarajevo.
21. Kurdić, Šefik (2009.): „*Islamski bonton*“. EL-KELIMEH, Novi Pazar.
22. Kurdić, Šefik (2011.): „*Pedagogija Muhammeda, a.s.*“. ISLAMSKI PEDAGOŠKI FAKULTET – Zenica, Zenica.
23. Kurdić, Šefik; Hodžić, Dževad; Prljača, Mustafa (2011.): „*Vjeronauka 2: za srednje škole*“. EL-KALEM, Sarajevo.
24. Mahmud, Ali Abd al-Halim (2008.): „*Osnovi islamske pedagogije: elementi islamskog pedagoškog tretiranja formativnog perioda djetinjstva i mladosti*“. ISLAMSKI PEDAGOŠKI FAKULTET U ZENICI; EL-KELIMEH, Novi Pazar.
25. Maksud, Rukajja Varis (2014.): „*Korisni savjeti roditeljima za odgoj muslimanske omladine*“. ILUM, Bužim.
26. Mehmedović, Ahmed (1991.): „*Tako je govorio Muhammed Resulullah*“. DP GRAFIČAR, Tuzla.
27. Mubejjid, Me'mun (2008.): „*Nauči vladati svojim emocijama: emocionalna inteligencija: naučni i islamski pogled*“. DOBRA KNJIGA, Sarajevo.
28. Mursi, Muhammed (2004.): „*Umijeće podizanja djece. Praktična islamska pedagogija za savremeno doba*“. SREBRENO PERO, Sarajevo.
29. Nasih Ulvan, Abdullah (2014.): „*Odgoj djece u islamu*“. ILUM, Bužim.
30. Nesib er-Rifa'i, Muhammed (2002.): „*Tefsir Ibn-Kesir: skraćeno izdanje*“. VISOKI SAUDIJSKI KOMITET ZA POMOĆ BIH, Sarajevo.
31. „*Pedagoška enciklopedija*“(1989.). ZAVOD ZA UDŽBENIKE I NASTAVNA SREDSTVA, Beograd.

32. Pek, Skot (1995.): „*Ljudi laži: nada u mogućnost lečenja ljudskog zla*“. IP SVETOVI, Novi Sad.
33. Sijamhodžić, Sabahuddin (2018.): „*Budi bolji čovjek*“. ILUM, Bužim.
34. Smailagić, Nerkez (1990.): „*Leksikon islama*“. SVJETLOST, Sarajevo.
35. Taletović, Alma (2018.): „*Sretni ljudi*“. BZK PREPOROD, Bužim.
36. Tirmizi, Imam (1997.): „*Vrline Allahovog Poslanika*“. RIJASET ISLAMSKJE ZAJEDNICE U BIH; IZDAVAČKA DJELATNOST EL-KALEM, Sarajevo.
37. Tomić, Ruža (2006.): „*Poremećaji u ponašanju kod djece i mladih*“. „OFF-SET“, Tuzla.
38. Tomić, Ruža; Osmić, Ibrahim; Karić, Esed (2006.): „*Pedagogija*“. DENFAS, Tuzla.
39. Tomić, Ruža; Hasanović, Izudin (2007.): „*Mladi i slobodno vrijeme*“. „OFF-SET“, Tuzla.
40. Vukasović, Ante (1999.): „*Pedagogija*“. HRVATSKI KATOLIČKI ZBOR „MI“, Zagreb.
41. Zajimović, Senaid (2015.): „*Brak: problemi i metodi rješavanja*“. EL-KALEM, Sarajevo.

WEB STRANICE:

1. <http://minber.ba/sabur-strpljivost-1-dio/>, 06.02.2018.
2. <file:///C:/Users/Acer/Downloads/lijepo.pdf>, 15.02.2018.
3. <https://www.scribd.com/document/354381759/Ahlak-muslimana-pdf>, 03.10.2017., 07:58.
4. <http://minber.ba/zato-je-erijatska-kazna-za-blud-kamenovanje/>, 28.05.2018., 01:14.
5. <https://mesihat.org/2015/06/22/ibadet-kao-psihoterapija/>, 02.07.2018., 08:06.
6. <http://minber.ba/koristi-namaza-2/>, 11.07.2018., 12:04.
7. <http://www.artnit.net/dru%C5%A1tvo/item/556-manuel-kant-moralni-zakon.html>, 15.07.2018., 10:41.
8. <http://minber.ba/vrijednost-davanje-poklona/>, 21.09.2018., 12:38.
9. <http://minber.ba/ispit-koji-polau-odabrani/>, 07.11.2018.
10. <http://www.bkc-frankfurt.de/vrijednost-mjeseca-ramazana-unutarnji-smisao-islamskog-posta>, 12.11.2018.
11. <http://www.bkc-frankfurt.de/vaznost-i-velicina-namaza>, 12.11.2018.
12. <http://dzemat-oberhausen.de/?p=1315>, 26.11.2018.

13. http://minber.ba/znanje-je-ibadet/#_ftnref5, 29.11.2018.
14. <http://dzemat-oberhausen.de/?p=1585>, 29.11.2018.
15. <http://el-asr.com/tekstovi/islamska-nacela-u-odgoju-djece/>, 05.12.2018.

ČASOPISI

1. Botić, Nedim, Maj/Juni 2013., „Jedanaest odgojnih i životnih lekcija iz sure Ta-Ha“, *EL-ASR: informativni islamski časopis*, broj 54, godina 10, str. 22.

PRILOZI

ANKETA (Prilog br. 1)

ANKETNI UPITNIK

(Anketa je anonimna. Molim vas za saradnju i iskrene odgovore.)

Razred: _____

Godina rođenja: _____

1. Živim u porodici u kojoj:
  - a) se ne vjeruje u Boga
  - b) ne postoji jasan stav po tom pitanju
  - c) se vjeruje ali ne praktikuje vjersko učenje
  - d) se vjeruje ali neredovno praktikuje vjersko učenje
  - e) se vjeruje i redovno praktikuje vjersko učenje
2. Osobe koje su u svom odrastanju imale religijski odgoj unutar porodice i formalni odgoj i obrazovanje u vjerskim institucijama imaju više pozitivnih osobina ličnosti kao što su strpljivost, plemenitost, solidarnost, iskrenost...

Uopšte se ne slažem   Ne slažem se   Neodlučan sam   Slažem se   Potpuno se slažem

3. Religiozne porodice su stabilnije i funkcionalnije, smirenije, sretnije.

Uopšte se ne slažem   Ne slažem se   Neodlučan sam   Slažem se   Potpuno se slažem

4. Kroz religijski odgoj djeca izgrađuju svoje samopoštovanje.

Uopšte se ne slažem   Ne slažem se   Neodlučan sam   Slažem se   Potpuno se slažem

5. Odgojni metodi koji se koriste u religioznim porodicama potiču pozitivne osobine ličnosti.

Uopšte se ne slažem   Ne slažem se   Neodlučan sam   Slažem se   Potpuno se slažem

6. Nastavni metodi koji se prakticiraju na nastavi vjeronauke potiču pozitivne osobine ličnosti.

Uopšte se ne slažem   Ne slažem se   Neodlučan sam   Slažem se   Potpuno se slažem

7. Najveću snagu i temelj religijskom odgoju daje svijest i uvjerenje o Bogu kao da Ga vidi, jer iako čovjek Boga ne vidi, On njega vidi.

Uopšte se ne slažem   Ne slažem se   Neodlučan sam   Slažem se   Potpuno se slažem

8. Osobe koje su religijski odgojene imaju veće mogućnosti izgraditi bolje odnose s drugim ljudima.

Uopšte se ne slažem   Ne slažem se   Neodlučan sam   Slažem se   Potpuno se slažem

9. Religijski odgoj utiče na osobu u smislu da život gleda sa entuzijazmom.

Uopšte se ne slažem   Ne slažem se   Neodlučan sam   Slažem se   Potpuno se slažem

10. Čovjek u vjeri lakše podnosi životne teškoće i poraze koje ga zadese.

Uopšte se ne slažem   Ne slažem se   Neodlučan sam   Slažem se   Potpuno se slažem

11. Kada krenem učiniti loše djelo ili ga učinim, sjetim se Boga, pokajem se i nastojim da postanem bolja osoba.

Uopšte se ne slažem   Ne slažem se   Neodlučan sam   Slažem se   Potpuno se slažem

12. Vjera me uči da se lijepo ophodim prema roditeljima, rodbini, prijateljima, svim ljudima bez obzira koje su vjere ili nacionalnosti.

Uopšte se ne slažem   Ne slažem se   Neodlučan sam   Slažem se   Potpuno se slažem

**Intervju sa Zeminom Kadirić – psihologinja i direktorica - „Centar za socijalni rad“
Sanski Most (prilog br. 2)**

1. Kakvo je Vaše viđenje položaja odgoja u današnjem obrazovnom sistemu i u kakvoj se situaciji nalazi porodični odgoj našeg bh društva? Kakvo je Vaše mišljenje u pogledu edukacije naših porodica o važnosti odgoja?

Nažalost, sve je više relevantnih dokaza da škola kao obrazovna ustanova postaje sve manje odgojna, a više obrazovna ustanova. Ako razgovarate sa nastavnim osobljem, veliki broj njih će reći da je nastavni plan i program obiman, da nedostaje vremena da se više posvete djeci u odgojnom smislu itd. I sigurno da je to istina. Međutim, ono na šta osobno stavljam naglasak je ličnost učitelja u bilo kojoj fazi obrazovnog procesa, te sam sigurna da individualne razlike učitelja određuju puno toga pa i koliko će i na koji način svako od njih posvetiti pažnju odgojnom dijelu u školskoj sredini. S druge strane, praksa pokazuje da je značajan broj porodica u izvjesnoj krizi, naročito po pitanju međusobnih odnosa njenih članova, loše porodične klime koja kao takva ne pogoduje kvalitetnom odgoju djece. U tom smislu smatram važnim educiranje, naročito mladih roditelja, kako bi na što kvalitetniji način odgovorili svojoj izuzetno zahtjevnoj ulozi odgoja djece, kako tu ulogu ne bi preuzeli isključivo ulica, internet i često opasni ljudi koji se kriju iza različitih profila.

2. Razlikuju li se, prema Vašem mišljenju, u pogledu osobina ličnosti osobe koje su imale religijski odgoj i obrazovanje (unutar porodice i u školi) od onih koji to nisu? (Ako je odgovor potvrđan, obrazložite te razlike.)

Nesporno je da komponenta religijskog odgoja i obrazovanja u suštinskom smislu doprinosi razvoju poželjnih osobina ličnosti i ponašanja jer ne postoji religija čije je učenje samo po sebi destruktivno. No, to nužno ne znači da će osoba koja je imala religijski odgoj i obrazovanje razviti isključivo pozitivne osobine i dimenzije, a ona koja tu vrstu odgoja nije imala negativne. Na razvoj ličnosti, kao što je poznato, utječu brojni faktori te je religijski odgoj i obrazovanje samo jedan od njih.

3. Razlikuju li se, prema Vašem mišljenju, religiozne porodice od onih koji to nisu? U čemu se ogledaju te razlike?

Mišljenja sam da porodice koje religiju istinski žive i doživljavaju te se u skladu sa njenim općim načelima i ponašaju žive u prednosti jer, između ostalog, svoje probleme i eventualne

životne poteškoće i nedaće stavljaju u širi kontekst te ih u skladu s tako razvijenim stavovima lakše i rješavaju.

4. Prema Vašem mišljenju, kakav utjecaj vjera i religijski odgoj imaju na čovjekov razvoj?

Nesporno je da komponenta religijskog odgoja i obrazovanja u suštinskom smislu doprinosi razvoju poželjnih osobina ličnosti i ponašanja, jer ne postoji religija čije je učenje samo po sebi negativno ili destruktivno. No, to nužno ne znači da će osoba koja je imala religijski odgoj i obrazovanje razviti isključivo pozitivne osobine i dimenzije, a ona koja tu vrstu odgoja nije imala negativne. Na razvoj ličnosti, kao što je poznato, utječu brojni faktori te je religijski odgoj i obrazovanje samo jedan od njih, smatram važnih.

5. Šta za Vas predstavlja moralan odgoj djeteta i u čemu se on ogleda?

Moralan odgoj se ogleda u učenju svih općih poželjnih i pozitivnih obrazaca koji moraju biti ne samo na nivou deklarativnog i verbalnog nego i ponašajnog jer jači utjecaj na učenje djece ostavlja ponašajno u odnosu na verbalno. Dijete najbrže i najbolje uči ono što vidi. Ako vidi da se njemu najbliži iz okoline ponašaju u skladu sa moralnim principima i ono će usvojiti takva ponašanja. I obrnuto.

6. Kako steći odgovornost i naviknuti dijete na roditeljsku pažnju?

Uvjet da steknete i razvijete odgovornost kod djeteta jeste da se i sami ponašate odgovorno. Uvijek savjetujem roditeljima da ne obećavaju djeci nešto za šta nisu sigurni da mogu ispuniti i realizirati. To je istovremeno put ka razvoju povjerenja ili nepovjerenja. Jednako je i sa pažnjom. Ako djetetu ne pružite pažnju onda kada je od vas treba i često niste zainteresirani za njegove potrebe i osjećaje ne možete očekivati da dijete čuje vaš glas onda kad vi to poželite.

7. Prema Vašem mišljenju, kakav je koncept lične odgovornosti u porodicama, ali općenito i u društvu?

Prvenstveno roditelji ili staratelji moraju biti svjesni da su lično najodgovorniji za razvoj djeteta i ono što će postati sastavni dio ličnosti u odraslom dobu. Često čujemo pokušaj prebacivanja odgovornosti za ponašanje djeteta sa roditelja na školu, sa škole na roditelje, vršnjake i širu društvenu zajednicu. To je loš koncept odgoja djeteta i društva. Tek kada svi pobrojani prihvate svoju odgovornost i ulogu u formiranju ličnosti i onom što će ta ličnost

predstavljati u odrasloj dobi imaćemo manje odraslih osoba sa nepoželjnim ponašanjima, a više stabilnih i odgovornih pojedinaca u društvu.

8. Obzirom na ubrzan tempo življenja i evidentno često odsustvo roditelja, šta predlažete za rješenje u vezi kvalitetne izgradnje, moralno i psihički, zdravog djeteta?

Uvijek je naglasak na kvaliteti vremena posvećenog djeci, a ne količini zajednički provedenog vremena. Vrijeme provedeno sa djecom treba biti ispunjeno pažnjom isključivo djeci, kako bi se čulo njihove potrebe, emocije, razmišljanja, bez naglih reakcija i kritika, naročito na djetetovu ličnost. Roditelji moraju odvojiti eventualno neprikladno ponašanje djeteta od njegove ličnosti. Ukoliko je neprikladno i nepoželjno djetetu se treba dati do znanja da treba mijenjati ponašanje, ali da to ponašanje ne znači da je ono kao ličnost loše, neadekvatno i slično. Jedan od najvažnijih faktora koji utječe na emocionalni i psihički razvoj djeteta je porodična klima u kojoj dijete odrasta. Tu porodičnu klimu stvaraju prvenstveno roditelji, ali i svi članovi sa kojima dijete živi. Puno je načina da se stvori kvalitetna porodična klima, ali preduvjet za nju je da roditelji porade na svojim vlastitim reakcijama i načinu komuniciranja. Jedan od prijedloga koje u praksi često savjetujem roditeljima jeste da uvijek imaju na umu da ih dijete oponaša onda kada i sami ne obraćaju pažnju na to. Ako se oni npr. ponašaju agresivno dijete taj obrazac prihvata kao prihvatljiv i u sladu sa njime se i samo počinje ponašati. Stabilne ličnosti odgajaju stabilnu i zdravu djecu, zato je moj prijedlog da roditelji porade na svojim vlastitim osobinama kako bi dijete imalo zdrav primarni model tokom razvoja.

9. Kako naučiti dijete lijepom ponašanju, izvršavanju obaveza i ispravnom praktikovanju vjere?

Samo ako djetetu pružite dovoljno ljubavi, posvetite mu dovoljno pažnje, ako i sami vjeru i prakticiranje vjerskih obaveza doživljavate kao nešto što vas lično oplemenjuje i što vam životno funkcioniranje čini potpunijim, bogatijim i lakšim možete očekivati da će i vaše dijete sve to doživljavati i ispunjavati ne kao nametnutu obavezu nego radost.

10. Kako izgraditi karakter kod djece, šta smatrate da je potrebno za izgradnju kvalitetne ličnosti?

Već sam naprijed djelimično dala odgovor. Ali, dodaću. Često slušamo, vodeći se vjerovatno lošim osobnim iskustvima, utjecajem medija, jedne loše atmosfere, kako se ne isplati biti

pošten, kako se ne isplati biti iskren, pravedan, dobar i slično. To su pogrešna razmišljanja i prijete širenju jedne loše atmosfere življenja. Bez obzira što postoje primjeri i iskustva u kojima su moralna načela ozbiljno narušena, zloupotrebljena i kratkoročno gledano, „neisplativa“, opća moralna načela i ljudske kvalitete će se uvijek isplatiti. Ne smijemo dozvoliti da upadnemo pod utjecaj suprotnog ovom koncepta življenja.

11. Koji je Vaš savjet roditeljima i odgajateljima; na koji način pravilno odgojiti djecu?

Pružite djeci adekvatnu pažnju, pružite im puno ljubavi, podrške i razumijevanja za njihove potrebe i emocije i imaćete emocionalnu i stabilnu djecu.

12. Šta mislite o nastavnim metodama i NPP-u iz predmeta vjeronauke u pogledu odgoja?

Nisam najbolje upoznata sa trenutnim NPP predmeta vjeronauke, ali vjerujem da pružaju dobru priliku djeci za razvoj pozitivnih vrijednosti.

Intervju sa Melinom Keranović-Selimović, pedagogicom O.Š. „Vrhpolje“, općina Sanski Most (prilog br. 3)

1. Kakvo je Vaše viđenje položaja odgoja u današnjem obrazovnom sistemu i u kakvoj se situaciji nalazi porodični odgoj našeg bh društva? Kakvo je Vaše mišljenje u pogledu edukacije naših porodica o važnosti odgoja?

U našem obrazovnom sistemu, pojam odgoja sve više gubi na značaju. Škole koje bi trebale biti odgojno-obrazovne ustanove, postaju sve više samo obrazovne ustanove. Prenatrpanost nastavnih planova, položaj porodice i aktivnost roditelja, nastavni planovi i programi, cjelokupna situacija u društvu dovode do toga. Porodica kao osnovna ćelija društva, kao temelj u kojem dijete stiče temelje moralnog, intelektualnog odgoja ima jako važnu odgojnu ulogu. Međutim u vremenu u kojem živimo porodica sve više gubi na značaju. Porodični odgoj u našem društvu je u stvari odraz stanja našeg društva. Društvene okolnosti, uslovi dovode porodicu u nezavidan položaj. U porodici se osjeti nesigurnost, pa su i roditelji sve više fokusirani na zadovoljavanje potreba za sigurnošću, egzistencijom i sl. S obzirom da su roditelji okupirani poslom i radom, vremena za djecu, odgoj djece, učestovanje u raznim aktivnostima gotovo da i nemaju. Kao posljedica toga i porodica i svi mi imamo razne pojave u društvu kao što su alkoholizam, droge, maloljetnička delinkvencija u koje mladi upadaju.

Sve ove pojave dovode do narušene porodične situacije, a samim tim i porodičnih odnosa te se nalazimo u jednom začaranom krugu. Društvo ne radi na edukaciji porodica o važnosti odgoja, niti stvara uslove za kvalitetan porodični odgoj.

2. Razlikuju li se, prema Vašem mišljenju, u pogledu osobina ličnosti osobe koje su imale religijski odgoj i obrazovanje (unutar porodice i u školi) od onih koji to nisu? (Ako je odgovor potvrđan, obrazložite te razlike.)

Kroz religijski odgoj osobe/djeca stiču i usvajaju određene moralne vrijednosti. Religijski odgoj je jedan od osnovnih komponenti odgoja. Samim upućivanjem čovjeka da čini ono što je dobro i zabranjivanjem onoga što je loše religija odgaja čovjeka. Sve religije ograđuju čovjeka od onoga što mu šteti, kao i što zabranjuju sve vrste nasilja.

Religija pruža obrasce kako treba postupati u životnim situacijama koje mogu dovesti do neadekvatnog emocionalnog reagovanja, neprimjerenog ponašanja. U skladu sa navedenim, može se zaključiti da osobe koje su imale religijski odgoj imaju povoljne temelje za pozitivnije osobine ličnosti od osoba koje nisu imale religijski odgoj i obrazovanje. Razlike se ogledaju upravo u reagovanju u različitim životnim situacijama, osobe koje su imale religijski odgoj i obrazovanje bi trebale reagovati odmjereno, uvažavajući druge, bez ikakvih oblika nasilja, kao i u donošenju odluka o ispravnosti postupaka i ponašanja individue.

3. Razlikuju li se, prema Vašem mišljenju, religiozne porodice od onih koji to nisu? U čemu se ogledaju te razlike?

U religijskim porodicama se odnos zasniva na religijskim vrijednostima. Lijep odnos među supružnicima, prožet poštovanjem, ljubavi omogućava pozitivno okruženje za rast djeteta i njegov dalji odgoj. Religija zabranjuje nasilje u svakom pogledu, pa je i u religijskim porodicama manje prisutno nasilje, što također ostavlja izuzetno povoljan utjecaj na odgoj djece. Porodica je najvažniji faktor u odgoju djece, ona svojom organizacijom, strukturom, vrijednostima koje njeguje ostavlja najveći trag od svih drugih faktora.

4. Prema Vašem mišljenju, kakav utjecaj vjera i religijski odgoj imaju na čovjekov razvoj?

Vjera i religijski odgoj imaju veliki utjecaj na čovjekov razvoj. Upravu su oni važan i značajan faktor odgoja putem koje se stječu moralne spoznaje, uvjerenja, stavovi i navike koje doprinose formiranju pozitivnih ljudskih kvaliteta.

5. Šta za Vas predstavlja moralan odgoj djeteta i u čemu se on ogleda?

Prema meni moralni odgoj je sastavni dio odgajanja svakog djeteta. Ogleda se u usvajanju moralnih stavova, uvjerenja i vrijednosti, formiranju navika moralnog ponašanja, pozitivnih osobina ličnosti i karaktera, razvijanja osjećaja za vrijednosti (duhovne, materijalne, kulturne), formiranje pozitivnog odnosa prema radu, u pripremi i osposobljavanje za život i rad u društvu kroz usvajanje normi i pravila ponašanja. Moral ima ishodište u religiji. Bez vjere nema morala, jer bez vjere nema savjesti. Ona stvara prirodniji ambijent za odvijanje procesa psihosocijalnog sazrijevanja tokom adolescencije, omogućava brži i kvalitetniji proces socijalizacije, jača sklonost ka usvajanju društvenih normi i pravila ponašanja, pruža precizne obrasce kako treba postupati u životnim situacijama koje mogu dovesti do neadekvatnog ili neodmjerenog emocionalnog reagovanja, neprimjerenog ponašanja i destabilizacije psihičkog stanja, da bi se spriječile trajne negativne posljedice na psihičko zdravlje.

6. Prema Vašem mišljenju, kakav je koncept lične odgovornosti u porodicama, ali općenito i u društvu?

Porodica uči dijete moralnosti, ona prenosi norme i vrijednosti i utiče na to u kakvu će se ličnost dijete razviti. Način na koji roditelji nastoje da postignu da dijete usvoji društvene norme određuje ne samo norme ponašanja nego određuje i njegovu ličnost.

Porodica predstavlja osnovu koju dopunjuju ostali faktori socijalizacije i sve što ličnost usvoji tokom razvoja u porodici, prenosi na dalji život van porodice. Iz ranih odnosa sa roditeljima razvija se osnova za emocionalna vezivanja kasnije u životu. Stabilnost ličnosti, lična sreća i uspješan brak zavise u velikoj mjeri od toga da li su brakovi roditelja bili sretni ili nisu, da li su roditelji bili emocionalno stabilni ili ne. Razvija se osnova za formiranje odnosa sa drugim ljudima, sa sredinom u kojoj se živi i također rani odnosi utiču na vaspitanje sopstvene djece – kako je osoba bila vaspitana u djetinjstvu, to će prenijeti na sopstvenu djecu. Da bi se dijete normalno razvilo najvažnije je osjećanje sigurnosti, osećanje da ga roditelji vole i da se brinu o njemu. Da bi dijete bilo nezavisno, sigurno u sebe, uravnoteženo i sa dobrim socijalnim kontaktom, važno je da postoji ravnopravni i drugarski odnos između samih roditelja, ali i roditelja i djeteta, da postoji međusobno povjerenje i ljubav. Uz srdačan odnos roditelja dijete će više podržavati model ponašanja, bolje će prihvatiti kaznu, formiraće osjećaj odgovornosti, lakše se i češće formira osećaj krivice kada postupi mimo norme, dijete se osjeća vezanije za roditelja, biće motivisano da stekne odobravanje roditelja. U takvoj sredini dijete će izrasti u

ličnost koja je socijalno i moralno zrela, ličnost koja može uspješno da saraduje sa drugima, koja je spremna da preuzme odgovornost za sebe i druge, koja vlastite potrebe usaglašava sa potrebama drugih i koja je nezavisna od roditelja i vršnjaka. Uz ljubav, sigurnost i srdačan odnos, neophodno je disciplinovanje, bez discipline nema napredovanja i razvoja. Roditelji putem različitih vaspitnih postupaka utiču na dijete, tako da se ono razvije u moralnu osobu koja se pridržava vrijednosti i tradicija društva kojem pripada i ima vrline kao što su poštenje, odanost, moralna hrabrost. Dijete mora i treba da ima granice, važno je da nauči da se ponaša, da stvori sve vrste navika kako to razvojno ide, a najvažniji je način na koji se disciplinovanje sprovodi.

7. Kako naučiti dijete lijepom ponašanju, izvršavanju obaveza i ispravnom praktikovanju vjere?

Roditelji su prvi i najvažniji učitelji svoje djece. Ono što je važno jeste da djeca uče po modelu, stoga roditelj treba da bude djeci model, primjer onoga kakvo želi da bude dijete. Dakle roditelji treba da praktikuju vrijednosti i ponašanja koja bi voljeli da dijete usvoji. Prema mom mišljenju, jako je važno uspostaviti porodična pravila, koja će važiti za sve i biti smjernice za sve članove porodice za ono što je prihvatljivo i neprihvatljivo. Pravila da budu definisana u pozitivnom obliku, nikako u vidu zabrana, i da djecu budu jasna i realna u skladu sa djetetovim uzrastom. Također bitna stvar po meni u odgoju i formiranju ličnosti djeteta jeste dosljednost. Važno je da roditelji budu dosljedni u ponašanju, pravilima, praktikovanju vjere kako bi djeca to doista usvojila, jer ukoliko roditelj nije dosljedan kod djece se stvara konfuzija.

Intervju sa Selmom Omić, profesoricom vjeronauke u „Gimnaziji“, općina Sanski Most (prilog br. 4)

1. Kakvo je Vaše viđenje položaja odgoja u današnjem obrazovnom sistemu i u kakvoj se situaciji nalazi porodični odgoj našeg bh društva? Kakvo je Vaše mišljenje u pogledu edukacije naših porodica o važnosti odgoja?

U današnjem (odgojno)obrazovnom sistemu smatram da je nedovoljno posvećena pažnja porodičnom odgoju u bh društvu. U prvi plan i fokus se stavljaju neke druge "vrijednosti" zbog kojih se porodične vrijednosti, skoro po pravilu, smatraju prevaziđenim i anahronim...

- 2. Razlikuju li se, prema Vašem mišljenju, u pogledu osobina ličnosti osobe koje su imale religijski odgoj i obrazovanje (unutar porodice i u školi) od onih koji to nisu? (Ako je odgovor potvrđan, obrazložite te razlike.)**

Svakako da se razlikuju, jer osobe za koje se zna da su imale (i) religijski odgoj, primijećujem da posjeduju više pozitivnih osobina, od onih koje to nisu. Tu prevashodno mislim na plemenite osobine, poput: iskrenosti, pouzdanosti, strpljivosti...

- 3. Razlikuju li se, prema Vašem mišljenju, religiozne porodice od onih koji to nisu? U čemu se ogledaju te razlike?**

Smatram da identično možemo kazati prethodnu konstataciju i za (a)religiozne porodice. Ipak, ne možemo reći da takve osobine posjeduju isključivo religiozne porodice, tj. da ih porodice koje nisu religiozne ne posjeduju. Ko živi vjeru i doživljava religiozno iskustvo, takve osobine samo ljubomornije njeguje i čuva, jer one su ujedno i ukras vjere.

- 4. Prema Vašem mišljenju, kakav utjecaj vjera i religijski odgoj imaju na čovjekov razvoj?**

U najkraćem, smatram da se prevalentni utjecaj i značaj ogleda u usmjeravanju osobe na Pravi put i navikavaju na primjenu moralnih vrijednosti u životu.

- 5. Šta za Vas predstavlja moralan odgoj djeteta i u čemu se on ogleda?**

Moralni odgoj podrazumijeva sve vrijednosti koje doprinose pozitivnoj ličnosti.

- 6. Kako steći odgovornost i naviknuti dijete na roditeljsku pažnju?**

Odgovornost stičemo na način da izvršavamo obaveze i vlastitim primjerom odgovornog roditelja na iste navikavamo svoje dijete.

- 7. Prema Vašem mišljenju, kakav je koncept lične odgovornosti u porodicama, ali općenito i u društvu?**

Općenito, smatram da je narušen i da se istom ne pridaje potrebna pažnja.

- 8. Obzirom na ubrzan tempo življenja i evidentno često odsustvo roditelja, šta predlažete za rješenje u vezi kvalitetne izgradnje, moralno i psihički, zdravog djeteta?**

Posvetiti vrijeme (svakodnevno) razgovoru sa djecom, jer je sve manje iskrenog, otvorenog i prisnog razgovora između članova porodice, kako djeca ne bi tu 'prazninu' popunjavali na ulici, internetu i sl...

9. Kako naučiti dijete lijepom ponašanju, izvršavanju obaveza i ispravnom praktikovanju vjere?

Spomenula sam već lični primjer kao najproduktivniji metod, roditelji svoj autoritet i očekivanu poslušnost djece izgrađuju zasnivajući je na ljubavi, poštovanju i čvrstoj prijateljskoj vezi.

10. Kako izgraditi karakter kod djece, šta smatrate da je potrebno za izgradnju kvalitetne ličnosti?

Emocionalne veze i zdravi porodični odnosi u religioznoj porodici odlučan su preduvjet za formiranje stabilne i jake ličnosti.

11. Koji je Vaš savjet roditeljima i odgajateljima; na koji način pravilno odgojiti djecu?

Moj savjet je da se trude graditi povjerenje na principima otvorenosti, iskrenosti i međusobnog uvažavanja. Uspješno odgajati mogu samo uspješno odgojene i moralno stabilne ličnosti.

12. Šta mislite o nastavnim metodama i NPP-u iz predmeta vjeronauke u pogledu odgoja?

Smatram da nastavne metode treba prilagoditi onima na koje se primjenjuju. NPP iz predmeta Vjeronauka bi više trebalo dovoditi u korelativni odnos sa životnom svakodnevnicom djece i njihovim realnim izazovima i potrebama.

Intervju sa Džennetom Kadirć-Midžić, mr. pedagogica - „Mješovita srednja škola“, općina Sanski Most (prilog br. 5)

1. Kakvo je Vaše viđenje položaja odgoja u današnjem obrazovnom sistemu i u kakvoj se situaciji nalazi porodični odgoj našeg bh društva? Kakvo je Vaše mišljenje u pogledu edukacije naših porodica o važnosti odgoja?

Nažalost, u našem društvu odgoj nema svoju važnost koju zaslužuje. Preovladale su neke druge vrijednosti (ako se uopšte mogu tako nazvati). Mladi bračni parovi, ili parovi uopšte nisu educirani niti spremni da budu roditelji. Osim interneta i vlastitog iskustva kao djeteta, mladi ljudi nemaju priliku učiti o obiteljskom odgoju. Upravo zbog toga se zalažem za uvođenje predmeta Pedagogija u srednje škole.

- 2. Razlikuju li se, prema Vašem mišljenju, u pogledu osobina ličnosti osobe koje su imale religijski odgoj i obrazovanje (unutar porodice i u školi) od onih koji to nisu? (Ako je odgovor potvrđan, obrazložite te razlike.)**

Ne.

- 3. Razlikuju li se, prema Vašem mišljenju, religiozne porodice od onih koji to nisu? U čemu se ogledaju te razlike?**

Ne.

- 4. Prema Vašem mišljenju, kakav utjecaj vjera i religijski odgoj imaju na čovjekov razvoj?**

Nametanje religije djeci, koja kao takva nemaju sposobnost kritičkog razmišljanja može imati negativan utjecaj i voditi ka ekstremizmu ili ateizmu.

- 5. Šta za Vas predstavlja moralan odgoj djeteta i u čemu se on ogleda?**

Moralni odgoj djeteta je veoma važan aspekt samog odgoja i ogleda se u usvajanju univerzalnih vrijednosti poput pravednosti, jednakosti, prihvatanju drugog i drugačijeg i sl.

- 6. Kako steći odgovornost i naviknuti dijete na roditeljsku pažnju?**

Autoritativnim stilom odgoja.

- 7. Prema Vašem mišljenju, kakav je koncept lične odgovornosti u porodicama, ali općenito i u društvu?**

Lična odgovornost je nažalost potisnuta i rijetko ko ju prihvata. Odgovornost se u većini slučajeva prebacuje na drugoga a još češće na grupu.

8. Obzirom na ubrzan tempo življenja i evidentno često odsustvo roditelja, šta predlažete za rješenje u vezi kvalitetne izgradnje, moralno i psihički, zdravog djeteta?

Budući da su prve tri godine djetetovog života presudne za njegov fizički, psihološki, intelektualni, socijalni i moralni odgoj predlažem promjenu zakonskih odredaba i dozvoljavanje roditeljima plaćeno odsustvo sa posla u ovom periodu. Kako je to gotovo nemoguće u našoj državi, predlažem upis u predškolsku ustanovu nakon navršene jedne godine života djeteta.

9. Kako naučiti dijete lijepom ponašanju, izvršavanju obaveza i ispravnom praktikovanju vjere?

Autoritativnom stilom odgoja.

10. Kako izgraditi karakter kod djece, šta smatrate da je potrebno za izgradnju kvalitetne ličnosti?

Ličnost roditelja, pohađanje predškolske ustanove, vanjski utjecaji, kao i sam većinskim dijelom urođen karakter djeteta.

11. Koji je Vaš savjet roditeljima i odgajateljima; na koji način pravilno odgojiti djecu?

Po treći put, autoritativnim stilom odgoja. Predlažem da pročitate knjige: Uvod u pedagogiju i Obiteljska pedagogija.

12. Šta mislite o nastavnim metodama i NPP-u iz predmeta vjeronauke u pogledu odgoja?

Smatram pogrešnim postojanje predmet Vjeronauka u školama. Umjesto toga, predlažem predmet Kultura religija!

BIOGRAFIJA

Ime i prezime: Enesa Kadirić

Datum rođenja: 09.12. 1992. godine

Mjesto rođenja: Berlin, Njemačka

Adresa prebivališta: Vrhpolje, bb., Sanski Most

Završena srednja škola: JU „Gimnazija“, Sanski Most, 2007-2011.

Visokoškolsko obrazovanje: Univerzitet u Sarajevu, Fakultet političkih nauka, Odsjek:
Sociologija, 2011-2015

Stečeni akademski stepen: Bachelor sociologije

IZJAVA O PLAGIJARIZMU

Kao student magistarskog studija na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu potpisujem izjavu da sam upoznata sa Zakonom o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo i Etičkom kodeksu Univerziteta u Sarajevu.

Ovom izjavom potvrđujem da sam magistarski rad napisala samostalno, koristeći se isključivo navedenom bibliografijom, te da ovaj rad nije korišten pri bilo kakvom drugom ocjenjivanju.

Saglasna sam da jedan primjerak mog rada bude javno dostupan preko biblioteke Fakulteta političkih nauka.

Mjesto/datum _____

Potpis _____